

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ARAP BAHARİ VE İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASHEED MOHAMED HASAN SOWAN

191302039

İSTANBUL, NİSAN 2021

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ARAP BAHARİ VE İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASHEED MOHAMED HASAN SOWAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KONUKÇU

İSTANBUL, NİSAN 2021

ÖNSÖZ

Ortadoğu'daki en önemli ülkelerden olan Suudi Arabistan ve İran hem anayasal olarak şeri bir sistemle yönetilmekte hem de siyasi ve sosyal düzenlemeler bu çerçevede yapılmaktadır. Fakat iki ülkenin de şeriatla yönetilmesine rağmen birbirini mezhepsel farklılıktan dolayı düşman olarak kabul ettiği bilinmektedir. Şöyle ki Arabistan'daki Selefilik İran tarafından bidat ve küfür olarak kabul edilirken, İran'da hakim olan Şii islamı Suudi Arabistan tarafından islam dışı olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda araştırmamız aşağıdaki hususları hedeflemektedir:

Arap Baharı halk hareketlerinin başlamasından sonra Mısır, Bahreyn, Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'da meydana gelen hadiselerin İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan ikili ilişkilere ne gibi etkileri bulunduğu tartışılmaktadır.

İran'ın ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nı nasıl algıladıkları, ne gibi tepkilerde bulundukları ve bu tepkilerin devletlerin benimsedikleri kimlikler ile ne gibi bağlantılara sahip olduğu irdelenmiştir.

Çalışmamın başında bu projenin yazımında danışmanlığımı yapan ve kıymetli vaktini bana harcayan Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KONUKÇU'ya, tüm kadrosuyla bizlere imkân sağlayan İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi'ne ve bu tezin hazırlanması sırasında bana yardımcı olan aileme, tüm dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2021

RASHEED MOHAMED HASAN SOWAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAP BAHARI SÜRECİ.....	3
1.1. Arap Baharı Nedir?.....	3
1.1.1. Yapısal Faktörler	9
1.1.2. Hızlandırıcı Faktörler	11
1.1.3. Suudi Arabistan ve Arap Baharı.....	12
1.1.4. Arap Baharı'nın Başlangıç Döneminde Suudi Arabistan.....	13
1.1.5. Arap Baharı Sonrası Dönemde Suudi Arabistan'da Bölge Politikaları	17
1.2. İran ve Arap Baharı	20
1.2.1. Arap Baharı'nın Başlangıç Döneminde İran	22
1.2.2. Arap Baharı Sonrası Dönemde İran	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEVLET YAPILARI VE ÖZELLİKLERİ.....	27
2.1. Suudi Arabistan'a Genel Bir Bakış	27
2.1.1. Suudi Arabistan Anayasal Sistemi	35
2.1.2. Uluslararası İlişkilerdeki Yeri	44
2.2. İran'a Genel Bir Bakış.....	50
2.2.1. İran Anayasal Sistemi.....	54

2.2.2. Uluslararası İlişkilerdeki Yeri	67
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ	72
3.1. İran Suudi Arabistan İlişkilerinin Tarihçesi	72
3.2. İran Suudi Arabistan İlişkilerinde Belirleyici Faktörler	76
3.2.1. Mezhep	76
3.2.2. Bölgesel Liderlik	79
3.3. Arap Baharı sonrası İran-Suudi Arabistan İlişkileri	81
3.3.1. Mısır'da İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları	82
3.3.2. Bahreyn'de İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları	83
3.3.3. Suriye'de İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları	84
3.3.4. Yemen'de İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları	87
SONUÇ VE ÖNERİLER	90
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika birleşik Devletleri
IMF	: International Monetary Fund/ Uluslararası Para Fonu
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
UNESCWA	: Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
JCPOA	: Ortak Kapsamlı Eylem Planı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
APOC	: İngiliz-İran Petrol Şirketinden
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
vb.	: Ve benzeri

ÖZET

ARAP BAHARI VE İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Arap Baharı 2010 yılının sonunda Ortadoğu'ya yayılan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve silahlı isyan olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte genel olarak Arap Baharı protestolarının ilk olarak Tunus'ta baskıcı rejime ve düşük yaşam standartlarına bir yanıt olarak başladığı ve tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde etkisi altına aldığı söylenebilir. Ortadoğu'nun en önemli iki ülkesi Suudi Arabistan ve İran'dır. İkisi de şeriata bağlı bir siyasi, sosyal ve anayasal sistem ile yönetilmektedir. Fakat iki ülke de bir diğerini düşman olarak görmektedir. Çünkü İran için Selefî Suudi Arabistan kâfir olarak ifade edilirken Suudi Arabistan için de Şii İran İslam'ı bozan sapık bir mezhep anlayışdır. Arap Baharı halk hareketlerinin başlamasından sonra Mısır, Bahreyn, Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'da meydana gelen hadiselerin İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan ikili ilişkilere ne gibi etkileri bulunduğu tartışılmaktadır. İran'ın ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nı nasıl algıladıkları, ne gibi tepkilerde bulundukları ve bu tepkilerin devletlerin benimsedikleri kimlikler ile ne gibi bağlantılara sahip olduğu irdelenmiştir. Bu tez nitel araştırma yöntemlerine bağlı olarak meydana getirilmiş bir çalışmadır. Nitel araştırma, algıların ve olayların gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konması için gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi verilerden yararlanıldığı ve nitel bir yöntemin kullanıldığı araştırmadır.

RASHEED MOHAMED HASAN SOWAN, 2021

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Ortadoğu, İran, Suudi Arabistan.

ABSTRACT

ARAB SPRING AND IRAN-SAUDI ARABIA RELATIONS

The Arab Spring can be described as a series of anti-government protests, riots and armed revolts that spread across the Middle East at the end of 2010. The process leading up to these uprisings actually showed itself slightly before 2010. However, in general, it can be said that the Arab Spring protests first started as a response to the oppressive regime and low living standards in Tunisia and took hold in all Middle Eastern and North African countries. The two most important countries in the Middle East are Saudi Arabia and Iran. Both are governed by a sharia political, social and constitutional system. But both countries see each other as enemies. Because for Iran, Salafist Saudi Arabia is expressed as an infidel, for Saudi Arabia, Shia Iran is a perverted sect understanding that spoils Islam. The effects of the events that took place in Egypt, Bahrain, Syria, Iraq, Yemen and Lebanon after the start of the Arab Spring popular movements on the bilateral relations between Iran and Saudi Arabia are discussed. How Iran and Saudi Arabia perceived the Arab Spring, what kind of reactions they had, and what kind of connections these reactions have with the identities adopted by the states were examined. This thesis is a study based on qualitative research methods. Qualitative research is a research in which data such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative method is used to reveal perceptions and events in a realistic and holistic manner.

RASHEED MOHAMED HASAN SOWAN, 2021

Keywords: Arab Spring, Middle East, Iran, Saudi Arabia.

GİRİŞ

Ortadoğu alanında yapılan akademik çalışmaların önemli bir kısmı, uluslararası ilişkiler disiplinine büyük oranda hâkim olan realist ve neorealist teori perspektifinde yapılmıştır. Bunun temel nedeni, I. Dünya Savaşı'nın ardından günümüze kadar Ortadoğu'da yaşanan siyasi süreçlerin her iki teorinin temel iddialarını desteklemesi ve günümüzde Ortadoğu'da çatışma ortamının devam etmesidir. Bu nedenlerden dolayı Ortadoğu alanında yapılan birçok akademik çalışmada bölge ülkelerinin yapıları, ikili ilişkileri, çatışmalı alanları, savunma alanındaki rekabetleri ve dış politikaları yoğun bir şekilde incelenmiştir. Fakat ideolojik faktörler ve maddi olmayan normatif unsurlar -kimlik, kültür, din ve mezhep vd.- bu çalışmalarda doğal olarak göz ardı edilmiştir.

Ortadoğu'nun en önemli iki ülkesi Suudi Arabistan ve İran'dır. İkisi de şeri bir siyasi, sosyal ve anayasal sistem ile yönetilmektedir. Fakat iki ülke de birbirini düşman olarak görmektedir. Çünkü İran için Selefi Suudi Arabistan kâfir olarak ifade edilmekte Suudi Arabistan için de Şii İranın devlet görüşü İslam'ı bozan sapık bir mezhep anlayışı olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla iki ülke bir düşmanlık içindedirler. İran ve Suudi Arabistan ikili ilişkilerinde ve iki devletin bölge politikalarında yaşanan temel gerilimler, değişen ve değişmeyen politik öncelikler, temel ayrılık ve rekabet alanları kimliksel bağlamda değişebilmektedir.

Bu kapsamda çalışma üç bölümden oluşacaktır. İlk bölümde Arap Baharının tanımı yapılacaktır. Daha sonra İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sürecinde geçirdikleri aşamalar incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde İran ve Suudi Arabistan'ın anayasal olarak siyasi sistemleri incelenmiş, bundan sonraki bölümde de iki ülkenin ABD ve Rusya ile olan ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada ABD, Batı dünyasını temsilen seçilmişken Rusya, Doğu dünyasını temsil etmek için seçilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise iki ülkenin birbiriyle olan tarihsel ilişkileri incelenmiştir. Ardından iki ülkenin birbiriyle ilişkilerinde en önemli etken olan mezhep ayrımcılığı ve Ortadoğu'nun liderliği alanlarındaki politikaları incelenmiş ve bu politikaların birbirlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu bölümde son olarak Arap Baharından sonra bu ülkelerin ilişkileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde iki ülke arasındaki farklılıkların uzlaşıp uzlaşamayacağı, uzlaşamayacaksa muhtemel tehditlerin neler olduğu anlatılmıştır. Ayrıca bu sonuçların Türkiye açısından da ne ifade ettiği bu sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı: Arap Baharı süreci ile birlikte halk hareketlerinin başlamasından sonra Mısır, Bahreyn, Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'da meydana gelen hadiselerin İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan ikili ilişkilere ne gibi etkileri bulunduğu tartışılmaktadır. İran'ın ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nı nasıl algıladıkları, ne gibi tepkilerde bulundukları ve bu tepkilerin devletlerin benimsedikleri kimlikler ile ne gibi bağlantılara sahip olduğu irdelenmiştir.

Araştırma Soruları: İran ve Suudi Arabistan'ın bölgede nüfuz ve güvenliklerini arttırmak için Irak başta olmak üzere Lübnan, Yemen ve Filistin'de her iki devletin mezhepsel kimliği bağlamında oluşturmaya çalıştıkları cepheler ve bu cephelerde sürdürülen rekabetlerde normatif unsurları ne gibi rol oynamaktadır?

Araştırmanın Hipotezi: İran ve Suudi Arabistan bölgenin iki büyük gücüdür. Arap baharı sürecinde bu iki ülke normatif unsurları ön plana çıkartarak hem birbirlerine karşı hem de bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmaktadırlar.

Araştırmanın Metodolojisi: Bu araştırmanın literatür taramasında çeşitli basılı eserlerden, ciltli kitaplardan, bilimsel dergi makalelerinden, sempozyum konuşmalarından ve çeşitli rapor sonuçlarından faydalanılmıştır. Ayrıca Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademi'deki araştırmaların yanında zaman zaman güncel basından haberlere de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAP BAHARI SÜRECİ

1.1. Arap Baharı Nedir?

Arap Baharı 2010 yılının sonunda Ortadoğu'ya yayılan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve silahlı isyan olarak tanımlanabilir. Bu ayaklanmalara giden süreç aslında 2010 yılından önce yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, “Ayrıl” veya “Git” ortak sloganının ilk olarak 27 Ekim 2009'da Kuveyt'te duyulmasının ardından, 2011'de hem Tunus hem de Mısır devrimlerindeki gösterilerde popüler bir slogan haline geldiğini belirtmek gerekir. Kuveyt protestocuları, o sırada, Kuveyt Başbakanı Nasser Al-Mohamed Al-Subah'ın kötü devlet yönetimi ve yolsuzluk iddiasıyla istifasını talep etmişlerdir (Stack, 2011, 30). Çeşitli nedenleri öne süren halk protestoları 2009'dan itibaren devam etmiş ve 28 Kasım 2011'de Başbakan'ın istifasını isteyen on binlerce insanın sokaklara dökülmesiyle zirveye ulaşmıştır. Şeyh Nasır El Muhammed El Sabah başkanlığındaki hükümetin izleme ve denetleme yetkisi olan milletvekillerinin rüşvet aldıklarını iddia eden halkın isyanları ve muhalefetteki parlamento üyelerinden gelen tepkiler karşısında Sabah ve kabinesi istifa etmiştir (BBC, 2011). Ardından Sabah yolsuzluktan mahkûm edilmiştir.

Bununla birlikte genel olarak Arap Baharı protestolarının ilk olarak Tunus'ta baskıcı rejime ve düşük yaşam standartlarına bir yanıt olarak başladığı ve tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde etkisi altına aldığı söylenebilir (Noueihed, 2011, 12). Tunus'taki ayaklanmanın etkileri diğer beş ülkeye de yayılmıştır: Libya, Mısır, Yemen, Suriye ve Bahreyn, rejimin devrildiği veya iç savaş ve isyanlar da dâhil olmak üzere büyük ayaklanmaların ve toplumsal şiddetin yaşandığı ülkelerdir. Fas, Irak, Cezayir, İran-Huzistan, Lübnan, Ürdün, Kuveyt, Umman ve Sudan'da ise

sokak gösterileri yapılmıştır. Cibuti, Moritanya, Filistin Ulusal Otoritesi, Suudi Arabistan ve Fas'ın işgal ettiği Batı Sahra'da ise küçük protestolar gerçekleşmiştir (Ghilescu, 2018, 267). Arap dünyasındaki göstericilerin ana sloganı “İnsanlar rejimi yıkmak istiyor.” olmuştur (Abulof, 2011). Buna rağmen Arap Baharı hareketleri kansız bir süreç olmamıştır. Bu hareketler ülkelerde büyük çaplı değişiklikleri ve iç savaşları ardından takip etmiştir. Bu bağlamda Suriye ve Irak iç savaşları, Mısır'daki darbe ve ardından yaşanan huzursuzluk ve isyan, Yemen Krizi ve ardından iç savaş gibi gelişmeler Arap Baharı'nın sadece bir halk isyanı olarak kalmasını engellemiştir.

Arap Baharı kavramına karşın ülke yöneticileri statükonun devamı noktasında derhal müdahale etmiş olmalarına rağmen ülkelerdeki güç mücadelesi devam etmiştir. Liderler değişmiş ve rejimler sorumlu tutulmuş buna rağmen Arap dünyasında güç boşlukları da yaşanmıştır. Sonuçta, pek çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinde dini seçkinlerin iktidarının sağlamlaştırılması ile demokrasiye yönelik artan destek arasındaki rekabet Arap Baharı'nı ortaya çıkarmış oldu (Hoyle, 2016, 192). Bu popüler hareketlerin devlet içinde çöreklenmiş yolsuzluğa son vereceği, siyasi katılımı artıracığı, yabancı devlet aktörlerinin devletten temizleneceği umuluyordu. Buna rağmen Mısır, Bahreyn ve Yemen'deki bölgesel ve uluslararası askeri müdahaleler ve Suriye, Irak, Libya ve Yemen'deki yıkıcı iç savaşlar bu algının ne kadar naif ve ütöpik olduğunu göstermiştir (Hassan ve Dyer, 2017, 10). Dolayısıyla aslında tüm bu yaşananlar Arap Baharı değil olsa olsa Kışı olarak tanımlanabilir (Karber, 2012, 296; Donnelly, 2012; Wilner, 2014; Abidi, 2013). Zira günümüze kadar sadece Tunus'taki ayaklanma anayasal demokratik bir yönetime geçişle sonuçlanmıştır (Khan ve Mezran, 2015).

Arap dünyasındaki olayları belirtmek için kullanılan ilk spesifik kullanımın, Amerikan siyasi dergisi “Foreign Policy”deki bir makale ile başladığı kabul edilmektedir (Keating, 2011). Marc Lynch (2011) Arap Baharını “Foreign Policy” dergisi için 6 Ocak 2011 tarihli bir makalesinde “istemeden icat edebileceğim bir terim” olarak tanımlamıştır. El Cezire'deki Joseph Massad (2012), “ABD hareketinin amaçlarını ve hedeflerini kontrol etme ve Batı tarzı liberal demokrasiyi yönlendirme stratejisinin bir parçası” olduğunu söylemiştir. Bazı ülkelerdeki Arap Baharı protestolarını İslamcı partilerin seçim başarısı takip ettiği için “İslamcı Bahar”

(Maher, 2012, 1) ve “İslamcı Kış” kavramlarıyla da tanımlanmıştır (Cofman, 2012, 1).

Arap Baharı’nın geliştiği dönemde ve süreçte dünyadaki algı bu olayların Ortadoğu’da ve Kuzey Afrika’da sömürgecinin bitmesinin ardından başlayan yeni ve daha parlak bir ekonomik geleceği güvence altına almak için baskıcı otoriterizmle karşı barışçıl bir biçimde yükselen, genç neslin bir hareketi olduğu yönündeydi (Hassan ve Dyer, 2017, 5). Bu bölgede genel kabul görmüş yönetim sistemi olan monarşi (Kazamias, 2011, 145), insan hakları ihlalleri, siyasi yolsuzluk, ekonomik güçsüzlük, yoksulluk, işsizlik ve bir dizi demografik yapısal faktör (yozlaşma, kabul etme, kadercilik, kurumsal muhalefet eksikliği) gibi konuları içeren alanda çok sayıda eğitilmiş fakat memnuniyetsiz genç nüfus protestolara başlamıştır (Radsch, 2013, 5). Tüm Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesindeki ülkelerdeki ayaklanmaların diğer en önemli tetikleyicisi ise yıllarca iktidarda olan hükümdarların elindeki zenginliğin halka dağıtılmaması, yeniden değerlendirilmemesi ve bu süreçteki şeffaflığının yetersiz olması, yolsuzluk ve özellikle gençliğin statükoyu kabul etmeyi reddetmesini de içermektedir (Mushtaq ve Afzal, 2017, 3). Bu dönemde protestocular genel olarak Türkiye modelini ideal devlet modeli olarak değerlendirmişlerdir. Zira o zamanlar Türkiye’de çekişmeli ve barışçıl seçimler yapılmakta, hızlı büyüyen liberal bir ekonomi işlemekte, laik anayasal ama İslamcı bir hükümet işbaşındadır (LeVine, 2011). Protestocuların diğer bir itiraz ettiği konu ise gıda fiyatlarındaki artış ve tarım üretiminin düşmesidir (Merchant, 2015). Elbette bir grup da yüksek işsizlik oranları ve yozlaşmış siyasi rejimlerin bu protestoların ana sebebi olduğunu dile getirmişlerdir (Beck ve Hüser, 2012).

Diğer ülkelerdeki insanlar ortak paylaşımlarla iletişim ve desteklerini göstererek yeni protestoların ortaya çıkmasına imkân sağlamışlardır. Dijital medya, bireyselleştirilmiş, yerelleştirilmiş ve topluma özgü muhalefetin hem paylaşılan şikâyetler hem de eylem fırsatları hakkında ortak bir bilinçle yapılandırılmış hareketlere dönüşmesine yardımcı olmuştur (Hussain ve Howard, 2011, 40). Pek çok ülkede hükümetler sosyal medyanın öneminin farkına varmış, özellikle büyük mitinglerden önceki zamanlarda devletler internet hizmetini tamamen engellemiştir (The Telegraph, 2011). Bu dönemde hükümetler, internetteki içerik oluşturucuları

suçlamış, Facebook gibi belirli sitelerde veya gruplarda iletişimi durdurarak bu forumlardaki tartışmayı da incelemiş veya bastırmıştır (Skinner, 2011, 3).

17 Aralık 2010'da Tunus'ta üniversite mezunu ancak işsiz olduğu için seyyar satıcılık yapan Muhammed Bouazizi isimli gencin polis tarafından dövülmesi sonucu bu olayı protesto etmek için Muhammed Bouazizi'nin kendini çarşı meydanında yakması sonucunda ateşlenmiş bir dalgadır (Hanaa, 2018). Bu dalga ile uzun zamandır kamuoyundaki daha iyi yönetim, refah ve rejim değişikliği çağrısını sonuç vermiş, 14 Ocak 2011'de, cumhurbaşkanı ve ailesi ülkeden kaçmış, Bin Ali'nin 23 yıllık hâkimiyeti Tunus'ta son bulmuştur. Hemen ardından insanlar Mısır'dan başlayarak, "Ekmek, Özgürlük ve Sosyal Eşitlik" gibi sloganlarla ülke genelinde sokaklara dökülmüşlerdir. 18 gün süren gösteriler ve şiddetli baskı sonrasında Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek istifa etmiş ve ordu, ülkenin tarihinde ilk demokratik seçime tanık olacağı sözünü vererek anayasa ve parlamentoyu askıya almıştır. Ertesi yıl, Müslüman Kardeşlerden Dr. Muhammed Mursi, çoğunluk tarafından başkan seçilmiş ama 2013 yılında askeri darbe ile Cumhurbaşkanı Mursi yerine General Abdül Fettah Sisi geçmiş ve Müslüman Kardeşler cemaati terör örgütü ilan edilmiştir (Ghanem, 2016, 11).

Libya'da, ülke genelindeki protesto gösterilerine şiddetle karşılık verilmiştir. Bu ise göstericilerin silahlanmasına ve daha sonra bir iç savaşın başlamasına sebep olan milis gruplarının oluşmasını sağlamıştır. Mart 2011'de, NATO'nun liderliğindeki bir koalisyon, Libya'daki çatışmaya son vermek amacıyla müdahale etmiş, eski devlet başkanı Muammer Kaddafi'nin Ekim ayında resmen iç savaşı sona erdirmesine rağmen, IŞİD saldırıları ve doğu ve batıdaki rakip kabilelerin saldırıları sonucu ülke kaosa girmiştir. Libya günümüze kadar ülke genelinde şiddetli saldırılar devam eden sayısız fraksiyon ve grubun iktidar mücadelesi alanı olarak kalmıştır.

Yemen'de ise 2011'de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih hükümetine karşı protestolar başlamış ve bu protestolara on binlerce insan katılmıştır. Salih yönetimden indirildikten sonra 2012 yılında tek aday olan Abdurabbu Mansur el-Hadi tarafından kazanılan bir seçim yapılmış ancak kuzeydeki nüfuzlu Husi grubu seçimleri boykot ederek üç yıl sonra başlayacak olan iç savaşın temellerini atmıştır.

Yemen'deki çatışma halen dünyanın en kötü insani krizlerinden birisidir (Orkaby, 2017, 99).

Suriye'de de 2011'de reform ve değişim için barışçıl protestolar başlamış ancak Cumhurbaşkanı Beşar Esad hükümetinin eşi benzeri görülmemiş bir şiddeti ile karşılaşmıştır. Öyle ki diğer ülkeler arasında en çok kan dökülen ve şiddetli olan protesto baskıları bu ülkede yaşanmıştır. Bunun sonucunda isyanlar hızla iç savaşa sürüklenmiştir. Bu sürüklenmede İran kuvvetleri ve Lübnan'ın Hizbullah militanları Esad rejimini desteklemek için çatışmaya müdahil olmuşlardır. Muhalif gruplar ülkenin çoğunu ele geçirmiş olmasına rağmen IŞİD'in gelişip büyümesi durumu daha da karmaşıklştırmış ve uluslararası bir koalisyon Suriye ve Irak'taki militanlara karşı bir operasyon başlatmıştır. Rusya, 2015 yılında Suriye hükümetinin desteğiyle çatışmaya girmiştir. Dolayısıyla aslında Suriye'deki Arap Baharı günümüzde doğu ile batını çarpıştığı yeni bir sıcak savaşın habercisi gibidir (Ma'oz, 2014). Bölgede bugüne kadar 500.000'den fazla insan öldürülmüş ve milyonlarca insan yerinden edilmiştir (BBC, 2018).

Bahreyn'de de aylarca süren protestolar, hükümet güçleri tarafından 80'den fazla kişinin öldüğü ve binlerce kişinin tutuklandığı bir güçle bastırılmıştır (Karolak, 2017, 87). Buna paralel olarak günümüze kadar Arap dünyasının insanları, başlangıçta yükselttikleri ideallere karşın hala ekonomik sıkıntılarla ve siyasi baskılarla aynı derecede karşı karşıyadır. Devrimin başlangıcı olan Tunus'ta bile hükümet, siyasi bölünmenin üstesinden gelmek için mücadele etmiş; kabine, istifa eden ya da azledilen bakanlar arasında düzenli olarak değiştirilmiştir. Buna rağmen, Muhammed Bouazizi bölgedeki insanlar için umut ve güç simgesi haline gelmiştir (Hanaa, 2018).

Arap Baharı'nın (veya ayaklanmalarının) hızlı şekilde yayılmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu hareketler genel olarak politik, ekonomik ve sosyal faktörlerin birleşiminden ortaya çıkmıştır:

- a) Arap ülkelerinde popüler bir öfke ve hayal kırıklığının artmasına neden olan yapısal faktörler,

- b) Yerel protestoları ülke çapındaki hareketlere dönüştüren ve hatta bölge çapında ayaklanmalar çıkmasına sebep olan yakın ve daha acil faktörler.

Bu bileşenler her ne kadar yaygın ve tahmin edilebilir faktörler olsa da aslında her ülkeye göre farklılaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda her ülkedeki ayaklanmalar faktörel olarak birbirlerinden farklıdır. Yerel, ulusal meselelere odaklanmış faktörler ile yapısal ve olası faktörlerin kesin bir karışımı olmadığı için her ülkeye özgü farklı sebepler ortaya çıkmıştır (Delacoura, 2012, 70). Örneğin Bahreyn’de Şii çoğunluğun vatandaşlık hakkı gibi eşit olmayan durumların sürdürülmesine yönelik Sünni monarşiye karşı protestoları isyanlarda önemli bir rol oynamıştır (ICG, 2011).

Buna rağmen Arap Baharını, bağımsız bir bireyin dünyaya bakışının post modern dünyamızdaki akademik, siyasi ve sosyal düzeni önemli derecede etkilediği ve hatta şekillendirdiği çağımızda dördüncü demokrasi dalgası anlamında tanımlamak akademik olarak iddia edilebilir. Huntington (1991) tarafından ortaya atılan demokrasi dalgaları teorisine göre 1970’li yıllardan itibaren dünyada sömürgeci güçlerin çekildiği ve bağımsız devletlerin kurulmaya başlandığı dönemden başlar ve SSCB’nin yıkılması olayıyla birlikte üçüncü dalga denebilecek bir demokrasi dalgası hareketi yaşanmıştır. Fakat bu üçüncü dalgadan uzak kalmış en önemli coğrafya Ortadoğu’dur. Bu coğrafyanın en önemli etnik ve dini bölümü ise Arap ve Müslümandır. Dolayısıyla Arap Baharı hareketleri aslında Arap İstisnacılığı olarak ifade edilecek Araplara demokrasi gelmez varsayımının bittiği bir aşamadır (Wittes, 2008, 10). Hamid’e göre de (2014) Arap Baharı hareketleri daha kanlı ve çalkantılı 1848 hareketlerine benzemektedir. Zira Ortadoğu’da en temel ayrım olan dinin kamu hayatındaki rolü (Avrupa bu rolü ekonomik faktörler üzerinden inşa etmiştir) hem en varoluşsal hem de en çok şiddete meyilli konudur. Ekonomik ve siyasi eşitsizlikler, işçi haklarının kötüleşmesi gibi nedenlerle 1848’de Avrupa ülkelerinde başlayan halkların baharı (Hobsbawm (1996, 112 ve 267); Sperber (2005, 1) Halkların Baharı kavramını kullanırlar) gerçek bir domino etkisiyle tüm Avrupa’ya yayılmış bir hak arama mücadelesi temelli özgürleşme hareketi olmuştur. Arap Baharı hareketleri ise ekonomik ve siyasi eşitsizlikler temelinde bu örneğe uyumlu veriler içermektedir.

1.1.1. Yapısal Faktörler

i. Devletin siyasi destek karşılığında hizmet, istihdam ve gıda-enerji sübvansiyonları sağladığı “otoriter pazarlık” Arap rejimlerine ve halkın öfkesine karşı meşruiyet kaybının en büyük sebebidir (Winckler, 2013; Beck and Huser, 2013; World Bank, 2015).

ii. Diğer bir önemli sebep ise yolsuzluktur. Yolsuzluk, Arap Baharı ülkelerindeki halk öfkesinin itici gücü olarak literatürde güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Cook vd. 2012, 22). Sıradan insanlar yaşam standartlarının düştüğünü gördükçe, bunun seçkinler arasında gittikçe daha açık bir yolsuzluk ve zenginlik sonucu olduğunu anlamaya başlamışlardır (World Bank, 2015). Arap Baharı ülkelerinde ortaya çıkan rejimlerin özellikleri, otoriter rejimler, toplumun küçük bir kesimini destekleyen yaygın yolsuzluklar ve iktidar partisi liderinin ailesi, akrabaları ve avanelerinden oluşan ataerkil mekanizmalardır (Ardic, 2012, 8-52). Arap Bahar’ı sürecinde yolsuzluk daha keskin ve daha büyük bir ölçekte gerçekleşmiştir (Lesch, 2013, 36). Yapılan tahminlere göre sadece Mısır, Libya, Tunus ve Yemen’de Arap Baharı sürecinde 165 milyar doların yolsuzluk sonucu ortadan kaybolduğunu göstermektedir (Transparency International, 2016).

iii. Arap dünyasındaki nüfus patlaması (Beck ve Huser, 2013), yapısal reformları gerçekleştirmek ve iş yaratma konusundaki hükümetin başarısızlığıyla birleşmiş ve işsizliğin artmasına, özellikle de gençlerin işsizliğine yol açmıştır (Lesch, 2013, 38). 1970’ten 2010’a kadar Arap dünyasının nüfusu 128 milyondan 359 milyona çıkmıştır. Nüfusun yaklaşık % 30’u 25-30 yaşları arasında ve % 65’i ise 25 yaşın altındadır (Beck ve Huser, 2013). Devlet, bu nüfus artış hızına ayak uydurabilmek için istihdam olanakları sağlayamamıştır (Winckler, 2013, 72).

iv. Bölge genelinde eğitim seviyelerindeki gelişmeler, gençler arasında beklentilerin artmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte gençler kamu sektöründe yolsuzluk olmadan işe girememekte ve özel sektörde ise çok düşük ücretle çalışmak zorunda kalmaktadırlar (UN ESCWA, 2014). Bu bağlamda Orta

Doğu’da eğitim düzeyleri son otuz yılda önemli ölçüde artmıştır; 1980’den 2010’a kadar olan dönemde, Cezayir, Mısır, Libya, Fas ve Tunus’ta 25 yaşın üzerinde olanların ortalama eğitim süreleri yaklaşık üç kat artmıştır. Artan eğitim, gençleri, düşük vasıflı, düşük ücretli işleri kabul etmeye isteksiz hale getirmiş ve kamu sektöründeki istihdamın güvencesini tercih etmeye yöneltmiştir (Gardner, 2003, 2). Kamudaki yolsuzluklar ise gençlerin iş imkânlarını da elinden almıştır.

v. 2009’da Mortgage Krizi olarak başlayan ve tüm dünyayı etkileyen küresel finansal krize karşı yapısal düzenleme programlarının etkisiyle ortaya çıkan tasarruf önlemleri, artan fiyatlar (özellikle gıda fiyatları), ekonomik sıkıntıya ve insanların çoğunluğu için yaşam standartlarının bozulmasına neden olmuştur (Ardic, 2012, 10). Bu bağlamda artan işsizliğe bağlı ekonomik sıkıntılar, Dünya Bankası ve IMF yapısal uyum programları tarafından uygulanan tasarruf tedbirleri ve artan fiyatlar ile daha da artmıştır. Bu dönemde temel ihtiyaç mallarının devlet sübvansiyonları iptal edilmiş, kamu sektörü işleri büyük ölçüde azalmış, ulusal sanayiler özelleştirilmiş ve vergilendirme artmış, bu da insanların çoğunluğunun enflasyon ve yoksulluk altında ezilmelerine sebep olmuştur (Salih, 2013, 190).

vi. Seçkin elitlerin ve onların takipçilerinin yol açtığı yolsuzluk, hem daha büyük ölçekte hem de çok daha açık bir biçimde gerçekleştirilmeye başlamış, bu ise gelir eşitsizliğini daha da artırmıştır. Sıradan insanların yaşam mücadeleleri ile yozlaşmış seçkinlerin yaşadığı lüks hayat arasındaki keskin karşıtlık halkın öfkesini körüklemiştir (Winckler, 2013, 75). Yüksek işsizlik oranları ve enflasyon zengin ve fakir arasındaki uçurumun genişlemesine yol açmış ve “orta sınıfın yoksulluğu” olgusunu yaratmıştır (Ardic, 2012, 12). Zenginler ile “ötekiler” arasındaki ayrım genişlemiş, seçkinler kendilerini yolsuzlukla zenginleştirmeye devam etmişlerdir (Salih, 2013, 188). Tunus ve Mısır’daki güçlü ekonomik büyüme oranları ise (işsizliğin azalması gibi) eşitsizliğin azalmasına neden olmamıştır (Ardic, 2012, 13).

vii. Ülke yönetimlerinin artan otoriterliği Arap ülkelerinde var olan orta sınıfın yaşam kalitelerinin kötüleşmesine sebep olmuştur (UN ESCWA, 2014). Hayattan memnun olmayla ilgili istatistikler, 2000’li yılların sonunda Mısır, Irak, Suriye, Tunus ve Yemen’deki insanların dünyadaki en mutsuz insanlar arasında olduğunu göstermektedir (World Bank, 2015). Oysa 2000 yılında orta sınıfın Arap

lkelerindeki toplam payı % 47,3 gibi yüksek bir orandaydı (UN ESCWA, 2014, 35). Bununla birlikte, otoriterleşme ve yolsuzluk artınca orta sınıfın yaşam kalitelerinin kötüleştiğı ortaya çıkmıştır.

viii. Otoriter rejimler, ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel hakları reddetmiş; muhalefeti ve insan hakları ihlallerini bastırmak için şiddeti bir politika aracı olarak kullanmıştır. Dahası bu şiddet daha fazla şiddeti doğurmuştur zira şiddet protestocuları ve argümanlarını meşrulaştırıcı bir hal almaya başlamıştır. Dolayısıyla iktidarlar baskı ve şiddete daha bağımlı hale gelmişlerdir. Bununla birlikte güvenlik hizmetleri tarafından bariz insan hakları ihlalleri vakaları da dâhil olmak üzere bilgi ve farkındalığa daha fazla erişim, yaygın bir öfke ve adaletsizlik duygusuna yol açmıştır (Salih, 2013, 192).

ix. İşsizlik, insan haklarının reddedilmesi, yolsuzluk, eşitsizlik, sosyal adaletsizlik ve devleti ömür boyu sürececek başkanlardan, soy ve sopundan kurtaramamaktan ötürü kamuoyunda oluşan öfke ve hüsran, bireysel ve ulusal saygınlığı yeniden kurma arzusunu artırmıştır (Gerges, 2014, 1).

1.1.2. Hızlandırıcı Faktörler

i. Elektronik bilgi ağıları ve sosyal medya, devletlerin yaptığı tüm suiistimler konusunda farkındalık yaratma (zellikle de Muhammed Bouazizi'nin Tunus ayaklanmasını tetikleyen kendi kendini yakması ile), protestocuları harekete geçirme, eylemleri sürdürme ve ayaklanmalar sırasında güvenlik hizmetlerini "yenme" konusunda önemli bir rol oynamıştır (Howard ve Hussain, 2011, 44). Bu bağlamda dijital tüm medya araçları ile insanların diğerklkelerde neler olup bittiğini görmeleri mümkün olmuş ve bu etkileşim aracılığıyla diğerklkelerde de bir esin kaynağı oluşturmuştur. Bu anlamda sosyal medyanın Arap Baharı'nı yönlendiren kesin bir etkisi olduğı söylenebilir (Lesch, 2013, 45).

ii. Devletlerin protestoculara müdahalesindeki hatalar, özellikle ağır silah desteğı alınması ve tüm muhalifleri ezmeye yönelik çalışılması, protestolara katılmak için daha fazla insanı tetiklemiş, dolayısıyla bu müdahalelerin ters bir etkisi olmuştur (Paust, 2013, 135).

iii. Birçok Arap isyanında silahlı kuvvetler, özellikle Tunus ve Mısır'daki erken dönemlerde, belirleyici bir rol oynamıştır. Her iki ülkede de ordu, Ben Ali ve Mübarek'i istifaya zorlayarak halkın yanında yer almayı seçmiştir. Tam tersine Libya'da ordu, iç savaşa yol açan rejim ve muhalefet kanatları boyunca ikiye bölünmüş, Suriye'de ordunun çekirdeği Esad rejimine sadık kalmış ve bu da devam eden çatışmalarla sonuçlanmıştır (Gerges, 2014, 2).

iv. Arap Baharı hareketlerindeki protestolar ideolojik değildi, siyasi partiler ya da gerçekten önde gelen isimler tarafından yönetilmedi ve genellikle kendiliğinden başladı. Rejim değişikliği ve sosyal adalete olan talep, toplumdaki farklı gruplardan insanları birleştiren en önemli paydadır (Ardic, 2012, 44).

1.1.3. Suudi Arabistan ve Arap Baharı

Arap ülkelerinde ortaya çıkan ayaklanma, yalnızca devrimci değişim süreçleri geçiren ülkeler üzerinde değil, tüm Arap bölgesinde de önemli bir etki yaptı. Körfez ülkelerinin diğer Arap ülkelerinden daha fazla ekonomik zenginlikten yararlanmalarına rağmen, bölgeyi süpüren devrimci heyecanın etkisine karşı bağımsızlığı yoktu. Körfez bölgesindeki kitlesel halk protestoları, vatandaşlarının Arap dünyasının diğer bölgelerindeki olaylarla bağlantılı olduğunu hissettiğini ve kendi geleceklerini şekillendirmede rol oynamak için aradıkları Arap gururu duygusunu paylaşmak istediklerini gösterdi. Körfez'deki hükümetler, yalnızca halk protestolarını engellemeye çalışmakla kalmayıp aynı zamanda Arap Baharı'nı yaşayan bu ülkelere de açıkça müdahale ederek tepki gösterdiler (Al-Matter, 2016, 193).

Bu ülkelerin en önemlisi olan Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri arasında merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Körfez ülkelerinin en büyük nüfusuna, büyüklüğüne, doğal kaynaklarına ve bulunduğu konumun jeopolitik önemine bağlı olarak en büyük ekonomiye sahiptir. Suudi Krallığı ayrıca, dünyanın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı olup, dünya petrol rezervlerinin dörtte birine sahiptir ki bu 260 milyon varilden fazla ham petrole eşittir (OPEC, 2018). Ayrıca Suudi Arabistan, ABD, Çin ve Rusya'nın arkasında dünyanın dördüncü en büyük askeri bütçesine sahiptir (Kin, 2013).

1.1.4. Arap Baharı'nın Başlangıç Döneminde Suudi Arabistan

İlk halk protestosu 14 Şubat 2011'de Bahreyn'de görülmüş ve birkaç gün içinde Suudi Arabistan'ın doğu bölgelerine yayılmıştır. Al-Ehsa ve Al-Qateef vahalarında yaşayan yaklaşık 2 milyon nüfus çoğunlukla Şii'dir (Mattheisen, 2014, 27) ve Suudi yetkililer Şii'leri tehdit olarak görmektedirler. 17 Şubat'ta başlayan protestolar birkaç hafta boyunca devam etmiştir. Protestocuları marjinalleştirmek ve katılımı engellemek için, Kral tarafından atanan ve dini düzenlemeleri uygulamaktan sorumlu olan Kıdemli Âlimler Konseyi, 6 Mart'ta kamu gösterilerini “sapkın entelektüel ve partizan bağlantılara sahip olmakla” ilgili bir fetva yayımlamış buna karşılık, İnsan Hakları İzleme Örgütü Suudi Arabistan'ı sivil göstericilere yönelik baskıya son vermeye ve 3 Mart 2011'de ülkenin doğusundaki Al-Kadir'de tutuklanan 20'den fazla göstericiyi serbest bırakmaya çağırmıştır (Willeke, 2011).

Suudi Arabistan'daki ilk protestolar, Tunus'ta başlayan protesto hareketleri ile ivme kazanan Arap Baharı'nın bir parçasıdır. Arap Baharı ayaklanmaları başladığından itibaren nispeten az sayıda Suudi, reform çağrısı ve şikâyetlerin ele alınması için Ocak 2011 sonunda sokaklara çıkmaya cesaret etmiştir (BBC, 2013). Yüzlerce Suudi göstericisi, başkent Riyad ve Cidde'deki protestolarda, diğer Arap ülkelerindeki protestolara katıldığı için tutuklananların serbest bırakılmasını, Şii din adamları da dâhil olmak üzere (Şii imamlar, Suudi Arabistan'ın anayasal monarşi olması gerektiğini söyledikleri, dini haklarını kullanma konusunda daha fazla özgürlük vermeye çağırdıkları için tutuklanmıştır) siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını (bazı Şii imamların 16 yıl boyunca haksız yere mahkûm kaldıkları savunulmaktadır), otoriter hükümeti, eşitsizliği ve yolsuzluğu protesto etmişlerdir (Presstv, 2011). Şiiler de kendilerine yapılan ayrımcılığa karşı Şubat ve Mart ayı başında Katif ve Riyad'da protestolara başlamışlardır. Suudi gençler, sosyal paylaşım sitesi Facebook'ta 11 Mart'ı “Öfke Günü” olarak seçmişlerdir. 17.000'den fazla üyeye sahip olan bu Facebook grubu, valilerin ve parlamento üyelerinin seçilmesi, siyasi mahkûmların serbest bırakılması, daha fazla istihdam ve daha fazla özgürlük dâhil olmak üzere ülke çapında protesto ve reform çağrısında bulunmuştur. Lakin bu organizasyonu planlayan kişi ise iddiaya göre 2 Mart'ta Suudi güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür (Trend, 2011). İnsan hakları konusunda Nisan 2011'de

Riyad, Taif ve Tebük'te hükümete karşı birçok protesto düzenlenmiştir (Baaghil, 2011). Lakin protestoların genel özelliği protestoya katılanların şiddetsiz direniş konusunda teşvik edilmesi olmuştur (Cowburn, 2016). Buna karşın hükümetin protestoculara silahla karşılık vermesi sonucunda birçok protestocu öldürülmüştür. Bu bağlamda dönemin İçişleri Bakanına “terörist”, “suçlu” ve “kasap” denmiştir (Hill, 2012).

Doğudaki Şii nüfusunun çoğunluğu olan bölgelerle sınırlı gösterilerin, Krallığın diğer bölgelerine yayılamamasındaki en büyük sebep, Suudi Arabistan yönetiminin Şii Sünni ayrımını statükoyu devam ettirmek için bir araç olarak kullanmış olmasıdır. Bu bağlamda Arap Baharı protestolarına cevap olarak, özellikle Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Körfez bölgesinin kraliyet aileleri, muhalif birçok mezhepsel cephenin oluşumunu engellemek için Sünni-Şii çatışmalarını canlandırmış ve derinleştirmiştir (Matthiesen, 2014, 15). Bunun sonucunda büyük ölçüde Şii odaklı olarak sunulan protestolar vatandaşların çoğunluğunu temsil etmediği için meşruiyetini yitirmiştir.

Zira halk içinde de Şii-Sünni ayrımı gözle görülür derecede yüksektir. Ocak 2016'da El Cezire Çalışmaları Merkezi, Suudi Arabistan'da Arap elitlerinin İran'ın bölgedeki rolü ve Arap-İran ilişkilerinin geleceği hakkında görüşlerini analiz etmek isteyen önemli bir anket düzenlemiştir. Şaşırtıcı bir şekilde, ankete göre halkın % 98'i Arap-İran çatışmasının Sünni-Şii çatışması üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inandığını göstermektedir (Al-Jazeera Studies Center, 2016, 44). Ankete katılanların çoğunluğu, İran hakkında olumsuz bir görüşe sahiptir ve İran'ın Arap komşularına yönelik politikasını saldırgan olarak görmektedirler. Bununla birlikte, görüşülen kişilerin çoğu, Araplar için en ciddi tehdidin İsrail'in Yahudi Devleti olduğunu fakat ikinci olarak ise İran'ı gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Arap Baharı hareketlerinden sonra İsrail tehdidini birinci belirenlerin ve İran tehditlerini önceleyenlerin sayısı daha da artmıştır.

Bununla birlikte Suudi Arabistan'da gençlerin %5,65 seviyesinde olan işsizliği, kamudaki yolsuzluk, kadınlara ve Vehhabilik dışındaki çoğu dini gruba yönelik ayrımcılık konusunda ciddi sorunlar olsa da krallığın muhalifleri dahi Sünni Müslüman kraliyet ailesini devirmek istememektedirler (Banerjee, 2011). Çünkü

isminden de anlaşılacağı gibi Suudi Arabistan Suudilerin Arap ülkesidir; başka kimliklerin değil. Dolayısıyla Arap Baharı sürecinde bile krallığın toptan kaldırılmasının yerine, anayasal monarşiye aşamalı bir kayma çağrısında bulunulmuştur. Bununla birlikte hem Suudi Arabistan'daki sokaklar hiçbir zaman politik sürecin bir parçası olmamış hem de buradaki siyasi ve ekonomik durum Mısır'daki kadar baskın değildir (Al-Dakhil, 2015). Bu süreçte Suudi reformistler katılımın yetersizliğinden hayal kırıklığına uğradıklarını söyleseler de Orta Doğu'daki huzursuzluğun Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere çoğu ülkeyi mütevazı şekilde değiştirdiğini iddia etmişlerdir (Banerjee, 2011).

Suudi Arabistan Arap Baharı sürecinde rejime yönelik şikâyetlerin nasıl pasifleştirildiği ve böylece kitlesel bir ayaklanmanın nasıl önlendiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Bu bağlamda Cidde'de rejime karşı 25 Ocak 2011'de zayıf bir şekilde başlayan protesto gösterileri yayılmış ve büyük siyasi ve ekonomik değişiklikler gerektiren “çevrimiçi” bir kampanyaya dönüşmüştür. Şubat 2011'de bir grup aydın, Krala siyasi reform çağrısında bulunan bir mutabakat sunmuş; gençler de kendi isteklerini (iş talebi ve yolsuzluk reddi) sıralamışlardır.

Anayasal monarşinin kurulmasını isteyen protestocular taleplerini 23 Şubat 2011 tarihinde Suudi Kralı'na teslim etmişlerdir. Bu dilekçede, aşağıdakileri içeren bir dizi ulusal reform talep edilmiştir:

- i. Yeni yasaları kabul etmek ve hükümeti denetlemek için tam yetkili bir seçilmiş Danışma Konseyi'nin kurulması;
- ii. Başbakanın otoritesinin Kral'dan ayrılması;
- iii. Yargı sisteminin reformu;
- iv. Mali ve idari yolsuzlukla mücadele;
- v. Evsizlik ve işsizlik için acil çözümler;
- vi. STK'ların kurulması için teşvik;
- vii. İfade özgürlüğünün daha geniş bir kabulü;
- viii. Siyasi mahkûmların serbest bırakılması (Matthiesen, 2014).

Bu isteklere karşı bir önlem olarak, 18 Şubat 2011 tarihinde, Kral tarafından bir dizi hibe açıklanmış ve aşağıdakileri içeren bu paket 130 milyar ABD Doları'na mal olmuştur:

- i. Kamu sektörü işçileri için maaş artışı;
- ii. Tüm devlet, sivil ve askeri çalışanlar için iki aylık maaşa eşdeğer bir kerelik ödeme;
- iii. Kamu eğitim kurumlarındaki tüm öğrencilere iki ay boyunca burs ödenmesi;
- iv. İşsizlere aylık ödemelerin yapılması;
- v. Kamu sektöründe Suudi işçiler için asgari ücretin oluşturulması;
- vi. İçişleri Bakanlığı'nda 60.000 yeni güvenlik işinin oluşturulması;
- vii. Krallık çevresinde 500 bin yeni konutun yapımı;
- viii. Konut kredisi için üst limitin 133.000 ABD Doları'na çıkarılması (Khaliq, 2012, 13).

Kral bu taleplere çoğunlukla ekonomik faydalar içeren bir reform paketi sunarak yanıt vermiştir: İşsizlere yardım etmek için 29 milyar dolar, konut inşaatı için 2 milyar dolar, devlet memurlarının maaşlarında % 15 artış onaylanmıştır (Salih, 2013, 199). Bu şekilde, ekonomik tavizler vererek, Suudi Arabistan protestoları bastırabilmiş ve otoriter rejimini koruyabilmiştir. Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün tehdit altındaki Arap rejimlerini desteklemek için de milyarlarca dolar hibe vermiştir (Lawson, 2015, 466). Diğer Körfez İşbirliği ülkeleri de iç muhalifleri durdurmak ve iktidarda kalmak için Suudi Arabistan'la benzer yaklaşımları benimsemişlerdir.

Arap Baharı'ndan en çok etkilenen ülkelerde görülen şiddetli kitlesel protesto gösterileriyle karşılaştırıldığında, Körfez ülkeleri ilk başta Arap dünyasının geri kalanındaki olaylardan uzak görünmüştür. Bununla birlikte, Körfez ülkelerindeki protestolar, daha az etkili olsalar da bu bölgenin dünyanın petrol rezervlerinin üçte ikisine ve doğal gaz rezervlerinin üçte birine sahip olması bununla birlikte bölgedeki Amerikan egemenliği bağlamında bölgede birçok önemli ABD askeri üssünün olduğu düşünüldüğünde ABD için Mısır ve Tunus'tan daha önemli hale gelmiştir. Zira Körfez bölgesindeki her türlü protesto hareketi dolayısıyla büyük uluslararası

çıkarlar el değıştirebilir. Bu bağlamda sınırlı olmasına rağmen, Körfez'in en büyük ve güçlü ülkesi olması hasebiyle Suudi Arabistan'daki protestolarda halkın diğer şeylerin yanı sıra yolsuzluğa ve siyasi katılımın olmayışına tepki gösterdikleri için önemliydi. Krallıktaki yüksek düzeyde yolsuzluk, işsizlik, yoksulluk, artan nüfus, sınırlı bir adli sistem, otoriter yönetim ve hanedan, siyasi katılım eksikliği, kadınların güçlenmesi, kötü bir siyasi liderlik ve Kraliyet ailesindeki iç çatışmalar halkın sesini çıkarmasındaki en önemli etkenlerdir (Khaliq, 2012, 13).

Sonuç olarak bu dönemde Suudi toplumu kendine olan güvenini yeniden kazanmaya başlamıştır. Bu havuç ve sopa yaklaşımı - bir eliyle sert, diğeriyle cömert - protestoların azalmasına sebep olmuştur. Buna ek olarak yönetim sistemi dış tehditlerin (İran gibi) korkusunu ateşleyerek dini ve mezhepsel bölünme tehdidiyle protestocuları dizginleyebilmiştir.

1.1.5. Arap Baharı Sonrası Dönemde Suudi Arabistan'da Bölge Politikaları

Tam ve etkili bir şekilde uygulandığında, egemen bir sistem olarak demokrasi, Suudi Arabistan Krallığı'ndaki gibi geleneksel bir monarşinin tam tersidir. Suudi Arabistan Arap Baharı perspektifinden incelendiğinde iki önemli tutumla karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi, değişim, özellikle de devrimci değişim kavramıdır. Reform, değişim ve devrim gibi kavramlar Suudi Arabistan gibi monarşiler için en büyük tehditlerden birisidir. İkincisi ise Arap Baharı ülkelerinin neredeyse tamamındaki rejimlerin tavır aldıkları Müslüman Kardeşler gibi siyasal İslamcı hareketlerin ötekileştirilmesi çabasıdır (Othman, 2014, 4).

Arap Baharı hareketlerinden sonra bir Arap ülkesinde yeni bir siyasal İslami liderliğin nasıl olması gerektiği ile ilgili düşünceler öne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'daki katı Selefi rejimin aksine, ılımlı bir Sünni İslam hükümetine nasıl geçilebileceği ile ilgili halk arasında beyin fırtınaları olmuştur. Lakin Suudi liderliği bu fikirlerin yayılması halinde ciddi sosyal çatışmalar yaratabilecek ve Suudi toplumunun yapısını tehdit edebilecek sosyal bir kaosu kışkırtmaya zorlayacağından endişe etmiştir ve etmektedir. Bu tür endişeler nedeniyle, Suudi Arabistan BAE'nin insan hakları aktivistlerine ve Mısır'ın

Müslüman Kardeşler üyelerine yönelik şiddet politikasını desteklemiştir (Darwich, 2017, 1300).

Mücadele, Suudi hükümetinin Müslüman Kardeşleri diğer gruplarla ve örgütlerle birlikte “terörist bir grup” olarak gösterdiği Mart 2014’ün başına kadar sürmüştür. Krallık, grubun bir üyesi olduğu tespit edilen herkese ceza vermek, kişileri örgüte manevi veya maddi destek sağlamak veya ona karşı sempati duymakla tehdit etmiştir. Bununla birlikte Suudi Krallığı, Müslüman Kardeşler örneğinden hareketle yeni ortaya çıkan İslamcı yükselişi baltalamaya çalışmış ve Sisi’ye darbeyle Mısır’ı ele geçirme konusunda destek vermiştir. Dahası, Körfez Ülkeleri - özellikle BAE, Suudi Arabistan ve Kuveyt - yeni Mısır rejiminin güçlendirilmesine yardım için milyarlarca dolar sağlamıştır. Bunun en iyi örneği 12 milyar ABD dolarının vaat edildiği Mısır’da düzenlenen “Mısır Ekonomik Kalkınma Konferansı”dır. Burada BAE, Suudi Arabistan ve Kuveyt’in her biri 4 milyar dolar yardım açıklamışlardır (BBC, 2015).

Bahreyn’de, devlet reformu ve anayasal monarşiye geçiş çağrısında bulunan göstericiler çoğunlukla Şii mezhebine mensuplardı. Körfez’in geleneksel monarşilerinin ortasında gerçek bir demokrasinin ortaya çıkma olasılığı ile İran’ın Bahreyn’deki çıkarlarının ve otoritesinin artması korkusuyla Suudiler, El Cezire Kalkan Kuvvetleri’ni görevlendirerek Bahreyn’deki Kraliyet ailesini korumak ve otoriteyi yeniden kazanmak için binden fazla Suudi militanla müdahalede bulunmuştur (Ragab, 2017, 44).

Manama'daki protestocular, protestoların merkezi haline gelen Roundabout'ta bir dizi eylem gerçekleştirmiştir. Sonrasında Bahreyn hükümeti Körfez İşbirliği Konseyi'nden asker ve polis yardımı istemiş; 14 Mart'ta Suudi Arabistan'dan 1000, BAE'den 500 asker Bahreyn'e girerek ayaklanmayı bastırmıştır. Kral Hamad’ın sıkıyönetim ve üç aylık olağanüstü hal ilan etmesinden sonra ise Roundabout protestoculardan arındırılmış ve merkezdeki ikonik heykel yıkılmıştır. 1 Haziran'da olağanüstü hal kaldırıldıktan sonra, muhalefet partisi Al Wefaq Ulusal İslam Derneği, genellikle on binlerce kişinin katıldığı birkaç haftalık protestolar düzenlemiş, 9 Mart 2012'de 100.000'den fazla kişi protestolara katılmıştır. Nisan 2012 itibarıyla protestolarda 80'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Polisin tepkisi,

doktorlar ve basın da dahil olmak üzere "barışçıl ve silahsız" protestoculara yönelik acımasız bir baskı olarak tanımlanmıştır. Polis, Şii mahallelerinde gece yarısı ev baskınları düzenlemiş, kontrol noktalarında işkence ve yıldırma kampanyası yürütmüştür.

Suriye savaşı da Suudi Krallığı için çok önemliydi ve Suudiler, Suriye'deki durumu etkileme girişimleri için büyük bir destek gösterdiler. Suudi Arabistan Suriye'yi İran ekseninden ayırmak ve İran'ın Suriye'yi bölgedeki İran otoritesi merkezinden uzaklaştırmak istemektedir. Ek olarak, Suudiler, IŞİD organizasyonunun genişlemesiyle yüzleşmek için bölgede düzen ve güvenliği yeniden kurma gereği görmüşlerdir (Al-Matter, 2016).

Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmeler, Suudilerin Sünni dünyasındaki bu etkinliğini sarsmış ve alternatif bir demokrasi yanlısı Sünni bloğun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bölgedeki Müslüman Kardeşler hareketi gibi geniş toplumsal tabana sahip yapılar ile kurduğu yakın ilişkiler ve oluşan bu yeni bloğun, bölgesel statüko hakkındaki politikalarının benzeşmesi dolayısıyla, İran ile sıcak ilişkiler kurabilme ihtimali, Suudi liderliğindeki Vehhabi bloğu zayıflatmıştır.

Suudi liderliğindeki bloğun Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politika, ABD ve bölgedeki en önemli müttefiki olan İsrail tarafından tanımlanan statükoyu korumak ve İran, Suriye, Lübnan Hizbullah'ı ve Filistinli direniş örgütlerinden oluşan "direniş" yıkmaya yönelik seyretmiştir. Bu sebeple Suudi liderliğindeki blok, Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren Yemen, Bahreyn ve Mısır'da rejim değişikliğine karşı tüm güçleri ile direnerek, takip ettikleri "devrim karşıtlığı" politikasının aksine Suriye'de "rejim değişikliği" politikasını takip etmişlerdir. Bu politikanın asıl hedefi, Suriye'yi özgürleştirmek, Suriye'de insan hakları ve demokrasiye dayalı bir düzen kurmak değil, Arap Baharı ile birlikte İran'ın artan bölgesel nüfuzunu sınırlamak ve İran'ın liderlik ettiği bloğu yıkmaktır.

Sonuç olarak Suudi Arabistan'daki yönetici monarşi, Arap Baharı ayaklanmalarının önündeki zorluklardan kaçınma yeteneğini göstermiştir. Bunu, aslında yolsuzlukla mücadele etmek ya da halk tarafından istenen siyasi reformları gerçekleştirmek yerine iç huzursuzluğa bir "havuç ve sopa" yaklaşımı benimseyerek

yapmıştır. Aynı zamanda, bir dizi başka faktör de rejimin istikrarını güçlendirmiştir, halkın yüksek gelir seviyesi; zengin petrol gelirleri; Kral'ın hibeleri; güvenlik kurumlarının şiddetli müdahaleleri, aktivistlerin sayısal eksikliği, düşük düzeyde siyasi katılım, tecrübe eksikliği ile eksik bir muhalefet sayılabilir. Aynı zamanda, Suudi toplumunda derin bir şekilde kök salmış, vatandaşlar arasındaki dış tehdit algısı (bu sadece Batı değil İran gibi ülkelerdir) ve mezhebin bölünmesinden korkan Vahhabizm kültürü de önemlidir. Bununla birlikte, Suudi Arabistan, Yemen ve Suriye'de güç ve otorite merkezlerini sürdürmek ve özellikle İran'ı dengelemek için buradaki varlığını korumaktadır. Özellikle 15 Aralık 2015 tarihinde Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeleri tarafından terörle mücadelede yer alan ülkeleri bir araya getiren “Terörizme Karşı İslam Koalisyonu” kurulmuştur (Kasapoğlu, 2015, 6). Bu kuruluşun amacı dahi aslında İran'ı dengelemek ve İran'ın Suriye savaşındaki rolünü etkisiz kılmaktır.

1.2. İran ve Arap Baharı

İran, Arap Baharı hareketlerinden önce de demokrasi ile alakalı bazı halk hareketlerine sahne olmuştur. Bu bağlamda 2009 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan şaibe ve hukuksuzluklar sonucunda halk sokaklara dökülmüş ve Yeşil Hareket olarak adlandırılan bir demokrasi arayışı gündeme gelmiştir. Fakat bu hareket teorik olarak alt yapısız olması ve özellikle İran rejiminin sert güvenlik tedbirleri sonucunda başarısız kalmıştır (Tafiş, 2013, 7).

Bu hareketin liderlerinden olan Hüseyin Musavi, devrimci soldan gelmiş olan ve 1979 İran Devriminden önce de Şah karşıtı öğrenci hareketlerine katılan lider kişiliklerden bir tanesidir. Musavi ve arkadaşları 2009 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçiminde Ahmedinecad lehine çıkan seçim sonuçlarını “oyum nerede” sloganı ile protesto etmişlerdir. Bunun yanında Musavi ayrıca Rehberin de yetkilerinin azaltılması gerektiğini ve Velayeti Fakih teorisinin gözden geçirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu hareketlerinden dolayı Musavi ve Kerrubi ev hapsinde tutulmaya başlanmışlardır (Al-Ajmi, 2020, 2).

Zaman geçtikçe Musavi, Mehdi Karroubi ve Yeşil Hareket taraftarları umutlarını bu tür taleplere bağlayamayacaklarını fark ettiler. Ahmedinejad böylelikle

ikinci başkanlık dönemini lideri Ayatullah Ali Hamaney'in ve hem askeri hem de anayasal tüm resmi kurumların onayıyla kazandı. Bu kritik anda, Hareketin en etkili ve en doğru fikirleri ortaya çıktı ve daha geniş bir yoruma maruz kaldı, ta ki eski cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi gibi reformist liderlerin yanı sıra Hashemi Rafsancani gibi tarihi ve önde gelen İranlı figürler de destek sundu. Hatemi ve Rafsancani, Ahmedinejad'ın atadığı bir bakanın başkanlığındaki içişleri bakanlığının gözetiminde yapılan son parlamento seçimlerine geri döndüler. Olayların bu seyri genellikle hareketin düşüşte olduğunun bir göstergesi olarak yorumlandı. Her iki adam da hareketten çekildi, onunla ilişkilerini sonlandırdı ve 2009 seçim sonucunu dolaylı olarak kabul etti (Pourmokhtari, 2014, 148).

İran'ın ulusal çıkarları ve egemenliği, İran rejimi tarafından tabu olarak kabul edilmektedir ve bunlar hareketin en önemli ilkelerdir. Ünlü Yeşil Hareketin sloganı "Ne Gazze ne de Lübnan; ruhum İran için feda edilecek" şeklindedir. Bu ilke aracılığıyla Musavi ve daha az ölçüde Karroubi, İran'ın Hizbullah ve Hamas ile ilişkisi gibi İran'ın bölgesel çıkarları ve desteği arasındaki denge gibi hassas dosyalar konusunda şeffaflık ve devletin gizliliğe başvurmaması çağrısında bulundu (Yakhdani, 2018).

Hareketin temelde üç isteği ve slogana bulunmaktadır (Dabashi, 2017, 34):

- i. Önce İran ilkesi: Yeşil Hareket ile ne Gazze'ye ne Lübnan'a ruhum feda olsun İran'a şeklinde slogan ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İran'ın Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerle olan ilişkilerinin ortaya çıkartılması, buralara harcanan fonların açıklanması gibi ekonomik olarak İran'a zarar veren konuların ortadan kaldırılması gerektiği savunulmuştur.
- ii. Velayeti Fakih doktrininin gözden geçirilmesi: Bu düşünce Yeşil Hareketin en önemli ilkelerinden birisidir. İran rejimini temelden sarstığı için en çok üzerinde durulan konu bu olmuştur. Buna karşın İranlı yetkililer bu hareketin İran için bir fitne oldu açıklamasında bulunmuşlardır.
- iii. Dış ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesi: Bu bağlamda İsrail hariç ve ABD dâhil dünyadaki tüm ülkelerle ilişkiler geliştirilmeli, bunun

yanında insan hakları ve şeffaflıkla ilgili uluslararası kuruluşlarla ilişkiler yeniden tesis edilmelidir.

İran'ın Yeşil Hareketi, Hareketin çıkarlarına ve gelecek planlarına hizmet etmeyen bölgesel durumlarla çevrili idi. Bölgesel düzeyde, Arap ayaklanmaları Yeşil Hareket etrafında meydana geldi ve rejimleri deviren durdurulamaz bir dalga oldu. Bununla birlikte, diğer ayaklanmalar bitmemiştir ve bir halkın ulusal özlemlere ulaşmak için kendi zemininde durma kararlılığının çarpıcı örneği olarak karşımıza çıkmıştır.

1.2.1. Arap Bahar'ının Başlangıç Döneminde İran

İran'ın bu dönemdeki Arap Baharına karşı olan tavrına baktığımızda ikircikli bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda İran Şii hilali politikasını korumak için Arap Baharı hareketlerine bir fitne olarak yorumlarken bu politika ile ilgili olmayan ülkelere karşı ise bir İslami uyanış olarak tanımlamıştır (Okyar, 2015, 66).

Bu bağlamda İran, Arap Baharı hareketlerine ilk başlarda hazırlıksız bir şekilde yakalanmıştır. Tunus'ta başlayan hareketlere karşı başlangıçta herhangi bir açıklama yapmamıştır ve sessiz kalmıştır. Tunus'taki hareketlerde ülkenin cumhurbaşkanının ülkeyi uçakla terk etmesinden sonra bu Cumhurbaşkanı Zine El Abidine Ben Ali'nin Batı tarafından desteklenen bir diktatör olduğunu, Tunus'ta yaşanan ayaklanma ve halk hareketlerinin aslında 1979'daki İran Devriminden ilham alan bir İslami uyanış olduğunu İran rejiminin ana aktörü olan Rehber/Veliyi Fakih açıklamıştır (Khamenei, 2013).

Tunus'taki isyandan hemen sonra başlayan Mısır'daki hareketlerde ise İran daha temkinli ve daha reel politik bir şekilde davranmıştır. Zira Mısır; tarihsel olarak Arapların lider ülkesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki stratejik ortağı, aynı zamanda İran ile Devrim'den sonra diplomatik ilişkileri resmi olarak kesmiş bir ülkedir. Bundan daha önemli olarak Mısır, İran-Irak Savaşı'nda Irak'ı ve dolayısıyla Saddam Hüseyin'i desteklemiştir. Hüsnü Mübarek zamanında ise İran'ın Orta Doğu'daki yayılcılığına karşı engel olmaya çalışmıştır. Bu noktadan

hareketle İran Mısır'daki isyanlara karşı hemen tepki vermiş ve bugün bu isyanları da bir İslami uyanış olarak değerlendirmiştir (Djalili ve Kellner, 2013, 27–38). İran'ın bunu yapmasındaki amaç reel politiktir. Böylece İran'ın en önemli Batı düşmanı olan Amerika Birleşik Devletleri'nin en sadık Orta Doğu müttefiki olan Mısır, Orta Doğunun karar mekanizmalarında yer alamayacak, Orta Doğu'daki algisal hâkimiyeti çökecek, bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail gibi İran'ın temel düşmanları bu süreçte İran'a daha az odaklanacak, aynı zamanda petrol fiyatları da artacağı için İran ekonomisine büyük bir destek sağlanacaktır (Pollack ve Takeyh, 2011, 12).

İran, reel politik tutumunu Yemen örneğinde de sergilemiştir. Yemen'de çıkan isyanlara karşı İran, hem Mısır'da hem de Tunus'ta davrandığı gibi davranmış ve bu isyanları İslami uyanış olarak değerlendirmiş ve bunların İran devriminden ilham aldığını açıklamıştır (Djalili ve Kellner, 2013, 46–61). Böylelikle İran Yemen üzerinde de hâkimiyetini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Çünkü Yemen'de Şiiliğin bir alt kolu olan Zeydiye mezhebine mensup Husilere destek verilmiş böylelikle Yemen'deki Suudilerin desteklediği El Kaide'ye karşı bir denge sağlanmış hem de İran'ın uluslararası ilişkilerdeki gücü artmıştır. Bu güç artışındaki en önemli araç ise İran'ın Şii hilali politikasıdır. Şii hilali politikası ile İran, Azerbaycan'dan veya Pakistan'dan başlayarak veyahut Bahreyn'den başlayarak Akdeniz'e kadar olan bölgedeki tüm Şii halkların kendi hegemonyasına girmesini sağlamak için uluslararası politikasında çeşitli varyasyonlarla politikasını yürütmekte ve Arap Baharı hareketlerine de bu amaç doğrultusunda karşılık vermektedir. Bununla birlikte Arap Baharı hareketlerinden itibaren İran, Körfez bölgesinde yoğunlaşan deniz korsanları hareketlerine karşı bu bölgede Suudi Arabistan'ı Amerika'yı ve İsrail'i dengelemek için deniz operasyonları gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Körfez'de dahi İran, Arap Baharı hareketlerini jeopolitik bir üstünlük sağlamanın aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

Bahreyn'de de buna benzer bir politika izlemiştir. Bahreyn halkının yaklaşık % 70'i Şii mezhebine mensuptur ve bu bölge aslında İran'ın 1970 yılına kadar kendi toprağı addettiği bir bölgedir. Bununla birlikte Bahreyn'deki yönetim Sünni'dir. Bu bölgede de İran, Arap Baharı hareketlerini desteklemiş Suudilerin Bahreyn'deki güç

kullanarak halkı bastırma hareketlerine karşı Suudilerin insan hakları ihlali yaptığını duyurmuş ve Suudi hareketlerine yardıma da karşı çıkmıştır (Djalili ve Kellner, 2013, 62–68).

İran, uluslararası ilişkilerde çok fazla reel politik davranan ülkelerden biridir. Bu bağlamda İran, Arap Baharının yaşandığı ülkelere karşı bu hareketlerin İran Devrimi'nden ilham alan bir İslami uyanış ya da Müslümanların İran'dan örnek alarak uyanması olarak tanımlama politikası Suriye ve Libya gibi örneklerde görülmemiştir. Bu örneklerde İran tamamen uluslararası politik endişelerini ön plana çıkarmış, diğer örneklerde ise görüldüğü gibi dini ve İran devrimini bir referans olarak kullanmıştır.

Bu noktadan hareketle İran, Libya'da başlayan hareketleri bir İslami uyanış olarak yorumlamış ve Muammer Kaddafi'yi kınamıştır. Bununla birlikte ülkeye NATO'nun müdahale etmesine kesinlikle karşı çıkmıştır. Çünkü yine İran'a göre aslında NATO'nun Libya'ya müdahalesi tamamen bu bölgedeki petrolü ele geçirmek ve Libya muhalefetine silah satmak amacıyla (Mehmanparast, 2011). Zira ülkenin daha fazla Batı'nın hâkimiyetine girme riskini kabul etmemiştir (Djalili ve Kellner, 2013, 38-46).

İran'ın Arap Baharı hareketleri ile ilgili uluslararası ilişkilerdeki tutumunu görmek açısından en önemli örnek Suriye'dir. İran, Suriye'de başlayan hareketleri tamamen Batı'nın bir komplosu ve kendine karşı yapılan bir fitne olarak değerlendirmiştir. Suriye için Çin'den ve Rusya'dan gelen desteklere ek olarak İran da Suriye hükümetine açık bir şekilde askeri ve ekonomik yardımlarla destek vermiştir. Özellikle İran'ın sahip olduğu silahlı bir güç olan Kudüs Gücü, Hizbullah gibi örgütler Suriye yönetimine yardım etmiş ve Özgür Suriye Ordusu'yla savaşmışlardır (Djalili ve Kellner, 2013, 69-74). Bu politikadaki temel hedefi ise İran'ın Şii hilali politikasını koruması ve Orta Doğu'daki çıkar stratejilerini devam ettirme arzusudur. Bununla birlikte daha önemli görülen bir hedef ise İran'daki halkın rejime karşı olan memnuniyetsizliğinin artmış olmasından dolayı İran'da yaşanacak Arap Baharı'na benzer bir hareketin önüne geçmek için sert güç ile Suriye'ye müdahalede bulunması ve iç kamuoyuna da mesaj vermesidir. İran'ın, Arap Baharı'nın kendi içerisinde de yaşanacağı şüphesi aslında dışardan gelen

açıklamalarla da pekişmektedir. Bu bağlamda ABD Dışışleri Eski Bakanı Clinton, İran'ın kuzey bölgesinde yaşayan Azerilerin İran'dan ayrılma zamanının geldiğini açıklamıştır (Djalili ve Kellner, 2012). Dolayısıyla eğer Arap Baharı hareketleri bölgede başarılı olursa sıranın İran'a geleceği endişesi İran Rejimi'ne hâkimdir. Böyle bir durumun olması halinde ise İran uluslararası arenada uzaklaştırılacak ve belki de rejim çökecektir (Pollack ve Takeyh, 2011, 11).

1.2.2. Arap Baharı Sonrası Dönemde İran

2018 yılında ortaya çıkan İran'daki ayaklanmalar bize İran'da da bir bahar yaşanıyor mu sorusu sordurmuştur (Erdbrink, 2018). Zira ülkenin mücadelecı ekonomisi, yolsuzluk, gıda fiyatlarının artması ve İran hükümetinin Suriye gibi bölgedeki diğer ihtilaflara katılımının protestoları, ülkenin 2009 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine karşı düzenlenen Yeşil Hareket eylemlerinden bu yana yaşanan en büyük huzursuzluk göstergesidir. Bu olaylara karşı Rehber Ali Hamaney, İran'ın düşmanlarının "İslam Cumhuriyeti'ni rahatsız etmek için para, silah, siyaset ve istihbarat servislerini içeren çeşitli araçları kullandığını" söyleyerek huzursuzluğa cevap vermiştir (DW News, 2018).

İran'daki mevcut hareket sık sık Tunus, Libya, Mısır ve Yemen'de rejim değişikliği ile sonuçlanan Arap Baharı ile karşılaştırılmıştır. İran protestoları da muhtemelen 2011 Arap ayaklanmalarının deneyimiyle şekillenmiş ancak İran'ın bu protestoları Arap Baharı'ndan ayırmak istediği ortaya çıkmıştır. Zira başta ekonomik hoşnutsuzluk nedeniyle Tunus'ta 2011'de başlayan ve Libya, Mısır ve Suriye gibi diğer ülkelere yayılan bir dizi halk isyanı sonucu Tunus, Libya, Mısır ve Yemen'de, iktidardaki hükümetler halk tarafından düşürülmüştür. Dolayısıyla İran bu kaderden kaçınmak istemektedir.

Katar hariç tüm Körfez Devletleri, İran hükümetinin meşruiyet krizini tetikleme umuduyla mevcut protestoları desteklemiştir. Bununla birlikte İran şu anda dahi destek verdiği Suriye'deki rejim, Yemen'deki Husi isyancı grupları (DW News, 2017), Lübnan'daki Şii Hizbullah paramiliter örgütü ve Irak'taki mevcut hükümet ile Şii Hilalini koruyabilmektedir.

Bu noktalardan hareketle aslında Arap Baharı hareketleri İran'ı, rejimini tehlikeye düşürecek derecede etkilememiştir. Özellikle İran'ın Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelere verdiği destekler bu sonucu doğurmuştur. İran'ın verdiği destekler yukarıda da belirtildiği üzere kimi ülkelerde halkın yanında kimi ülkelerde ise halka rağmen rejimin yanında olmuştur. Bu özelliğinden dolayı pragmatik davranan İran, Arap Baharı gibi halk isyanlarının içerisine girmesine müsaade etmemiştir.

Sonuç olarak Suudi Arabistan, ekonomisinin vermiş olduğu güçle Suudilerin isyanını engellemişken İran ise askeri gücünün ve zora dayanan politikasının etkisiyle kendi içinde bir baharın yaşanmasına müsaade etmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEVLET YAPILARI VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Suudi Arabistan’a Genel Bir Bakış

Suudi Arabistan’ın bir krallık olarak doğuşu İslami bir perspektifte olmuştur. Muhammed bin Suud ile Muhammed bin Vahhap arasında 1745 yılında ortaya çıkan müttefiklik ilişkisi Vahhabizm olarak adlandırılan siyasi ve dini bir hareketin doğmasına sebep olmuştur. Bu siyasi hareket günümüzdeki Suudi Arabistan rejiminin anayasal sisteminde en önemli kontrol mekanizmalarının başında gelmektedir. Bu ideoloji İslam’da kendi benimsedikleri fikirlere aykırı düşünen diğer Sünni mezhepler ile mutlak olarak Şiiliği hedef alarak ötekileştirme politikalarıyla dini sadece kendi algıları çerçevesinde yaşanan bir araç olarak görmüşlerdir. Bu noktadan hareketle İslamiyet’te hazreti peygamberden sonra konulan tüm hükümlere karşı çıkmış ve bunun bir gereklilik olduğunu savunmuşlardır (Ebu Zehra, 2004, 221).

Suud ailesi Vahhabizm ideolojisinden aldığı destekle 1810 yılına kadar Hicaz Krallığı olan ve Mekke ve Medine şehirlerin de içinde bulunduğu bölgeyi ele geçirmiş ve 1819 yılında Osmanlı’nın toprakları geri almasıyla son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra ise yeni kurulan Suudi Arabistan Devleti Suud ailesi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu yeni devlet yapılanmasında din adamları devletin her kademesinde danışma mercii olarak yerlerini almışlardır. Günümüzde dahi ulema denen din adamları Suudi Arabistan’ın politika yapım sürecinde danışmanlıklarını ortaya koyan ve iç ve dış politikada söz sahibi olan önemli yapılardır. Bundaki temel neden ise Suudi Arabistan’ın anayasal olarak İslam dini üzerine kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır (Fandy, 2001, 22).

1928 yılında ülkede çıkan isyanlar bastırıldıktan sonra İbni Suud 1932 yılında Arabistan Krallığını resmen kurulmuş ve kendisini ilk kral ilan etmiştir. Bu yönetim modeli 1975 yılına kadar sürmüş 1975 yılında ise yedi yaşında tahta geçen Halit Bin Abdülaziz El Suud nedeniyle ülkede bir danışma kurulu kurulmuştur. Bu kurul genel olarak akademisyen ve işadamlarından oluştuğu için halkın istekleri göz ardı edilmiştir (Aydın, 2008, 3).

1992 yılına kadar modern bir anayasadan mahrum kalan Suudi Arabistan İslami kurallar ve mutlak bir monarşi ile yönetilmiştir. Bu döneme kadar yazılı olarak sadece 1926 yılında kabul edilen birkaç tane kanun ve 1953'te kral tarafından çıkartılan kararnameler ile hukuk sistemi düzenlenmeye çalışılmıştır (Sevinç, 2017, 172). Bu bağlamda hukuk genel olarak İslami hükümlere göre Kuran ve Sünnet ışığında düzenlenmiştir. Anayasa ile Suudi Arabistan İslami, Arap ve bağımsız olarak Kuran ve Sünnete dayalı şeriat kanunları ülkesidir.

Suudi Arabistan Anayasası'nın en temel özelliklerinin başında monarşi ve İslamiyet vurgusu gelir. Monarşi ile kral tüm ülke politikaları üzerinde söz sahibi olarak devleti yönetmektedir. Suudi monarşisinde kabile, din, ideoloji önemli yer tutmaktadır. Kabile anlamında Suudi kralı aynı zamanda bir şeyh, din anlamında imam, siyasi anlamda ise bir meliktir (Ismael, 1970, 366). Suudi Kralı'nın imam olması onun dini kimliğini ortaya koymakta ve en temel görevlerinden biri olarak Vahhabiliği bütün İslam dünyasına yaymayı ona bir görev olarak sunmaktadır. Bu bağlamda günümüzde kral, dini liderliğini korumak ve devam ettirmek için dini kurumlar, enstitüler, üniversiteler gibi kurumları mali anlamda destekleyerek dini otoritesini devam ettirmeye çalışmaktadır.

Suudi Arabistan, İslam'ın doğduğu yerdir; Mekke ve Medine'deki en kutsal iki ibadethaneye ev sahipliği yapar. Kralın resmi unvanı "İki Kutsal Caminin Koruyucusu"dur. Modern Suudi devleti, 1932 yılında, Arap Yarımadası'nın çoğunu birleştirmek için 30 yıllık bir çalışmanın ardından Abdülaziz bin Abdül Rahman Al SAUD (İbn-Suud) tarafından kurulmuştur. Erkek torunlarından biri, ülkenin 1992'deki anayasası gereği, bugün ülkeyi yönetmektedir. Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından, Suudi Arabistan, Kuveyt kraliyet ailesini ve 400.000 mülteciyi kabul ederken, Batı ve Arap birliklerinin ertesi yıl Kuveyt'in kurtuluşu için

topraklarında konuşlandırılmasına izin vermiştir. Kuveyt'in işgalinin önlenmesinin ardından Suudi topraklarında devam eden yabancı birliklerin varlığı, operasyonel ABD birliklerinin 2003'te ülkeyi terk etmesine kadar kraliyet ailesi ile halk arasında bir gerilim kaynağı haline gelmiştir.

2005-2015 yılları arasında Kral Abdullah bin Abd al-Aziz Al Saud Krallığı aşamalı olarak modernize etmiştir. Kişisel ideoloji ve politik pragmatizmden yola çıkılarak, kadınlar için istihdam ve sosyal fırsatları artırma, yabancı yatırımı çekme, özel sektörün ekonomideki rolünü artırma ve işletmeleri yabancı işçi istihdam etmekten caydırma gibi bir dizi sosyal ve ekonomik girişim başlatmıştır. Bu reformlar, 2015 yılında tahta yükselen Kral Salman altında hızlandı ve o zamandan bu yana Krallık kadınların araba kullanma yasağını kaldırdı ve on yıllardır ilk kez sinemaların çalışmasına izin verdi.

Suudi Arabistan, 2011 Arap Baharı sırasında bazı protestolar yaşadı, ancak bölgenin başka yerlerindeki protestolarda görülen kan dökülme seviyesinde olaylar yaşanmadı. Doğu eyaletindeki Şii Müslümanları öncelikle siyasi mahkûmların tutuklanmasına, etnik ve mezhebi ayrımcılığa ve Bahreyn'deki Bahreyn ve Suudi Hükümeti eylemlerine karşı protesto gösterileri yaptı. Riyad, bazı protestocuları tutuklayarak, çoğunu çabuk salıvererek ve devlet destekli din adamlarını siyasi ve İslamcı aktivizme karşı koymak için kullanarak serbest bırakmıştır.

Hükümet, ilk seçimlerini 2005 ve 2011 yıllarında gerçekleştirdi; Suudiler belediye meclislerini seçmek için sandık başına gitti. Aralık 2015'te, belediye meclisi seçimlerinde 19 sandalye kazanan kadınların oy kullanma ve aday olmalarına izin verildi. Kral Salman'ın 2015 yılında tahta çıkmasının ardından, yeni nesil ilk prens Muhammed bin Naif bin Abd Al-Aziz Al Suud'u kraliyet prensi olarak sıraya koydu. Oğlu Muhammad Bin Salman Bin Abdül Aziz Al Saud'u kraliyet vekili prensi olarak atadı. Mart 2015'te Suudi Arabistan, eski cumhurbaşkanı Ali Abdullah El-Salih ile müttefik Husi güçleri tarafından devrilen meşru Yemen hükümetini restore etmek için askeri bir kampanyada 10 ülkenin dahil olduğu koalisyonu yönetmiştir. Yemen'deki savaş, sivil kayıplar ve ülkenin insani durumla ilgili sıkıntılardan dolayı Suudi Arabistan dünya kamuoyundan almıştır. Aralık 2015'te Prens Muhammad Bin Salman, Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele etmek için

34 uluslu bir İslam koalisyonuna öncülük edeceğini açıkladı (o zamandan beri bu sayı 41'e ulaşmıştır)¹ 2017 yılının Haziran ayında Muhammad Salman bin Abdülaziz el-Suud Suudi Arabistan'da aşırılıkçı ideolojilerle küresel mücadele merkezini (etidal) devreye sokmuştur (Rawash, 2017).

Ülke, lider bir petrol ve doğal gaz üreticisi olmaya devam ediyor ve 2015 itibariyle dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 16'sını elinde bulunduruyor. Hükümet, özellikle Suudi Arabistan'ın 2005 yılında DTÖ'ye katılmasından ve yabancıları teşvik etmesinden bu yana ekonomik reform ve çeşitliliği sürdürmeye devam ediyor. Nisan 2016'da, Suudi Hükümeti, "Vizyon 2030" olarak bilinen çok çeşitli sosyo-ekonomik reformlar yapılacağını açıkladı. 2015 ve 2016 yıllarındaki küresel petrol fiyatları, Suudi Arabistan'ın devlet gelirlerini önemli ölçüde düşürdü. Buna cevaben, hükümet su, elektrik ve benzinle ilgili sübvansiyonları kesti; devlet çalışanlarının ücretlerinin azaltılması paketleri ve yeni arazi vergileri açıkladı. OPEC ve bazı OPEC üyesi olmayan ülkelerle koordineli olarak, Suudi Arabistan, arzın düzenlenmesi ve küresel fiyatların yükseltilmesine yardımcı olmak için 2017 başlarında petrol üretimini azaltmayı kabul etti.

Nüfus dağılımı konusunda tarihsel olarak, çoğunlukla göçebe ya da yarı göçebe olan bir nüfus olan Suudi nüfusu, 1930'larda petrolün keşfedilmesinden bu yana daha fazla yerleşmiş; ekonomik faaliyetlerin çoğu - ve onunla birlikte ülke nüfusu - yarımada'nın ortasındaki, doğuda Ad Dammam'dan, iç kısımdaki Riyad'a, batıdaki Mekke-Medine'ye kadar geniş bir alanda yoğunlaşmıştır. Çevresel konular bağlamında çölleşme, yeraltı su kaynaklarının tükenmesi, nehirlerin veya kalıcı su kütlelerinin bulunmayışı, kapsamlı deniz suyu tuz giderme tesislerinin geliştirilmesine yol açmış; petrol sızıntısından kaynaklanan kıyı kirliliği, hava kirliliği ve atık yönetimi konusunda sıkıntılıdır. Suudi Arabistan nehri olmayan

¹ Üye Ülkeler: 1. Afganistan İslam Cumhuriyeti 2. Bahreyn Krallığı 3. Bangladeş Halk Cumhuriyeti 4. Benin Cumhuriyeti 5. Burkina-Faso 6. Brunei-Darussalam 7. Çad Cumhuriyeti 8. Komorlar Birliği 9. Cote D'Ivoire 10. Cibuti Cumhuriyeti 11. Mısır Arap Cumhuriyeti 12. Gabon Cumhuriyeti 13. Gambiya Cumhuriyeti 14. Gine Cumhuriyeti 15. Gine-Bissau 16. Haşimi Ürdün Krallığı 17. Kuveyt Eyaleti 18. Lübnan Cumhuriyeti 19. Libya 20. Maldivler Cumhuriyeti 21. Mali Cumhuriyeti 22. Malezya 23. Fas Krallığı 24. Moritanya İslam Cumhuriyeti 25. Nijer Cumhuriyeti 26. Nijerya Federal Cumhuriyeti 27. Umman Sultanlığı 28. Pakistan İslam Cumhuriyeti 29. Filistin Eyaleti 30. Katar Devleti 31. Suudi Arabistan 32. Sierra Leone Cumhuriyeti 33. Somalya Cumhuriyeti 34. Senegal Cumhuriyeti 35. Sudan Cumhuriyeti 36. Togo Cumhuriyeti 37. Cumhuriyet Tunus 38. Türkiye Cumhuriyeti 39. Uganda Cumhuriyeti 40. Birleşik Arap Emirlikleri 41. Yemen Cumhuriyeti.

dünyanın en büyük ülkesidir; Basra Körfezi ve Kızıldeniz'deki geniş kıyı şeridi, Basra Körfezi ve Süveyş Kanalı yoluyla önemli miktarda nakliyeye (özellikle ham petrol) izin verir.

BM verilerine göre göçmenler toplam nüfusun % 37'sini oluşturur. Arapça ana dildir. Nüfusun yüzde 90 ı Arap kalanı Afro Asyalıdır. 2012 tahminine göre dinlerin dağılımı, Müslüman (resmi; vatandaşlar % 85-90 Sünni ve % 10-15 Şia), diğer (Doğu Ortodoks, Protestan, Roma Katolik, Yahudi, Hindu, Budist ve Sih dahil). Ülke, Çeşitli inançlara sahip geniş bir gurbetçi topluluğa sahip olmasına rağmen (nüfusun% 30'undan fazlası), hükümetin onayladığı sünni İslam haicindekiler kısıtlanmaktadır. Müslüman olmayanların Suudi vatandaşlığına sahip olmalarına izin verilmez ve Müslüman olmayan ibadet yerlerine izin verilmez. Başlıca kentsel alanlar ve nüfusları bağlamında 6.9 milyon RIYAD (başkent), 4.4 milyon Cidde, 1.9 milyon Mekke, 1.4 milyon Medine, 1.2 milyon Ad Dammam'dır. Okuryazarlık toplam nüfusta % 94,7, erkeklerde % 97, kadınlarda % 91,1'dir (2015 tahmini). Hükümet tipi mutlak monarşidir. Mutlak monarşi - hükümdar kurallarının engellenmediği, yani herhangi bir yasa, anayasa veya yasal olarak örgütlü muhalefetin olmadığı bir hükümet şeklidir. Bağımsızlık tairih 23 Eylül 1932 (krallığın birleşmesi) olup 1 Mart 1992'de Kraliyet kararnamesi ile çıkarılan Temel Hükümet Hukuku, anayasal çerçeve olarak hizmet eder ve Kur'an ve Hz. Muhammed'in yaşamı ve geleneklerine (Sünnet) dayanır. Hukuk sistemi bağlamında Mısır, Fransız ve gelenek hukukunun bazı unsurlarını içeren İslami (şeriat) hukuk sistemi ile yönetilir. Sadece özel komitelerce ele alınan ticari anlaşmazlıklarda birkaç laik kanun kabul edilmiştir. Mutlak monarşi ve İslam kurallarının geçerli olduğu ülke,1992 yılına kadar modern bir anayasadan yoksundu bu zamana kadar 1926 yılında bir araya getirilen birkaç yasa ve 1953 yılında oluşturulan kararname ülkedeki bütün kanunları oluşturmaktaydı. Bu bağlamda hâkimler Kur'an ve sünnete binaen kararlar vermektedir. 1992 yılı Anayasa'sına göre Anayasa Kur'an ve sünnettir ve Anayasa şeriat kanunları ile çatışacak hiçbir yoruma izim vermemektedir. Siyasal ve hukuki sistem incelenirken kaynak nokta bu anayasadır. Anayasaya göre sistemin merkezinde bulunan kral hem hükümetin hem de devletin başıdır. Vehhabilik resmi mezhep olmasına rağmen anayasada bu konu hakkında bir madde bulunmamaktadır. Anayasada Arabistan devleti teokratik monarşi olarak

belirtilmiş ve kralın ülkenin en üst makamı olduğu da bildirilmiştir. Anayasanın tüm maddeleri kralın onayına bırakılmıştır ve vatandaşın da sünnet doğrultusunda Anayasaya yani krala biat ve itaat etmesi istenmiştir (Sevinç, 2017 173).

Yönetim Bölümü aşağıdaki gibidir:

Devlet Başkanı; Kral ve Başbakan Salman bin Abd al-Aziz Al Saud (23 Ocak 2015 tarihinden beri); Muhammad Bin Salmanı bin Abd al-Aziz Al Saud (31 Ağustos 1985 doğumlu).

Hükümet Başkanı; Kral ve Başbakan Salman bin Abd al-Aziz Al Saud (23 Ocak 2015 tarihinden beri); Taç Prens Muhammad Bin Salmanı bin Abd al-Aziz Al Saud (31 Ağustos 1985 doğumlu).

Kabine; Her 4 yılda bir hükümdar tarafından atanan Bakanlar Kurulu ve pek çok kraliyet ailesi üyesinden oluşur.

Seçimler; Seçim mevcut değildir çünkü kalıtsal olarak monarşik bir yapı mevcuttur. Ekim 2006'da kraliyet kararnamesi ile oluşturulan bir İttifak Meclisi, Suudi prenslerinin gelecekteki Suudi krallarının seçimi için bir komite kurdu.

Yasama Organı; Tek Kamaralı Danışma Konseyi veya Majlis el-Shura (150 sandalye; hükümdar tarafından 4 yıl görev yapmak üzere atanan üyeler). 2013 yılının başlarında, hükümdar kadınlara Konseye 30 sandalyeye sahip olma hakkı vermiştir. 2013 itibarıyla kompozisyon - erkekler 121, kadınlar 30, kadınların oranı % 20'dir.

Yargı Organı:

En Yüksek Mahkemeler; Yüksek Mahkeme (büyük cezalar içeren davalar için 5 hâkimli ceza dairesinden oluşur).

Hâkim Seçimi ve Görev Süresi; Yüksek Mahkeme Konseyi'nin önerisi üzerine 10 üyeli bir üst düzey hâkimler ve diğer adli başkanların önerisi üzerine, Kraliyet Kararnamesi tarafından atanan Yüksek Mahkeme Devreleri Başkanı ve Yüksek Mahkeme Devreleri; yeni hâkimler ve yardımcı hâkimler, sürekli görevlendirilmeden önce sırasıyla 1- ve 2 yıl görev sürelerine sahiptir.

Alt Mahkemeler; Temyiz Mahkemesi; Özel Ceza Mahkemesi, genel, ceza, kişisel statü ve ticaret mahkemelerinden oluşan birinci derece mahkemeler, iş mahkemesi, idari mahkemeler.

Suudi Arabistan, büyük ekonomik faaliyetler üzerinde güçlü devlet kontrollerine sahip bir petrol bazlı ekonomiye sahiptir. Dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 16'sına sahip, en büyük petrol ihracatçısı konumunda ve OPEC'te öncü bir rol oynuyor. Petrol sektörü, bütçe gelirlerinin yaklaşık % 87'sini, GSYH'nin % 42'sini ve ihracat gelirlerinin % 90'ını oluşturmaktadır.

Suudi Arabistan, ekonomisini çeşitlendirmek ve daha fazla Suudi vatandaşı istihdam etmek için özel sektörün büyümesini teşvik ediyor. Suudi ekonomisinde, özellikle petrol ve hizmet sektörlerinde yaklaşık 6 milyon yabancı işçi önemli bir rol oynamaktadır; Bununla birlikte, aynı zamanda, Riyad kendi vatandaşları arasında işsizliği azaltmak için mücadele ediyor. Suudi yetkililer özellikle geniş nüfus nüfusunu istihdam etmeye odaklanıyor.

Önemli dış varlıklarını azaltarak veya borç alarak birkaç yıl boyunca yüksek açığı finanse edebilmesine rağmen, elektrik, su ve petrol ürünleri için sermaye harcamalarını azalttı ve sübvansiyonları azalttı ve yakın zamanda % 5 oranında katma değer vergisi getirdi. Ocak 2016'da Prens ve Başbakan Yardımcısı Muhammad Bin Salman, Suudi Arabistan'ın devlete ait petrol şirketi ARAMCO'nun gelirlerini ve dış yatırımları artırmak için bir başka hamleyi paylaşma niyetinde olduğunu açıkladı. Tarihsel olarak, Suudi Arabistan enerji üretimi, telekomünikasyon, doğal gaz arama ve petrokimya sektörlerinde çeşitlendirme çabalarına odaklandı. Daha yakın zamanlarda, hükümet özel sektörün sağlık, eğitim ve turizm sektörlerindeki rolünü genişletme konusunda yatırımcılara yaklaşmıştır. Suudi Arabistan bir süredir farklılaşma hedeflerini vurgularken, mevcut düşük petrol fiyatları hükümeti uzun vadeli zaman çizelgeleri öncesinde daha sert değişiklikler yapmaya zorlayabilir.

Ekonomik verileri şöyledir:

GSYİH (satın alma gücü paritesi); 1.775 trilyon ABD Doları (2017 tahmini)
ve dünyaya göre ülke karşılaştırması: 16

Endüstrileri: ham petrol üretimi, petrol rafinerisi, temel petrokimyasallar, amonyak, endüstriyel gazlar, sodyum hidroksit (kostik soda), çimento, gübre, plastik, metaller, ticari gemi onarımı, ticari uçak onarımı, inşaat.

İhracat: 221,1 milyar dolar (2017 tahmini), dünyaya göre ülke karşılaştırması: 24.

İhracat ortakları: Japonya % 12.2, Çin% 11.7, Güney Kore % 9, Hindistan % 8.9, ABD % 8.3, BAE % 6.7, Singapur % 4.2 (2017).

İhracat malları: petrol ve petrol ürünleri % 90.

İthalat: 119,3 milyar dolar (2017 tahmini), dünyaya göre ülke karşılaştırması: 33.

İthalat malları: makine ve teçhizat, gıda maddeleri, kimyasallar, motorlu taşıtlar, tekstil.

İthalat ortakları: Çin % 15,4, ABD % 13,6, BAE % 6,5, Almanya % 5,8, Japonya % 4,1, Hindistan % 4,1, Güney Kore % 4 (2017)

Suudi Arabistan Askeri harcamaları GSYİH'nın % 9.85'i (2016) ve dünyaya göre ülke karşılaştırmasında 3. sıradadır.

Milli Savunma Bakanlığı; Suudi Arabistan Kara Kuvvetleri, Suudi Arabistan Deniz Kuvvetleri (Deniz Kuvvetleri ve Özel Kuvvetler dahil), Suudi Arabistan Hava Kuvvetleri (Al-Quwwat el-Jawwiya el-Malakiya as-Sa'udiya), Suudi Arabistan Hava Savunma Kuvvetleri, Kraliyet Suudi Stratejik Roket Kuvvetleri, Ulusal Muhafızlar Bakanlığı (SANG) (2015).

Askerlik yaşı ve yükümlülüğü; 17 gönüllü askerlik için yasal asgari yaş; zorunlu değil (2012).

Terörist olarak tanınan gruplar bağlamında El-Kaide (AQ): ABD ve Batı ile olan işbirliğinden dolayı Suudi İslami monarşisine, özellikle de İngiltere'deki ABD askeri üslerine karşı; ABD ve Batı'nın etkisini ve Suudi Arabistan'daki varlığını ortadan kaldırmak amacındadır. El Kaide'nin ailevi mevcudiyeti hala bulunmaktadır

fakat operasyonel varlığı olduğu söylenemez. Fakat El Kaidenin komşu ülke Yemen’de yoğun şekilde faaliyet gösterdiği bilinmektedir.

Irak İslam Devleti ve Kül-Şam (İŞİD): Suudi İslami monarşisini, Şeriat’ın katı yorumunu uygulayan bir İslam devleti ile değiştirmek; azınlık Şii Müslümanları, Suudi güvenlik personeli ve çıkarlarını hedef almak. Faaliyetleri arasında Suudi güvenlik görevlileri, Şii Müslüman camileri, pazarları ve Şii Müslümanlarının toplandığı diğer yerleri bombalamak vardır.

Uluslararası anlaşmazlıkları bağlamında Suudi Arabistan, yasadışı sınır ötesi faaliyetlerin yürütülmesi için şimdi tamamen sınırlanmış Yemen sınırındaki kesitler boyunca somut doldurulmuş güvenlik bariyerini güçlendirdi; Kuveyt ve Suudi Arabistan, İran’la olan deniz sınırı konusundaki tartışmalara devam ediyor.

2.1.1. Suudi Arabistan Anayasal Sistemi

Suudi Arabistan Anayasası 1 Mart 1992’de ilan edilmiştir. Bu kanun tamamen yeni bir anayasal çerçeve getirmemiş, ülkede benimsenen ve uygulanan ve temel olarak İslami, geleneksel ve uluslararası teorilerden türetilen, parçalanmış anayasal ilkelerin sadece bir kodlaması olarak anlam taşımıştır. Bu bağlamda Suudi Anayasası, iç ihtiyaçları karşılamak ve İslami haklar ve görevleri belirlemek, geleneksel, İslami ve uluslararası özellikleri yansıtmak amacıyla hazırlanmıştır (Al-Mehaimeed, 1993). Suudi toplumun gelişimi, bu anayasada çizilen ulusal, İslami ve uluslararası ilkelerin dikte ettiği sınırlamalara tabidir. Böylece Suudi Arabistan 1 Mart 1992’den itibaren anayasaya sahip olan ülkeler listesine kaydolmuştur.

Temel kurallar açısından, Suudi Anayasası, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde devlet uygulamalarıyla ilgili olan İslami öğretinin getirdiği yasal ilkelere çok şey borçludur. Resmi düzeninde, bazı komşu Arap, İslam ve diğer devletlerin anayasaları tarafından benimsenen bölünmeleri burda da geçerlidir. Suudi Anayasası’nın bu genel derlemesinin basitleştirilmesi için, başlıklar halinde genel çerçeve açıklanmıştır.

Toplam dokuz bölüm ve 83 maddeden oluşan anayasanın ilk kısmı genel ilkeleri açıklar. Anayasa’nın 1. Bölümü, Suudi Arabistan Krallığı’nın İslami

kimliğini diğer ülkelerden çok daha fazla vurgulayan bir yapıdadır. Bu bölümdeki 1. Madde, ülkenin Arap, Müslüman bağımsız bir devlet olduğunu, dininin İslam olduğunu ve Hz. Muhammed'in Sünneti ve geleneğinin yasal ve anayasal kuralların nihai ve ana kaynağını oluşturduğunu belirtir. Devletin ve vatandaşlarının İslami kimliğini vurgulayan 2. madde, iki İslami bayramı, yani Ramazan ve Kurban bayramlarını tek resmi bayram olarak açıkça sıralamaktadır. Ayrıca, Hicri Takvimini resmi Suudi takvimi olarak belirler. Bazı Müslüman devletlerin anayasalarında, toplumun İslami kimliğinde benzer hükümler sağlanmıştır. Bununla birlikte, bu konudaki Suudi hükümleri benzer maddelerden biraz daha ileri gider. Açık bir şekilde, İslami hukukçular tarafından İslam ve Devlet'in birbirinden ayrılamaz olduğu ilkesini ifade eder. Aşağıda açıklanacağı gibi, bu alanların İslami özellikleri açıkça görülmektedir. Bu İslami kimlik en çok Yargı Yasasının kaynağı, Yürütme gücü ve bir bütün olarak aile ve toplumun yapısı bakımından etkili olduğu görülmektedir.

İkinci bölüm devlet sistemi ile ilgilidir. 5. Maddeye göre, Suudi Arabistan'daki hükümet sistemi mutlak bir monarşidir. Taht Suudi Arabistan'ın kurucusu oğulları, Kral Abdül-Aziz Bin Suud ve oğullarından devam eder ve kalıtsaldır. Bu kural 5. Maddenin (b) paragrafında belirtilmiştir. Aynı alt madde, halkın Kur'an ve Hz. Muhammed'in geleneğine dayanan kraliyet ailesinin en erdemli üyesini onaylaması gerektiğini düşünmektedir. Kral, Kraliyet Kararnamesi ile Kraliyet Prensi tayin etme veya azletme hakkına sahip olacaktır. Dolayısıyla, Kraliyet Prensi'nin atanması ve görevden alınması, Krala hitap eden anayasal bir haktır. Bu hak, 5. maddenin (c) bendinde yer almaktadır. Dikkat çekici bir şekilde Anayasa, Kralın, Kraliyet Prensi'nin atanmasına ilişkin olarak geçerli uygulama mekanizmasını düzenlemiştir. Yasal kuralların yazılmasında olduğu gibi, bu açık mekanizma, kaçınılmaz olarak ekonomik ve sosyal istikrar ve refahı yansıtacak bir konu olan siyasi sistemin istikrara kavuşmasına büyük katkıda bulunur.

Üçüncü bölüm Suudi toplumun temel sosyal bileşenlerini açıklar. Din, ahlak ve yurtseverlik üzerine kurulu, ailenin önemini vurgulamaktadır. İslami ilkelere dayanan işbirliği, entegrasyon ve karşılıklı yardım, vatandaşlar arasında en güçlü bağlardır. Ulusal birliğin geliştirilmesi, yine bir başka sosyal bileşendir. Eğitim,

Suudi toplumun başka bir sosyal temeli olarak kabul edilir, 13. madde, eğitimin, toplumdaki İslam inancını, özellikle gençler içinde (çeşitli bilgi ve beceri türlerini öğretmen ve onları toplumun yapıcı üyeleri olmaya hazırlamanın yanında) yaygınlaşmasını hedefler.

Dördüncü bölüm Suudi toplumunun sosyo-ekonomik bileşenleri ile ilgilenmektedir, Madde 20 gerekmediği takdirde vergi ve diğer masrafların uygulanmayacağını belirtir. Vergilendirme yerine, Madde 21, Zekât almayı ve Şeriat Yasası ile tanımlandığı şekilde harcamayı öngörmektedir. Ek olarak, Anayasa özel mülkiyeti korur ve çalışma hakkını belirler. Bu, bahsi geçen temel bileşenlerin İslam Yasası tarafından düzenlenen sosyal işlevli özel haklar olacağını belirten 17. Madde’de belirtilmiştir. Sadece tazminat ödenmesi şartıyla, kamu yararı dışında, özel mülkün kamulaştırılması yasaktır. Benzer şekilde, Madde 19, adli kararname dışında özel mülke el koyma hakkını yasaklar. 14. maddeye göre Suudi Arabistan’ın doğal kaynakları ve bunlardan elde edilen gelirler Devlete aittir. Kanun, bu tür doğal kaynakların yatırıldığı, korunduğu ve geliştirildiği araçları düzenlemektedir.

Beşinci bölümde Suudi toplumun hak ve yükümlülükleri ele alınır. Devlet, şunları üstlenmeye mecburdur, insan haklarını İslam hukukuna uygun olarak korumak; hem işverenlerin hem de çalışanların haklarını koruyabilecek yasaları ve çalışma fırsatlarını kolaylaştırmak; vatandaşlar ve göçmenler için istikrar ve güvenlik sağlanması; iş göremezlik, hastalık ve sıkıntı durumunda, özellikle yeterli bir sosyal güvenlik sistemi ve insancıl çabaların teşviki yoluyla halkına özen göstermek; halk sağlığı ve eğitimi sağlamak ve okuma yazma bilmemekle mücadele etmek; İslam inancını korumak; bilim, sanat ve kültürü teşvik etmek; bilim araştırmalarını teşvik etmek; İslam ve Arap mirasını korumak; ve Silahlı Kuvvetlerin kurulması ve donatılmasını sağlamak. Öte yandan vatandaşlar, İslam, toplum ve ulusun inançlarını büyük ölçüde savunmakla yükümlüdürler. Göçmenler veya yabancılar, Suudi değerleri ve geleneklerinin yanı sıra Krallık yasalarına saygı göstermekle yükümlüdürler. Özgürlük söz konusu olduğunda, kişisel özgürlük yasaya uygun olarak garanti edilir. Madde 36, kişisel özgürlük kısıtlaması getirilmeyeceğini belirtir. Ayrıca, ikamet yerleri dokunulmazdır. Yasaların öngördüğü şartlar ve usuller haricinde, işgalcilerin izni olmadan giriş ve tefişten dokunulmazlıktan yararlanırlar.

Ayrıca 38. Madde, cezanın kişisel olduğunu ve yasalar haricinde hiçbir suçun ve cezanın verilemeyeceğini öngörmektedir. Daha önemlisi, aynı maddede ceza yasalarının geriye dönük bir etkisi olmadığı, yani ilgili yasa yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlar dışında herhangi bir ceza uygulanamayacağı belirtilmektedir. Posta, telgraf, telefon ve diğer yollarla iletişim özgürlüğü ve gizliliği 40. madde ile güvence altına alınmıştır; buna göre, yasalar tarafından izin verilmedikçe el koyma, gecikme, inceleme veya sansür işlemlerine izin verilmemektedir.

Altıncı bölümde devletin erkleri açıklanır. Anayasanın kabulünden önce hem yasama hem de yürütme yetkileri Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmıştır. Bundan sonra ise Anayasanın 44. Maddesinin açıkça ifade edildiği gibi, Suudi Arabistan'daki siyasi sistemin tarihinde ilk kez, hükümetin üç organı olan (Yürütme, Yasama ve Yargı) güçlerin açıkça ayrılması sağlanmıştır. Buna göre, Hükümet sistemi, Anayasa ve diğer yasalarda öngörüldüğü gibi bir dereceye kadar işbirliği ile güçlerin ayrılması doktrini üzerine kurulmuştur. Anayasanın 6. Bölümüne göre, bu dalların bileşimi aşağıdaki gibidir; Yürütme otoritesi Kral ve Bakanlar Kuruluna; Yasama yetkisi Kral'a ve Danışma Konseyine; Yargı yetkisi ise mahkemelere verilir.

Altıncı bölümde yürütme erki düzenlenir. İcra, Kral ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Aynı zamanda resen Başbakan olan Kral, Devleti İslami siyasi normlara uygun olarak yönetir. Krallığa Anayasa'nın 6. Bölümünde verilen yetkiler şunlardır; Bakanlar Kurulu üyelerinin atanması ve bunların azledilmesi; yargı kararlarının yerine getirilmesi; Silahlı Kuvvetleri komuta etmek; Acil Durum Tedbirleri ve Savaş ilan edilmesi, onur nişanı verilmesi, Krallığı veya çıkarlarını tehdit eden tehlikeleri ortadan kaldıracabilecek önlemlerin alınması. Bununla birlikte, Bölüm 6 Madde 56'da bakanlar kurulu, devlet politikasını çizer ve hükümet departmanlarının iyi yönetilmesinin güvence altına alındığı ve iyi korunduğunu takip eder. Yeterlilik bağlamında bakanlar sabıka kaydı olmayan Suudi vatandaşlardan seçilmelidir. Görevlerini üstlenmeden önce, bakanlar bir yemin etmelidir. Bakanlar Kurulu toplantıları gizlidir. Üyelerinin üçte ikisi normal şartlarda bir nisap oluşturur ve mevcutların çoğunluğu ile kararlar geçer. İstisnai durumlarda, Konsey üyelerinin yarısı yeter sayısı oluşturur. Ancak, bu gibi durumlarda, hazır bulunanların oylarının üçte ikisi gerekmektedir. Başbakan tarafından gerekli görülmedikçe, bakanların

başka kamu görevlerinde bulunamazlar. İstisnasız olarak, bakanlar herhangi bir meslek, sanayi, ticaret veya finansal faaliyette bulunamaz veya herhangi bir şirketin yönetim kuruluna atanamaz veya seçilemezler. Ayrıca, bakanlar hükümet ile sözleşme yapamaz veya mülk işlemlerinde bulunamaz. Son olarak, hükümetin, yasa ve yönetmeliklerin kabul edilmesine ilişkin nihai söz hakkı bulundurmasının yanı sıra, yasa önerme ve uluslararası anlaşmaları onaylama gücüne sahip olduğu belirtilmelidir.

Altıncı bölümde yargı erki düzenlenir. Yargı yetkisi mahkemelere ve diğer yarı-yargı organlarına verilir. Yargı yetkisi, İslam Hukuku, Kur'an ve Sünnet prensiplerinden oluşan anayasa sınırları dâhilinde uygulanır. Anayasa, Adliyenin bağımsızlığını garanti eder. Şeriat'ın dışında, hâkimlerin adalet yönetiminde hiçbir gücü olmadığını beyan eder. Mahkemelere başvurma hakkı, Krallık'taki tüm insanlara güvence altına alınmıştır. İlgili yasa, bu hakkın kullanılması için gerekli prosedürleri ve usulleri belirler. Anayasanın 51. maddesine göre, Yargı, Yüksek Yargı Konseyi tarafından denetlenmektedir. Bu organın önerisine dayanarak hâkimler, Kraliyet Emirleri tarafından atanır.

Altıncı bölümde son olarak yasama erki düzenlenir. Genel olarak yasama yetkisi Kral ve Danışma Konseyine verilmiştir. Bu Konsey, Anayasanın 68. maddesi ile kurulmuştur; Konseyin kurumsal ve usule ilişkin çerçevesi, 1 Mart 1992 tarihinde Anayasa ile eşzamanlı olarak yayınlanan "Danışma Konseyinin Statüsü" ile belirlenir. Konseyin iç kuralları Kraliyet Emri tarafından verilecek ve bir başkan ve Kral tarafından bilgi, uzmanlık ve uzmanlığa sahip olanlardan seçilen 60 üyeden oluşacaktır. Üyeler, en az 30 yaşında, doğuştan vatandaş olmalı ve haklılıkları ve yeterlilikleri açık olmalıdır. Kral tarafından gerekli görülmediği sürece, başka kamu dairelerine sahip olamazlar veya bir şirketi yönetemezler. Danışma Konseyi, başkan, başkan yardımcısı ve uzman ve çalışma komitesi başkanlarından oluşan genel bir büroya sahiptir. Bu tür komiteler, gerektiğinde Konsey tarafından üyeleri arasından oluşturulur. Bu komiteler, başkanın onayı ile üye olmayanlardan yardım isteyebilir. Bir hükümet yetkilisi, Konseyin oturumlarına katılabilir ve oy verme hakkına sahip olmadan tartışmalara katılabilir. Konsey Tüzüğü'nün 13. Maddesi uyarınca, Konsey terimi, Konsey'i düzenleyen Kraliyet Emri'nde belirtilen tarihe kadar başlayan dört

Hicret yılı boyunca devam eder; yeni bir konseyin atanması, selefinin görev süresinin dolmasından en az iki ay önce yapılır. Konseyin süresi, yenisinin atanmasından önce sona ermesi durumunda, eski, yeni bir konsey kuruluncaya kadar devam eder. Her halükarda, yeni konseyin yarısı statünün 13. Maddesinde öngörüldüğü gibi yeni üyeler olmalıdır. Danışma Konseyinin yetkileri, Statü'nün 15. Maddesinde açıklanmıştır. Başbakan tarafından kendisine atıfta bulunulan Devlet politikaları hakkında görüş bildirme yetkisi bulunmaktadır. Özellikle, Krallık'ın ekonomik ve sosyal alanlarda genel kalkınma planları hakkında tartışır, görüş verir, yasaları yorumlar, Kraliyet Kararnameleri tarafından verilmek üzere Kral'a sunulmadan önce taslak yasalar, antlaşmalar, uluslararası anlaşmalar ve imtiyazlar üzerinde çalışır. Ayrıca Konsey, çeşitli bakanlıklar ve diğer Hükümet daireleri tarafından sunulan yıllık raporlar hakkında görüşür ve önerilerde bulunur. Bu bağlamda, Statüsü'nün 17. Maddesi uyarınca, bu Konsey'in kararlarının, bu görüş için onları Bakanlar Kuruluna sunacak olan Başbakana sunulduğu belirtilmelidir. Her iki yetkili de aynı fikirdeyse, Kral onay verir; Aksi takdirde, Kral neyin daha uygun göreceğine karar verir. Her durumda, başkan veya vekili dâhil olmak üzere Konsey üyelerinin üçte ikisinin varlığı, yasal bir nisabın oluşturulması için gereklidir. Kararlar mevcut üyelerin oylarının çoğunluğu ile alınır. Yukarıda bahsedildiği gibi, Konseyin görüşleri tavsiye niteliğindedir.

Yedinci bölüm Mali İşler ile ilgilidir. Anayasa, Devlet gelirlerinin yönetimini ve Devlet Hazinesine teslim usullerini belirler. Gelirler, kanunda belirtilen usullere göre muhasebeleştirilir ve harcanır. Bütçe hükümleri haricinde, Devlet Hazinesi'nden fon ödeme zorunluluğu yoktur. Bütçenin hükümleri bu fonları ödemeye yetmiyorsa, ödemeleri için bir Kraliyet Kararı çıkarılır. Devlet mülkiyeti, yasalar haricinde satılamaz, kiralanamaz veya başka şekilde elden çıkarılamaz. Yönetmelik, yasal ihale ve bankalarla ilgili hükümleri ve ayrıca standartları, önlemleri ve ağırlıkları tanımlayacaktır. Anayasa, Devletin mali yılını belirler. Bütçe, yıl için gelir ve gider tahminlerini dile getiren Kraliyet Kararnamesi ile çıkarılır. Bütçe, mali yılın başlangıcından en az bir ay önce verilir. Aşırı güçlendirici nedenlerle bütçe zamanında tahsis edilmemişse ve yeni mali yılda henüz başlamamışsa, eski bütçenin geçerliliği yeni bir bütçe çıkarılıncaya kadar uzatılır. İlgili makam, süresi dolmuş mali yıl için Devletin nihai hesaplarını hazırlar ve

Başbakan'a sunar. Kurumsal otoritelerin bütçeleri ve kesin hesapları, Devlet bütçesine ve kesin hesaplarına uygulanan aynı hükümlere tabidir.

Sekizinci bölüm kontrol ve denetleme kurumları ile ilgilidir. 79. Maddeye göre tüm Devlet gelirleri ve harcamaları kontrol altında tutulacak, uygun şekilde kullanılıp kullanılmadıklarını tespit etmek için kontrol edilecek sabit ve likit (mobil) varlıkları da kontrol altında tutulmalıdır. Bunun üzerine yıllık bir rapor Bakanlar Kuruluna sunulur. Kanun, ilgili kontrol ve denetim otoritesine isim verir ve referans ve hesap verebilirlik koşullarını tanımlar. 80. Maddeye göre ise Hükümet organları, iyi performans göstermelerini sağlamak ve yasaları doğru şekilde uygulamak için yakından izlenmelidir. Mali ve idari ihlaller araştırılır ve bununla ilgili yıllık rapor Bakanlar Kuruluna sunulur. Kanun, bu görevle görevlendirilecek yetkiliyi isimlendirmeli ve hesap verebilirliğini ve referans şartlarını tanımlamalıdır.

Dokuzuncu ve son bölüm ise genel hükümlerdir; bunlar Anayasanın son bölümünde belirtilmişlerdir. Madde 81, Anayasanın kabul edilmesinden önce, Krallığın Devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla imzaladığı mevcut anlaşmaların hükümlerinin Anayasa şartlarına rağmen etkili kalmasını öngörmektedir. Anayasa ile çelişen ulusal kanunlar, aynı zamanda, Anayasa ile uyumlu olacak şekilde çelişkili yasaların değiştirilmesi yürürlükte kalmaktadır. Anayasanın gözden geçirilmesi veya değiştirilmesi, ilk etapta onu tanıtmak için kullanılan yasal araç olan Kraliyet Emirleri tarafından yapılır. Aynısı, Danışma Konseyi Statüsü için de geçerlidir. Anayasa, 6 Mart 1992'de, Giriş Bölüm 3. fıkrasında belirtildiği gibi Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir. 82. Maddeye göre, bu anayasanın herhangi bir hükmü, savaş veya olağanüstü hal durumunda ve yasada belirtilen şekilde geçici olması dışında, askıya alınamaz.

Sonuç olarak Suudi toplumu yirmi birinci yüzyıla taşıyan bu Anayasanın dört özelliği vardır.

- i. Suudi Arabistan, devlet ve toplum olarak İslami kimliğine vurgu yapmaktadır. Bunun nedeni Kur'an ve Sünnet'ten türetilen ilkelerin Anayasa ve uluslararası hukuk kuralları dâhil olmak üzere tüm kanun hükümleri üzerindeki üstünlüğünü garanti etmesidir. Genel olarak,

Krallık İslam dünyasına, Devletlerin uluslararası görevlerini, çağdaş ihtiyaçlarını ve İslami bağlılıklarını yerine getirmelerini sağlayan anayasal bir model sunmuştur.

- ii. Ekonomik, sosyal, eğitimsel ve kültürel alanlarda planlı kalkınmayı hedeflemek.
- iii. Her alanda ulusal gelenekleri korumak ve aynı zamanda, kalkınma ve ilerleme için en gelişmiş ve üretken araçları benimsemek.
- iv. Krallık'ta hükümetin temeli olarak adalet, danışma ve eşitlik kuralını vurgulamak.

Suudi Arabistan siyasi rejimi aslına bakılırsa İslamiyet ile yerel kabileciliğin anayasal sistem üzerinde rol oynadığı bir sisteme sahiptir. Göçebelik kültürüne esas olan bedevilikte Arap kültürünün temellerinden biri olması hasebiyle İslam ile hemhal olup Suudi Arabistan'ın siyasi kimliğini evirmiştir. Bu noktadan hareketle Suudi Arabistan'a rejiminin hem modern hem de geleneksel bir çizgide geçmiş ve geleceği birleştirmeye çalıştığı söylenebilir (Şafak,1992, 5).

Sonuç olarak Suudi Arabistan'daki siyasi ve sosyal yapının temeli iki aktöre dayanmaktadır. Bunlardan birincisi kral diğeri ise ulema'dır. Dolayısıyla ne kral ne de ulemanın tam manasıyla devlet yönetiminde tek başına etkili olamamaktadırlar. Bununla birlikte ikisi de birbirini desteklemekte ve birbirini bir meşruiyet aracı olarak görmektedirler. Bu nedenle ülkede hem dini hem de kültürel değerlerle desteklenen bir yönetim sistemi kabul edilmiş, ulemalar ülkenin dini konuları ile ilgili politikalar çizmişler kral ise ulemanın fikirlerine uyarak halk içinde ve din içinde meşruiyetini sürdürmeye çalışmıştır.

Sünni ve Şii sakinlerinin bulunduğu karışık mahallelerde, yetkililer genellikle Şii camileri de dahil olmak üzere tüm camilerin Sünni ezanını kullanmasını istemektedir. Bununla birlikte, Qatif gibi ağırlıklı olarak Şii bölgelerinde ve Doğu Eyaletindeki el-Ahsa Valiliğinin bazı Şii bölgelerinde yetkililer, Şii camilerinin kendi ezanlarını kullanmasına izin vermektedir. Hükümet, İslami olmayan herhangi bir dinin alenen uygulanmasını yasaklamaktadır (Şii mezhebinin de İslam dışı gördüklerini unutmamak gerekir). Sivil toplum kaynaklarına ve medya raporlarına göre, gayrimüslimler ve dini uygulamaları hükümetin teşvik ettiği Sünni İslam

formundan farklı olan birçok yabancı ve yerel Müslüman dinlerini ancak özel olarak uygulayabilirler ve gözaltı, ayrımcılık, taciz, vatandaş olmayanlar için sınır dışı etme gibi eylemlerle karşılaşabilirler.

İçişleri Bakanlığı, ülkenin dini düzeninin aktif denetimini sürdürmektedir ve Cuma vaazlarının içeriği hakkında rehberlik sağlamaktadır; mezhepçi, siyasi veya aşırılıkçı olarak kabul edilen, nefreti veya ırkçılığı teşvik eden veya dış politika hakkında yorum içeren vaazlara içeriğin dahil edilmesi kısıtlanmıştır. Camiler, yasal olarak izin verilen tek halka açık ibadet yerleridir. Hükümet, din adamlarını ve öğretmenleri yakından inceleyerek ve hoşgörüsüz, aşırı ya da şiddeti savunan görüşleri savunanları göz ardı ederek aşırılıkçı olarak gördüğü ideolojiyi ele almaya devam etmektedir.

Hükümet, bazı Şii dini eğitim merkezlerinin mezunlarının sertifikalarını tanımazken, hükümet genel olarak Sünni dini eğitim kurumlarının mezunlarını hükümet pozisyonları ve dini işler için atamaktadır.

Şii Müslümanlar, Şii âlimlerin gözetiminde kendi camilerini idare etmeye çalışmaktadırlar. Bazı STK raporlarına göre, Doğu Eyaletindeki mevcut Şii camilerinin çoğu resmi işletme ruhsatı talep etmemektedir, çünkü bu, hükümetten bu camilerin faaliyetinin onaylamasını gerektirmektedir. Hükümet, Şii camilerinin yapımını veya bakımını finanse etmemektedir; Şii cemaatler, kendi kendini finanse eden inşaat, bakım ve onarım işletmeleri kurmuş durumdadır. Yetkililer, Doğu Eyaleti dışındaki Şii Müslümanların Şiilere özgü camiler inşa etmesini yasaklamıştır. Şii camilerinin inşası hükümetin onayını gerektiriyordu ve Şii topluluklarının cami inşaatına başlaması için komşularından izin almaları gerekiyordu. Cidde, Riyad veya al-Khobar gibi büyük şehir merkezlerinde ruhsatlı Şii camileri olmadığı için bu bölgelerdeki Şiiler, polis tacizine maruz kaldıklarını ve özel evlerde ve toplum merkezlerinde dua etmeye zorlandığını bildirmektedir. Şiiler, büyük gruplar halinde özel olarak ibadet etmek için bir araya gelmeleri ve yetkililer tarafından tespit edilmeleri halinde tutuklanma ve yabancı ülke vatandaşı iseler sınır dışı edilme tehdidi ile karşı karşıyadır.

Bu noktalardan hareketle çalışmanın bu bölümünde İran ve Suudi Arabistan devletlerinin özellikleri bağlamında anayasal sistemleri ve uluslararası ilişkilerdeki yeri incelenecektir. İki ülkenin de Doğu-Batı arenasından ilişkide oldukları en büyük ve güçlü ülkeler olarak seçilen ABD ve Rusya ilişkileri üzerinden İran ve Suudi Arabistan'ın uluslararası ilişkilerdeki algı ve pratikleri yorumlanacaktır.

2.1.2. Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

2.1.2.1. Rusya – Suudi Arabistan İlişkileri

Hicaz ve Necd Krallığı ile (1932'deki kadar Suudi devletinin adı) tam diplomatik ilişkiler kuran ilk ülke Sovyetler Birliği olmuştur (Ismael, 2004, 6). İlişkiler, 1926'da Moskova'nın Birleşik Krallık'a karşı denge sağlaması için bir araç olarak başlamıştır (Quandt, 1981, 39). Tatar kökenli bir Sovyet Müslüman olan İlk Başkonsolos olarak 1926 Şubat'ında atanan Karim Hakimov Arabistan'ın Sovyet Lawrence'ı olarak adlandırılmıştır. Zira çölde ikamet etmiş ve kral statüsünü tanıyan resmi notu ilk teslim eden kişi olmuştur. 1926 Haziran'ında Mekke'deki Pan-İslam Kongresi, Mekke ve Medine'nin kutsal bölgelerinin yönetilmesi konusundaki anlaşmazlığı çözmek için Sovyetler Birliği, 30 milyon Sovyet Müslümanı ile ateist ideolojinin bulunduğu halde, kongreye altı Sovyet İslam âlimi göndererek İbn Suud'a destek vermiştir. Komünist propagandayı hacılar arasında yaymak için Sovyet etkisi başarısız olsa da bu konuda diplomatik odak Sovyet Karadeniz limanları ile Hicaz arasında ticari ilişkileri artırmaya yönelik olduğu için Sovyetler amacın ulaşmıştır. Buna karşın ilerleyen süreçte İbn Suud'un oğlu Prens Faisal (1964'te kral oldu) 1932'de Avrupa gezisi sırasında Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir. Kral Abdülaziz ise Moskova'nın bir milyon sterlinlik mali yardım teklifini Londra'ya yaklaşmak için kullanmış ve SSCB'nin teklifini kabul etmemiştir (Barmin, 2017, 3).

Bu dönemde, yani İkinci Dünya Savaşı başlamadan önceki süreçte, ilişkiler soğumuş Sovyet Müslümanları gayri resmi olarak Hacca gitmekten men edilmiştir. Hakimov, Cidde'ye 1935'te Misyon Şefi olarak geri dönmüş ve ilişkileri yenilemeye çalışmış ancak Moskova artık yeni ticaret anlaşmalarıyla ilgilendiği için başarılı olamamıştır. SSCB'nin Körfez'deki varlığının değerini görmeyen Stalin, Sovyetler

Birliđi'nin Hitler'e karřı destek aramaya çalıřtıđı İngiltere ile iliřkileri geliřtireceđini dūřünmūř ve Kral Abdūlaziz'le Kōrfez'e yōnelik siyasi hırsları için Suudilerin yanında durmuřtur (Niblock, 2004, 12). Hakimov, 1937'de yapılan rutin bir ziyaret için Moskova'ya geri çađrılmıř ve casus olduđu řūphesiyle tutuklanmıřtır. Bōylece Stalin'in siyasi terōrüne kurban gitmiřtir.

Kral Abdūlaziz, Sovyet diplomatının ōldürōlmesiyle kızırmıř, Hakimov'un idamı sonrası Amerikan jeologları iki ay içinde bōlgede Dūnyanın en bōyōk petrol yataklarını keřfetmiřtir. Kral Abdūlaziz Sovyetler Birliđi'nden 1938'de Cidde'de yeni bir misyon bařkanının atanmasını istemiř, Hakimov'dan bařka birini kabul etmeyi reddetmiř ve aylar sonra Sovyetler Birliđi ile diplomatik iliřkiler yeniden kurulmuřtur. Bu sūrete SSCB petrol ile ilgili ayrıcalıklardan mahrum kalmıř, İngiltere ve sonra ABD, Suudi petrolōnōn geliřmesini ve kullanılmasını ūstlenmiřlerdir (Barmin, 2017, 2).

Birleřik Devletler ile iřbirliđi içinde olan Suudi Arabistan, Sovyet-Afgan Savařı sırasında Afgan Mūcahitlerini desteklemiř ve bu yūzden iki ūlke arasındaki iliřkiler gerginleřmiřtir. Diplomatik iliřkiler ancak Sovyetler Birliđi'nin dađılmasından ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasından sonra 1992'de yeniden kurulmuřtur (Vassiliev, 2013, 18). İliřki eksikliđine rađmen, binlerce Sovyet Mūslōmanı'nın 1946'dan 1990'a kadar, hacca katılmasına izin verilmiřtir (Segal, 2005, 8). Rusya Devlet Bařkanı Vladimir Putin, řubat 2007'de ūst dūzey bir delegasyon ziyareti sırasında Riyad'da Kral Abdullah'la bir araya gelmiřtir. Bu, bir Rus liderin Krallıđa yaptıđı ilk resmi ziyaret olmuřtur. Ziyaret, Moskova'nın bōlgesel gūvenlik sorunları, enerji, ticaret, ulařım, bilimsel iřbirliđi ve borsa dāhil olmak ūzere çeřitli alanlarda Riyad ile iliřkilerini geliřtirmesi için bir plan hedeflemiřtir (Abu-Nasr, 2007, 2). Kral Abdullah'ın 2003'te Prens olarak Rusya'ya yaptıđı ziyaret, 1938'den 1990'a kadar diplomatik bađları olmayan ūlkeler arasında yūksek seviyeli temasların ōnōnū açmıřtır (Abu-Nasr, 2007, 3).

Bununla birlikte Rusya-Suudi ilişkileri sembolik ziyaretlerin ōtesine ancak 2017'de Kral Salman 1.500 kişilik bir heyetle Moskova'yı ziyaret etmesiyle geçmiş; bununla birlikte, Moskova-Riyad anlaşması ABD ile olan Suudi silah sōzleřmelerine kıyasla sōnōk kalmıştır. Anlaşma ile Suudi Arabistan, Rusya'nın S-400 hava

savunma sistemlerinin satın alınması, Krallığa kendi askeri sanayilerini geliştirme çabalarında yardımcı olma, Mart 2018'in sonuna kadar üretimi düşürmek üzere OPEC ile diğer petrol üreticileri arasında bir anlaşma sağlamak için birlikte çalışma ve böylece dünya petrol fiyatlarını yükseltme hedefi gibi konularda bir mutabakat zaptı imzaladı. Rusya'yı ziyaret eden ilk Suudi hükümdarı olan Kral Salman, birkaç milyar dolar değerinde ortak yatırım anlaşması imzaladı. Böylece Suudiler, Türkiye'nin Eylül 2017'de Rusya'dan sistemi satın almayı kabul etmesi üzerine S-400 sistemini satın alan ikinci müttefiki oldu (Hardy, 2017, 6).

Suriye iç savaşında Suudi Arabistan'ın tutumu da iki ülke arasındaki ilişkileri değerlendirmek için önemli bir etmendir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkiler, Rusya ve müttefiki İran'ın Suriye hükümeti ve cumhurbaşkanı Beşar Esad'a destek verdikleri Suriye İç Savaşı sırasında, Suudi Arabistan'la birlikte Katar ve Türkiye'nin Suriye'deki isyancılara (el-Nusra ve ÖSO gibi) destek vermesiyle gerginleşti (Bennetts, 2017). Suudi Arabistan'ın, Rusya'nın Eylül 2015'te Suriye'ye doğrudan askeri müdahalesi öncesinde, Rusya'nın Esad'a verdiği desteği bırakmasını istemiş, petrol arzını bir koz olarak kullanmış ancak Rusya tarafından reddedilmiştir (Mazzetti vd., 2015). Şubat 2016'da Suudi Arabistan ilk defa Suriye'ye kara birlikleri göndermeyi teklif etmiş; Riyad'ın Türkiye'de İncirlik Hava Üssü'ne savaş uçakları göndermiş, Suriye'ye yapılacak bir saldırı için hazırlık olarak tedbirler almıştır (Tokyay, 2016).

Rusya'nın Orta Doğu'daki etkisi, Suriye'deki kendi askeri başarısının ardından, Suudi Arabistan'ın görevden alınmasında ısrar ettiği Beşar Esad hükümetinin yanında ve Suriye muhalefetini karşısında olan Rusya ile ikili ilişkiler arttıkça ekonomik ilişkiler de önemli ölçüde gelişti (Soldatkin, 2017). Askeri meseleler, Vladimir Putin ve Suudi savunma bakanı Prens Muhammed bin Salman'ın 30 Mayıs 2016 tarihinde Moskova'da yaptığı toplantıda ele alındı. Yapılan anlaşma sonrasında iki petrol üreticisinin fiyatları artırmak için ortak bir zemin bulduklarını göstermiştir. Prens Muhammed, "Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki ilişkiler şimdiye kadarki en iyi anlarından birini yaşıyor. Çok fazla ortak noktamız var. Anlaşmazlıklarımız söz konusu olduğunda, bunların üstesinden nasıl geleceğimiz konusunda net bir mekanizmaya sahibiz. Hızlı ve olumlu bir şekilde ilerliyoruz "

demıştır (Issaev ve Kozhanov, 2017). İki ülke, Moskova'nın İran'la yakın ilişkisine ve Suriye'nin iç savaşında Beşar Esad'ın askeri desteğine rağmen, son yıllarda yakınlaştı. Suudi Arabistan, Suriye rejimini devirmeye çalışan isyancıları destekleyerek, bölünmenin diğer tarafında bulunuyordu. Ancak bu toplantıda enerji konularında ortak bir zemin bulunması amaçlandı. Suudi Prensi'nin Moskova ziyareti, ABD Başkanı Donald Trump'ın ülkeye yaptığı yurtdışı açılış ziyaretinden bir hafta sonra gerçekleşti. Ziyaret sırasında Washington, iki ülke ilişkilerinde yeni bir bölüm belirlediğinden, ABD tarihinde 350 milyar dolarlık “en büyük tek silah anlaşmalarından” birinde Riyad'a silah ve hizmetler satmayı kabul etti (The New Arab, 2017).

Eylül 2016'nın başlarında, Rusya ile Suudi Arabistan arasında G20 zirvesinde yapılan bir toplantı sonrasında, OPEC üyesi önde gelen bir Suudi Arabistan ve OPEC üyesi olmayan Rusya dünya petrol piyasalarında işbirliği yapmayı kabul etti. Gelecekte üretimlerini sınırlayabileceklerini ve bunun için ortak bir açıklama imzaladıklarını belirttiler. Rusya OPEC ülkelerine, petrol üretimini azaltma taahhüdüne katılmayı kabul etti ve 1 Ocak 2017'den altı aya kadar üretimi durdurdu. 2017 yılının Nisan ayında, Muhammed Bin Salman Washington Post'a verdiği demeçte, Suudilerin Rusya'yı İran'dan daha iyi bir müttefik oldukları konusunda ikna etmek için Suudilerin petrol politikalarını bu yönde koordine ettiğini ama Suudi Arabistan'ın esas amacının Rusya'nın tüm kartlarını İran'ın arkasındaki bölgeye yerleştirmemesini sağlamak olduğunu söylemiştir (Ignatius, 2017). Böylece 2017 yılının Mayıs ayında, iki ülke petrol üretimi kesintilerini Mart 2018'e kadar uzatmayı kabul etti (Reed, 2017).

4 Ekim 2017'de Suudi Arabistan Kralı Salman bin Abdülaziz El Suud'un Rusya'ya bir Suudi hükümdarı tarafından üç günlük ilk resmi ziyaret yapıldı (Karpukhin, 2017). Planlanan ziyaret, iki ülke arasında beklenmeyen bir yakınlaşma ve Suudi Arabistan dışişleri bakanlığı tarafından “tarihi” olarak tanımlanmıştır. (Mirovalev, 2017). Kralın ziyareti Amerikan medyasında ise ABD'nin 70 yıldan fazla bir süredir yakın bir müttefiki olan Suudi hükümetinin ABD-Rusya jeopolitik rekabetinde daha bağımsız bir rol üstlendiğini öne sürülmüştür (Malsin, 2017). Müzakerelerde, petrol, askeri ve uzay araştırmalarına dayanan çift taraflı bir belge

imzalandı. Suudi Arabistan'ın silah üretimini yerelleştirme konusundaki önerisine paralel olarak, Ekim 2017 sonunda tamamlanacak olan üç milyar dolarlık silah anlaşması sağlandı. Ayrıca Suudi Arabistan, Rus enerji projelerine bir milyar dolar yatırım yapmayı kabul etti ve Rus gaz işleme ve petrokimya şirketi Sibur, Suudi Arabistan'da 1,1 milyar dolarlık ayrı bir anlaşma ile bir tesis inşa etmeyi taahhüt etti (BBC, 2017). Kral Salman'ın ziyareti sırasında Rusya'nın, Suudi Arabistan'ın, düşmanlıklar sona erdiğinde Suriye'nin yeniden inşasına katılma talebinde bulundukları bildirildi (Fisk, 2017).

Bunun dışında 2017 yılında, Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri'ni, Suriye'deki İran askeri varlığına son verme konusunda Rus yardımı karşılığında Ukrayna'daki faaliyetleriyle ilgili Rusya'ya yönelik yaptırımları kaldırmaya teşvik etti (Entous, 2018). Rusya, Suudi Arabistan ve Katar arasında 2017–18 Katar diplomatik krizinde Temmuz 2017'de arabuluculuk yapmayı önemsemedi (Zemlianichenko, 2017). Aralık 2017'de Rusya, eski Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Saleh'in Husiler tarafından öldürülmesine karşı, Husiler'in elinde bulunan Yemen'in başkenti Sana'dan diplomatik temsilini geri çekmiştir (Ramani, 2019).

Aralık 2017'den itibaren, Suudi Arabistan, BM'nin Ukrayna'daki Rus askeri müdahalesini kınayan BM kararlarına vereceği desteği geri çekti (UN General Assembly, 2018). Ağustos 2018'de Rusya, Suudi Arabistan'ı Kanada ile olan ihtilafında destekledi; Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zakharova “insan haklarının siyasallaşmasının kabul edilemez olduğunu” belirtti (Balmforth, 2018). Ekim 2018'de Cemal Kaşıkçı'ya yapılan suikast olayının ardından Putin, Rusya'nın “gerçekte ne olduğunu bilmediğini” söyleyerek Suudi Arabistan'la ilişkilerinin “kötüleşmeye başlamayacağını” söylemiştir (Times of India, 2018).

2.1.2.2. ABD-Suudi Arabistan İlişkileri

Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere ile Fransa'nın savaştan zayıflayarak çıkmaları ve SSCB'nin Ortadoğu bölgesindeki ağırlığının artması üzerine başlarda çok istekli olmasa da Ortadoğu'da oluşan güç boşluğunu doldurması gerektiğini anlamıştır. Nitekim İngiltere savaş sonrası dönemde bölgeden çekilmeye başlarken, Ortadoğu'da ABD'nin etkisi hem ekonomik

hem de politik anlamda artmaya başlayacaktır. İşte bu dönemde bölgede müttefik arayışı içerisinde olan Washington'ın İsrail ve İran'la birlikte üçüncü stratejik ortağı Suudi Arabistan olur (Blanchard, 2010, 8).

ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler, her ne kadar petrol kaynakları üzerinden başlamış olsa da askeri ilişkilerin yoğunluğu her dönem kendini hissettirmiştir. Daha Soğuk Savaş öncesinde Washington'da "Suudi Arabistan'ın savunulması ABD'nin savunulması için hayatidir" anlayışı hakimdir. Soğuk Savaş döneminde ise Beyaz Saray ile Riyad arasındaki askeri ilişkiler doruk noktaya varır (Long, 2019). Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ilişkilerde uzaklaşma bir yana askeri ilişkilerin daha da artmasına yol açacaktır. Yeni dönemin habercisi Körfez Savaşı'dır. Savaşın öncesinde ve sonrasında her iki ülke Irak'a karşı birlikte hareket etmişlerdir. 11 Eylül saldırılarıyla, her ne kadar ABD ve Suudi Arabistan arasında siyasi düzeyde gerilimli bir sürece girilmiş olsa da bu gerilim ikili ilişkilerin askeri ve ticari boyutuna doğrudan yansımaz (Gause, 2016). Başkan Barack Obama'nın iktidara gelmesinin ardından iki ülke arasındaki ilişkilere Beyaz Saray'dan gelen reform çağrıları damgasını vuracaktır. Bu çağrılar zaman zaman tansiyonu yükseltse de ABD-Suudi Arabistan askeri ilişkileri bu dönemde de gelişme göstermeye devam edecek, hatta Suudi Arabistan'ın artan silahlanma talepleri ile birlikte iki ülke arasında askeri ticaret daha önce görülmemiş bir hacme ulaşacaktır (Seznec, 2020, 246).

ABD yönetimleri açısından bu ilişkilerin, özellikle 1980'den sonra yoğunlaşan ve 2000 sonrası yeni bir ivme kazanan askeri boyutunun meşru bir zeminde açıklaması gerek kamuoyu gerekse Kongre desteğinin sağlanması açısından her zaman kolay olmamıştır. Üstelik dönem dönem ABD'nin küresel düzeyde müttefiklerini ve dünya kamuoyunu ikna etme zorunlulukları da doğmuştur.

Bu noktada Amerikan yönetimleri tarafından çeşitli güvenlikleştirme politikalarının izlendiği görülmektedir. İlişkilerin kurulduğu ilk günden bugüne iki ülke arasındaki askeri ilişkiler aynı yakınlıkta ve yoğunlukta sürmediği gibi, içinde bulunulan dönemin ve uluslararası konjonktürün etkisi sebebiyle de güvenlikleştirme düzeylerinde, tehditin tanımlanmasında ve hedef kitlelerde farklılıklar söz konusudur. Ayrıca ABD'nin dönemsel olarak inşa ettiği tehdit

algılarının iki ülke ilişkilerindeki etkisi de farklı düzeylerde ortaya çıkabilmiştir. Bu sebeple ABD, Suudi Arabistan askeri ilişkilerinde her dönem farklı güvenlikleştirme politikaları izlemiştir.

2.2. İran'a Genel Bir Bakış

1935'e kadar Pers olarak bilinen İran, monarşinin devrilmesi ve 1979'da Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin sürgüne zorlanmasından sonra İslami bir cumhuriyet olmuştur. Ayetullah Ruhullah Humeyni liderliğindeki muhafazakâr din adamları, anayasaya göre yalnızca Uzmanlar Meclisi'ne (halk tarafından seçilmiş 88 kişilik bir din adamları topluluğu) karşı sorumlu olan ve genellikle Yüce Lider olarak anılan bir din âlimine verilmiş nihai siyasi otoriteye sahip teokratik bir yönetim sistemi kurulmuştur. ABD-İran ilişkileri, İran'daki devrim sürecinde bir grup İranlı öğrencinin Kasım 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini ele geçirmesi ve 1981 Ocak ortasına kadar elçilik personelini rehin tutması sonucunda gerginleşmeye başlamış ve ABD, 1980 Nisan'ında İran'la diplomatik ilişkilerini kesmiştir. 1980-88 döneminde İran, İran Körfezi'ne doğru genişleyen ve ABD Donanması ile İran askeri güçleri arasında çatışmalara yol açan Irak'a karşı kanlı bir savaşa girmiştir. İran, Lübnan'daki Hizbullah desteği ve dünyanın başka yerlerindeki faaliyetleri için terör destekçisi devlet olarak ABD tarafından tanımlanmış ve teröre katılımın devam etmesi ve nükleer silahın olası askeri boyutlarıyla ilgili endişelerinden dolayı ABD, BM ve AB'nin ekonomik yaptırımlarına ve ihracat kontrollerine tabi olmaya devam etmiştir. Reformcu ve din adamı olan Muhammed Hatemi'nin 1997'de cumhurbaşkanı seçilmesinin ve 2000'de reformist bir parlamentonun seçilmesinin ardından halk memnuniyetsizliğine cevaben siyasi reformu teşvik etmek için bir kampanya başlatılmıştır. Hareket, Yüce Lider tarafından desteklenen muhafazakâr politikacılar, Anayasayı Koruyucular Konseyi ve Devrim Muhafızları gibi seçilmemiş otorite kurumlarının güvenlik odaklı baskılarının artması sonucunda reform önlemleri başarısız olmuş ve muhafazakâr ve radikal Ahmedinejad hükümetinin göreve başlamasıyla son bulmuştur (Asadi, 2009, 26).

Dolayısıyla 2003 yılında ülke genelindeki belediye seçimlerinden başlayarak 2004'te Meclis seçimlerinde devam eden muhafazakârlar, İran'ın seçilmiş devlet

kurumları üzerindeki kontrolünü yeniden oluşturdu ve Ağustos 2005'te Mahmud Ahmedinejad'ın başkanlık göreve başlamıştır. Haziran 2009'daki tartışmalı yeniden seçilmesi sürecinde yaşanan seçim sahtekârlığı iddiaları üzerine ülke çapında protesto gösterileri başlamış ancak protestolar rejimin sıkı güvenlik tedbirleri sonucunda hızla bastırılmıştır. Hükümetlerin yanlış yönetilmesi ve uluslararası yaptırımlar nedeniyle ekonomik koşulların bozulması, Temmuz ve Ekim 2012'de ekonomik olarak en az iki büyük protesto gösterisine neden olmuş ancak İran'ın iç güvenlik durumu istikrarlı kalmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın bağımsız ve radikal çizgisi, Yüce Lider de dâhil olmak üzere, cumhurbaşkanlığının son yılı için gündemine muhafazakâr bir muhalefet yol açmasına ve siyasi destekçilerinin yabancılaşmasına yol açmıştır. Haziran 2013'te İranlılar, başkanlığa yine bir din adamı olan Dr. Hasan Feridun Ruhani'yi seçtiler. Rejimin uzun süredir kıdemli bir üyesi olan ancak topluma ve İran'ın dış politikasına reform vaadi veren Ruhani Batı ile ılımlı bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyi, İran'ı uranyum zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini askıya almaya ve IAEA yükümlülük ve sorumluluklarına uymaya çağıran bir dizi karar almış ve Temmuz 2015'te İran'la birlikte beş üye, Almanya'ya (P5 + 1) İran'ın nükleer programında yaptırımların hafifletilmesi karşılığında kısıtlama yapmayı kabul ettiği Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) kabul etmiştir. İran, 2016 yılında Uzmanlar Meclisi ve parlamento için seçimler düzenledi; seçimler, muhafazakâr kontrollü bir Uzmanlar Meclisi ve parlamentonun seçilmesiyle son buldu. Ruhani, Mayıs 2017'de bir kez daha cumhurbaşkanı seçildi. Ekonomik kaygılar bir kez daha Aralık 2017 ve Ocak 2018'de ülke çapında protestolara yol açtı, ancak İran'ın güvenlik tedbirleri ile protestolar son buldu. Mayıs 2018'de ABD, JCPOA'dan çekildi ve Kasım'da İran'a uygulanan ekonomik yaptırımları yeniden başlattı (Rubin, 2018, 3).

İran, nüfus dağılımı bağlamında kuzey, kuzeybatı ve batıda yoğunlaşmış ve çöllerin etrafındaki ülkenin ortasındaki ve doğusundaki geniş kuru alanlar çok daha az nüfus yoğunluğuna sahiptir. 9 milyonluk Tahran (başkent), 3 milyonluk Meşhed, 2 milyonluk Esfahan, 1,6 milyonluk Şiraz, 1,6 milyonluk Karaj ve 1,6 milyonluk Tebriz en büyük nüfusa sahip illeridir. Temmuz 2018 tahmine göre 83 milyon nüfusu vardır. Dünyaya göre ülke karşılaştırması; 17. Farsça ana dildir. Bunun yanında Azeri Türkçesi ve Türkçe lehçeleri, Kürtçe, Gilaki ve Mazandarani, Lurca, Baluçça

ve Arapça da konuşulur. Farsi, Azeri, Kürt, Lur, Beluç, Arap, Türkmen gibi eşitli etnik gruplar vardır. 2011 tahminine göre nüfusun %99,4'ü Müslüman (Şia 90-95%, Sünni 5-10%), diğerleri Zerdüşt, Yahudi ve Hristiyan dır. 2016 tahminine göre 15 yaş ve üstü okuyabilir ve yazabilir toplam nüfus % 85,5; erkek % 90,4, Kadın % 80,8. Çevre bağlamında özellikle kentsel alanlarda, araç emisyonlarından, rafineri operasyonlarından ve endüstriyel atık sulardan kaynaklanan hava kirliliği, ormanların olmaması, çölleşme, Basra Körfezi'ndeki petrol kirliliği, kuraklıktan sulak alan kayıpları, toprak bozulması (tuzlanma), yetersiz içme suyu temini, işlenmemiş kanalizasyon ve endüstriyel atıklardan kaynaklanan su kirliliği ve kentleşme önemli sorunlardır. Ayrıca ham petrol taşımacılığı için hayati öneme sahip olan Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı stratejik konumdadır (Fomeshi, 2019).

Yasama organı olarak İslam Danışma Meclisi (parlamento) 290 sandalyeden oluşur. Bunların 285 üyesi doğrudan, tek veya çok sandalyeli seçim bölgelerinde 2 tur oyla seçilen Müslümanalar olup kalanı Hristiyanlar, Zerdüştler, Yahudiler, Asur ve Keldaniler için birer sandalye verilmiştir. Hristiyanlar, ülkenin kuzeyindeki ve güneydeki ermenilerden oluşur. Vekiller 4 yıl görev yapar. Milletvekillerinin seçime girmeden önce yüce lider tarafından seçilen (6'sı yüksek lider tarafından atanan ve 6'sı yargı tarafından aday gösterilen) hukukçu olan 12 üyeli Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından onaylanması gerekir (Shahriari, 2017, 271).

Yargı erki olarak Yüksek Mahkeme (başkan ve hâkimlerinden oluşur) ve dini mahkemeleri vardır. Yüksek Yargı Konseyi başkanı tarafından atanan Yüksek Mahkeme başkanı, Yüksek Mahkeme başkanı adalet, başsavcı ve 3 din adamının katılması için 5 üyeli Yargıtay'ın başkanı 5 yıllık bir süre için atanır. Alt mahkemeler olarak Ceza Mahkemeleri I ve II; İslam Devrim Mahkemeleri; Sulh Mahkemeleri; Özel İdare Mahkemesi (adli sistem dışında görev yapar ve din adamlarıyla ilgili davaları işler); askeri mahkemeler vardır.

İran'da siyasal partiler vardır lakin etkisizdir. Daha çok muhafazakârlar, reformistler, solcular, komünistler gibi ideolojik fraksiyonlar görülür.

İran'ın ekonomisi, devletçi politikalar, verimsizlik, petrol ve gaz ihracatına güvenme gibi konularda öne çıkmaktadır. Ancak İran, önemli tarım, sanayi ve

hizmet sektörlerine sahiptir. İran hükümeti, yüzlerce devlete ait işletmeye doğrudan sahiptir, işletir ve ülkenin güvenlik güçlerine bağlı birçok şirketi dolaylı olarak kontrol eder. Yolsuzluk, fiyat kontrolleri, sübvansiyonlar ve milyarlarca dolarlık takip edilemeyen kredileri içeren bir bankacılık sistemi dâhil olmak üzere çarpıklıklar, ekonomiyi ağırlaştırmakta ve özel sektör kaynaklı büyüme potansiyelini zayıflatmaktadır. Özel sektör faaliyeti, orta ölçekli inşaat, çimento üretimi, madencilik ve metal işçiliğinin yanı sıra küçük ölçekli atölye çalışmaları, çiftçilik, bazı imalat ve hizmetleri içerir. Kayda değer miktarda gayri resmi piyasa faaliyeti gelişmiş ve yolsuzluk yaygınlaşmıştır. Ocak 2016'da Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) kapsamında nükleer yaptırımların çoğunun kaldırılması, İran'ın petrol üretimi ve hızlı GSYH büyümesine yol açtı; Ekonomi, düşük yatırım seviyelerinden mustarip olmaya devam ediyor ve JCPOA'dan önce ve özellikle de kadınlar ve eğitilmiş İranlı gençler arasında, yüksek işsizlik oranlarından dolayı üretkenlikteki düşmeye devam ediyor. Mayıs 2017'de, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhaninin yeniden seçilmesi, JCPOA'nın ekonomik faydalarının genişleyeceği ve toplumun her seviyesine ulaşacağı yönünde yaygın kamuoyu beklentileri yarattı. Ruhani'nin yabancı yatırımları çekmek ve özel sektörün büyümesini teşvik etmek için bankacılık sektörünü güçlendiren ve İran'ın iş ortamını iyileştiren yapısal reformlar uygulaması gerekecektir. İran'ın nükleer programı ile ilgili olmayan yaptırımlar yürürlükte kalmaya devam ediyor ve nükleer ile ilgili yaptırımların olası yeniden uygulanması endişesi devam etmektedir. Bunlar yabancı yatırımcıların İran'la ilişki kurmasını engellemeye devam etmektedir (Abrahamian, 2018, 185).

2017 tahmini ile GSYİH, 1,64 trilyon ABD Dolarıdır ve dünyaya göre ülke karşılaştırması 18'dir. GSYİH (resmi döviz kuru) ise 430,7 milyar dolardır. Kişi başına GSYİH 20.100 ABD dolardır (2017 tahmini). GSYİH alanlarına göre tarım % 9,6 (2016 tahmini), sanayi % 35,3 (2016 tahmini), hizmetler % 55 (2017 tahmini) oranlarındadır. Tarım ürünleri buğday, pirinç, diğer tahıllar, şeker pancarı, şeker kamışı, meyveler, kuruyemiş, pamuk; süt ürünleri, yün; havyardır. Endüstriyel ürünler ise petrol, petrokimya, gaz, gübre, kostik soda, tekstil, çimento ve diğer inşaat malzemeleri, gıda işleme (özellikle şeker rafinerisi ve bitkisel yağ üretimi), demir ve demir dışı metal üretimidir. İhracat 101,4 milyar dolar (2017 tahmini) ile dünyaya göre ülke karşılaştırması 37.dir. İhracat ortakları Çin % 27,5, Hindistan %

15,1, Güney Kore % 11,4, Türkiye % 11,1, İtalya %, 5.7, Japonya'dır %, 5.3 (2017). İhracat malları; % 60 petrol, kimyasal ve petrokimya ürünleri, meyve ve kuruyemiş, halı, çimento, cevherdir. İthalatta 76,39 milyar dolar (2017 tahmini) ile dünyaya göre ülke karşılaştırması 44.dür. İthalat malları; endüstriyel malzemeler, sermaye malları, gıda maddeleri ve diğer tüketim malları, teknik hizmetlerdir. İthalat ortakları; BAE %, 29,8, Çin % 12,7, Türkiye % 4,4, Güney Kore % 4 ve Almanya'dır 4% (2017). (Rubin, 2018, 8).

Askeri harcamalar alanında GSYİH'nın % 5'i (2017) ile dünyaya göre ülke karşılaştırması 8.dir. Askeri kuvvetleri Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Havacılık ve Uzay Kuvvetleri, Qods Kuvvetleri (özel harekâtlar); Kanun Yürütme Kuvvetleridir. İslam Devrim Muhafızları, İran'ın İslam Devrimi'ni korumak; Şii etkisinin yayılması; sınır kontrolü, kolluk kuvvetleri ve iç muhalefetin bastırılması dâhil olmak üzere iç güvenlik; ülkenin füzelerini ve roketlerini kontrol eder; İran'ın siyasetini ve ekonomisini etkilemek amacını taşır. Faaliyet alanları İran genelindedir ve Tahran merkezlidir. Orta Doğu'daki yabancı İslami devrimci grupları işe almak, eğitmek ve donatmaktır. Zorunlu askerlik için 18 yaş; gönüllüler için 16 yaş; kolluk kuvvetleri için 17 yaş; Besiç Kuvvetleri için 15 yaş (Seferberlik Ordusu) sınırdır. Askerlik zorunluluğu 18-24 aydır; kadınlar askerlikten muaftır (Rubin, 2018, 5).

2.2.1. İran Anayasal Sistemi

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Aralık 1979'da referandumla kabul edilen, 1906 Anayasası'nı değiştirerek yürürlüğe giren, 28 Temmuz'da 1989'da tekrar revize edilen teokratik ve demokratik unsurların melezi bir yapıya sahip rejimin esasıdır. Bir ve ikinci maddeler Tanrı'nın egemenliğini yüceltirken altıncı madde cumhurbaşkanlığı ve Meclis'in halk tarafından seçimini zorunlu kılmış, bununla birlikte temel demokratik prosedür ve haklar, anayasayı Koruyucular Konseyi ve Yüce Lider'e tabi kılınmıştır. Bu yönüyle İran anayasasının tamamıyla dini temellere dayalı ve demokrasiyi bir araç olarak kullanan bir yapıda olduğu söylenebilir. 24 Nisan 1989'da yapılan değişiklikle ise Ayetullah Humeyni, Anayasa'yı revize etmek için bir kararname çıkarmış ve Anayasanın 5, 107, 109, 111. maddelerinde, Lider'in bir merci olma veya halk tarafından seçilme ihtiyacını ortadan kaldıran birçok

değişiklik yapılmıştır. Parlamento ile Koruyucular Konseyi arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için Düzenin Yararın Teşhis Heyeti kalıcı kılınmış ve Başbakanlık görevi ortadan kaldırılmıştır. Değişiklikler 28 Temmuz 1989'da halk tarafından onaylandı (Abrahamian, 2008, 183).

Bu noktalardan hareketle Anayasa, Giriş, 12 bölüm ve 175 maddeden oluşmaktadır. Giriş bölümü oldukça uzun ve ayrıntılı hazırlanmış, İran'ın devrime kadar geçirdiği sıkıntılı süreci anlatmış, argümanları için Kuran'dan alıntılar yapmış ve çözümü ortaya koymuş bir manifesto niteliğindedir. Buna göre İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, İran halkının kültürel, sosyal, politik ve ekonomik kurumlarını İslami ilke ve kurallara dayanarak ve İslami halkın temel arzularını yansıtarak ortaya koymaktadır. İran'ın büyük İslam Devrimi'nin özü ve Müslüman halkın başından sonuna kadar, halkın bütün sınıfları tarafından kullanılan kategorik ve çarpıcı sloganlar tarafından tezahür ettiği şekilde kazandığı zaferin özü, bu temel karakterden beslenir. Devrimin benzersiz özelliği, geçen yüzyılın diğer İran hareketleriyle karşılaştırıldığında, dini ve İslami olmasıdır. İran'ın Müslümanları, anayasal hükümet için despotik bir hareketle ve petrolün millileşmesi için sömürgecilik karşıtı hareketlerle boğuştuğundan sonra, bu hareketlerin başarısızlığının temel ve özel nedeninin dindar olmadıkları için gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Her ne kadar bu hareketlerde İslami düşünce ve militan bir din adamının rehberliği temel ve seçkin bir rol oynamasa da mücadeleler gerçek İslam'dan saptığından hızlıca durgunlaşmaya başlamıştır. Fakat şimdi ulusun vicdanı yüce bir Otorite ve rehber olan Ayetullah İmam Humeyni'nin öncülüğünü uyanmış ve gerçek dini ve İslami hareket çizgisini takip etmenin gerekliliğini kavramıştır. Bu kez, her zaman halk hareketinin ön saflarında yer alan ülkenin militan din adamları öncülüğünde, yazarlarla ve entelektüellerle birlikte yeni rejim kurulacaktır (Ahmadi vd., 2019, 12).

Giriş bölümünden devamla İran İslam Devletinin, İmam Humeyni tarafından despotik rejim altında "dini vesayet" temelinde düzenlendiği belirtilmiştir. Bu, Müslümanlara özel bir motivasyon ve yeni bir ilerleme alanı yaratmış, İslam'ın dini mücadelesinin yolunu açmış ve bu sayede Müslüman savaşçıların mücadelesini ülke içinde ve dışında desteklemiştir. Bunun sonucunda halkın öfkesi ülkenin her yerinde patlamış, halk despotik rejimin çöküşü için çalışmış, her sınıftan kadın ve erkeğin,

dini ve siyasi grupların yaygın işbirliği, belirleyici ve çarpıcı biçimde gerçekleşmiştir. Özellikle kadınlar, bu büyük Kutsal Savaş'ın tüm sahnelerine, daha aktif ve kapsamlı bir biçimde, sahiplenmişlerdir. Ulusun ödediği bedel ise yüksektir. 60.000 şehit, 100.000 yaralı ve milyonlarca dolara bedel maddi zarara karşın “Bağımsızlık”, “Özgürlük” ve “Şeriat” hâkim olmuş, emperyalizmin tüm hesaplamaları yıkılmış ve dünyaya örnek bir devrim ortaya çıkmıştır. İslam Cumhuriyeti ile ilgili yapılan referandumda, yepyeni bir cumhuriyetçi ve İslami düzen kurmak için nihai ve kategorik bir karar alınmış ve halk % 98,2 oyla İslam Cumhuriyetini onaylamıştır (Abdollahi, 2019).

Düşünce ve inançların dönüşümü sürecinde, nihai hedefe doğru ilerleyebilmesi için (Tanrı'ya doğru ilerleyebilmesi için), kendisini bir organizasyonla sağlayan inanç ve düşünceyle birleşmiş bir ulusun politik özlemlerini kristalize eder. Devrimci gelişme sürecinde millet putperestliğin toz ve pasından ve yabancı ideolojik etkisinden arındırılmış, gerçek İslami entelektüel tutum ve dünya görüşlerine dönmüştür. Anayasanın Misyonu, kendisini hareketin temel inançlarıyla özdeşleştirmek ve İslam'ın yüce ve dünya çapındaki değerlerinin ortaya çıkacağı koşulları ortaya çıkarmaktır. Tüm ezilenlerin ezenlere karşı kazandığı zafer için bir hareket olan İran Devrimi'nin İslami içeriğini dikkate alan Anayasa, bu devrimin ülke içinde ve dışında sürdürülmesine temel teşkil etmiştir. Bunu, özellikle birleşik tek bir dünya topluluğuna yol açmak ve dünyadaki yoksul ve ezilen ulusların kurtarılması için ilerici mücadelenin sürdürülmesini sağlamak amacıyla diğer İslami hareketler ve halklarla uluslararası ilişkiler geliştirerek yapmaya çalışır. Bu büyük hareketin kendine özgü doğasını dikkate alan Anayasa, her türlü despotluğa, entelektüel, sosyal ve tekel ekonomisine karşı çıkmayı ve despotik sistemden özgürlük için mücadele etmeyi ve erkeklerin ve kadınların kaderini kendi ellerine emanet etmeyi garanti eder. Toplumun dinin kabulü temelinde örgütlemeye yönelik siyasi yapıları ve temelleri oluştururken, dindar insanlar ülkenin hükümetinden ve yönetiminden sorumludur. Toplumun yönetim kodlarını belirleyen mevzuat, merkezi eksen olarak Kur'an ve geleneğe sahip olacaktır. Bu nedenle, adil, erdemli ve özverili İslam âlimleri tarafından tam ve ciddi denetim için büyük bir zorunluluk vardır. Bu bağlamda sürekli Vesayet ve Liderlik (İmamet) temelinde Anayasada, her

koşulda liderlik sağlanır, böylece çeşitli kurum ve kuruluşların sapmalarına karşı güvenlik sağlanacaktır (Barkhordari, 2020).

Giriş bölümünde ekonomiyle de ilgili bölüm vardır. İran, ekonominin temellerini güçlendirirken, yönetim ilkesi büyüme ve gelişme sürecinde insanlığın ihtiyaçlarının karşılanması üzerine olacaktır. Merkezileşme, servet birikimi ve kar arayışı gibi diğer ekonomik amaçların (sistemlerin) peşinde değildir. Materyalist düşünce okullarında, ekonomik faaliyet (ekonomi) kendi başına bir gelişmedir. Bu, büyümenin (farklı) aşamalarında, ekonomik faaliyet, yıkım, yolsuzluk ve bozulma için çalışan bir faktördür. Ancak İslam'da ekonomik aktivite bir araçtır. Bu bakış açısına göre, İslami ekonomik faaliyet programı, insan yaratıcı gücünün çeşitli biçimlerde ortaya çıkması için uygun bir alan sağlamak ve bu şekilde eşit ve iyi dengelenmiş fırsatlar sağlamak ve tüm insanlar için iş oluşturmak ve tatmin etmek, böylece ülkeyi kalkındırmak İslam Devletinin sorumluluğundadır.

Giriş bölümünde kadınlarla ilgili de bölüm vardır. İslami vakıfların oluşturulmasında, genel dış sömürüye hizmet eden tüm insan güçleri gerçek kimliklerini ve insan haklarını geri kazanacaktır. Bunu yaparken, şu ana kadar çirkin düzen altında daha fazla zulme uğrayan kadınlar, doğal olarak haklarını daha da haklı çıkaracaklar. Aile birimi toplumun temelidir ve insanlığın büyümesine ve yükselişine asıl odaktır. Ailenin kurulmasında inanç ve özlemlerin uyumu, insanlığın gelişimi ve büyümesine yönelik hareketin gerçek temelidir. Bu temel bir ilke olmuştur. Bu hedeflere ulaşmak için fırsatların sağlanması İslam Devletinin görevlerinden biridir. Lakin kadınlar, aile biriminden uzağa çekildi ve tüketimin ve sömürünün hizmetinde “salt bir şey” veya “sadece iş için bir araç” olma koşulu getirildi. Yaşamın faaliyet alanlarında birlikte çalışmaya ve savaşılmaya hazır olan, dindar görüşlü kadın ve erkekleri büyütme görevinin yeniden üstlenilmesi, anneliğin ciddi ve değerli bir görevidir. Ve böylece bu sorumluluğun daha ciddi olarak kabul edilmesi Anayasanın temel görevidir.

Giriş bölümünde ordunun dini temelli olduğu belirtilmiştir. Ülkelerin savunma kuvvetlerinin örgütlenmesi ve donatılmasında inanç ve dine temel ve kurallar olarak bakılmalıdır. Bu nedenle İslam Cumhuriyeti ordusu ve Devrim Muhafızları Birliği bu amaç doğrultusunda örgütlenmelidir. Sadece sınırların

korunmasından değil, aynı zamanda Tanrı'nın yolunda Kutsal Savaş (cihat) olan dini bir görev ve dünyadaki Tanrı'nın Kanunun üstünlüğünü genişletme mücadelesinden de sorumludurlar. Yargı, insan haklarının korunmasını (İslam Devleti tarafından kabul edilen), İslam toplumunda yerleştirilmiş sapmayı önleme hedefi ile ilgili olarak ele alma meselesi hayati bir sorundur. Bu nedenle, sadece hâkimler tarafından idare edilen, İslami yasaların kesin kurallarını iyi bilen, İslami adalet temelinde bir adli sistemin kurulması için hüküm hazırlanmalıdır. Böyle bir örgütlenme biçimi, Dinin narin ve ince yapısından dolayı, herhangi bir sağlıklı ilişkiden uzak tutulması gerektiği için gereklidir. Yürütme yetkisi, İslami bir toplumun yaratılmasına giden yolu açmalıdır. Bu, İslami düzenlemelerin yürürlüğe girmesi konusundaki özel önemi nedeniyle, toplumun yönetiminde adil ilişkiler sağlanabilmesi için ve ayrıca bu hayati sorunun temel niteliği nedeniyle yaşamın nihai amacına yönelik temelleri atması için İslami bakış açısından herhangi bir kaygı kaynağını inkâr edebilecek her türlü karmaşık disiplin düzenlemesi tarafından korunma altına alınmalıdır. Çirkin bir yönetimin temeli olan bürokrasi, ciddiyetle elimine edilir, böylelikle daha yüksek verimlilik ve artan hızda bir yönetim sistemi idari girişimlerle başa çıkabilir. Kamusal medya (radyo-televizyon) İslam devriminin gelişmesi sürecinde yer almalı ve İslam kültürünün yayılmasında hizmet etmelidir. Bu alanda, farklı fikirlerin sağlıklı değiş tokuşunu yapmak için fırsatlar aramalı ve yıkıcı ve İslam karşıtı niteliklerin (fikirlerin) yayılmasını ve özendirilmesinden titizlikle kaçınılmalıdır (Hashjin, 2019).

Birinci bölümde (Madde 1 ila 14); Genel İlkeler (hükümetin şekli, kuruluş ilkeleri, devlet hedefleri, İslami prensip, dini liderlik) açıklanır. Buna göre İran'daki Hükümet şeklinin İslam Cumhuriyeti'ne ait olduğunu belirtir. Bu biçim, İran seçmenlerinin % 98'inin geçtiği referandumdan kaynaklandığını ve İmam Humeyni'ye muzaffer devrim için kredi verdiğini açıklar. 2. madde, İslam Cumhuriyeti'ni aşağıdakileri temel alan bir sistem olarak tanımlar:

- Allah'ın münhasır egemenliği, yasama hakkı ve emirlerine boyun eğme gerekliliği;
- İlahi vahiy ve yasaların belirlenmesinde İslam'ın temel rolü;
- Ahirette Allah'a dönüş ve insanın Allah'a çıkışında bu inancın yapıcı rolü;

- Allah'ın yaratma ve yasamadaki adaleti;
- Sürekli liderlik ve sürekli rehberlik ve İslam devriminin kesintisiz sürecini sağlamadaki temel rolü;
- Yüce onur ve insanın değeri ve özgürlüğü Tanrı'nın önünde sorumlulukla birleşti; Eşitlik, adalet, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağımsızlık ve ulusal dayanışma
- Kuran ve Sünnete dayanan, gerekli niteliklere sahip olan kutsal kişilerin sürekli liderliği;

Üçüncü maddeye göre, İslam Cumhuriyeti'nin amacı, bütün kaynaklarını bir dizi hedefe yönlendirmektir. Bu hedefler yönetimdeki genel konuları kapsar. Örneğin (Barkhordari, 2020):

- İnanca dayalı iyi ahlaki değerleri desteklemek
- Her türlü yolsuzlukla savaş
- Kitle iletişim araçlarının ve basının doğru kullanımı yoluyla halkın bilinçlendirilmesi
- Ücretsiz eğitim
- Ücretsiz beden eğitimi
- Gelişmiş bilimsel araştırmaların güçlendirilmesi
- Emperyalizmin ve dış etkinin ortadan kaldırılması
- Despotizm, otokrasi ve tekelin ortadan kaldırılması
- Yasa dâhilinde sosyal ve politik özgürlüklerin sağlanması
- Ayrımcılığın tüm biçimlerine son verilmesi
- Adil bir ekonomik sistemin planlanması
- Tüm insanların ortak işbirliği
- Hükümetin dış politikasının oluşturulması.

4. madde değişmezdir ve Anayasayı Koruyucular Konseyi, Anayasa'nın tüm maddelerinin ve diğer yasaların İslami kriterlere dayanmasını sağlar. Madde 5'e göre İran halkı 107. Maddeye uygun bir lider seçmelerini (dönemin koşullarını tam olarak bilen, cesur, becerikli ve idari yetkiye sahip olan, adil ve dindar bir fakih), Tanrı'nın

geri dönmesini istediği On ikinci İmam'ın ortadan kaybolması sonucunda onun geri dönmesine kadar vekil olması gerektiğini belirtir.

İkinci bölümde ülkenin resmi dili, marşı, takvim ve bayrağı açıklanır. Madde 15'e göre, "Resmi dil ve yazı Farsçadır, basın ve kitle iletişim araçlarında bölgesel ve kabile dillerinin yanı sıra bunların öğretilmesinde kullanıldığını belirtir. 16. maddeye göre, Kuran ve İslami metinlerin dili Arapça olduğu için, ilkokullardan lisenin sonuna kadar okulda öğretilmelidir.

Üçüncü Bölümde (Madde 19 – 42) Halkın hakları belirtilir. İran anayasasının 23. maddesi, "bireylerin inançlarının soruşturulmasının yasak olduğunu ve yalnızca belirli bir inancı tutmak için kimsenin taciz edilemeyeceğini veya zorlanamayacağını" belirtir. Madde 24 "Yayınlar ve basın, İslam'ın ilkelerine veya halkın haklarına zararlı görülmediği sürece sorunları görüşmekte özgürdür. Yasa bu istisnanın ayrıntılarını belirleyecektir." 27. madde, "silahların taşınmaması" ve "İslam'ın temel ilkelerine zarar vermemesi" şartıyla toplanma özgürlüğünü sağlar. 37. madde, masumiyet karinesini öngörür, "Masumiyet varsayılır ve suçu yetkili bir mahkeme tarafından belirlenmeden kimse suçlu sayılmaz." 29. Madde sosyal güvenlik, emeklilik, işsizlik, yaşlılık sakatlığı, vesayet eksikliği, vesayetçi olma, kaza ve sağlık ve tedavi hizmetleri ile tıbbi ihtiyaç için sosyal güvenlik veya diğer güvenlik biçimlerinden yararlanma konusunda evrensel bir haktır. Devletin, yasalara uygun olarak ve ulusal gelirlere dayanarak, ülkenin her vatandaşına bu tür sigorta ve ekonomik koruma sağlaması gerekmektedir (Ahmadi vd., 2019, 14).

Dördüncü Bölüm (43 ila 55) Ekonomi ve Mali İşler ile ilgilidir. Madde 44, İslam Cumhuriyeti, İslam âlimlerinin buna şiddetle karşı çıkması nedeniyle Komünist bir devlet değildir. Buna rağmen, 44. Maddeye göre, "tüm büyük ve ana sanayi, dış ticaret, ana mineraller, bankacılık, sigorta, elektrik üretimi, barajlar ve büyük ölçekli sulama ağları, radyo ve televizyon, posta, telgraf ve telefon hizmetleri, havacılık, nakliye, karayolları, demiryolları ve benzerleri "tamamen devlete aittir". İran Anayasasının 44. Maddesine göre, İran ekonomisi üç sektörden oluşmakta, devlet, kooperatif ve özel ve sistematik ve sağlam bir planlamaya dayanmaktadır. Bu madde 2004 yılında İran ekonomisinin özelleştirilmesine izin vermek için değiştirilmiştir (IMF, 2006). Madde 49, Hükümet, öfke, gasp, rüşvet, zimmet,

hırsızlık, kumar, bağış, kötüye kullanım, devlet sözleşmelerinin ve işlemlerinin kötüye kullanılması, ekilmemiş toprakların satışı ve kamu mülkiyetine tabi diğer kaynaklarla toplanan tüm servetlere el koyma sorumluluğunu üstlenir. Yolsuzluk merkezlerinin ve diğer yasadışı yol ve kaynakların işletilmesi ve meşru sahibine geri getirilmesi ve eğer böyle bir sahip tanımlanamıyorsa, kamu hazinesine emanet edilmesi gerekir. Bu kural, hükümet tarafından, İslam kanunlarına uygun olarak gerekli kanıtların araştırılması ve sunulmasının ardından, özenle yürütülmelidir.

Beşinci Bölüm (56 - 61) Ulusal Egemenlik Hakkı ile ilgilidir. 60. maddeye göre, cumhurbaşkanı, 110. Maddede sayılan “Lider” in yetki alanına doğrudan giren hususlar haricinde “yürütme” işlevlerini yerine getirir. Madde 68, savaş sırasında seçimlerin askıya alınmasına izin vermektedir. 57. madde, güçlerin ayrılmasını belirtir.

Altıncı bölüm (madde 62-90) yasama konusunu düzenler. Bu bölümde yasama iki bölüme ayrılmıştır. Bunlar danışma kurulları ile yasama organlarıdır. İslam Danışma Meclisi (parlamento) gizli oylamalarda doğrudan seçilen temsilcilerden oluşur. Seçmenlerin ve adayların nitelikleri ile seçimin niteliği yasa ile belirlenecektir. İslam Danışma Meclisi’ne üyelik süresi dört yıldır. Her dönem için seçimler bir önceki dönemin bitiminden önce yapılmalı, böylece ülke hiçbir zaman Meclis’siz bulunmamalıdır. İnsani, politik, coğrafi ve diğer benzer faktörleri göz önüne alarak, ulusal referandum tarihinden itibaren her on yıllık süre için yirmiden fazla olmayan bir oranda artabilecek olan, İslami Danışma Meclisi’nin iki yüz yetmiş üyesi olacaktır. Seçim yapıldıktan sonra, toplam üye sayısının üçte ikisi mevcut olduğunda İslam Danışma Meclisi’nin oturumları yasal olarak geçerli sayılır. Meclis üyeleri Meclis’in ilk oturumunda şu yemini etmeli ve imzalamalıdır, “İnsanlar ve İslam Cumhuriyeti’nin temelleri; adil bir müteveli olarak, halkın bana bahsettiği onuru korumak, insanların temsilcisi olarak görevlerimi yerine getirirken dindarlığı gözetmek; daima ülkenin bağımsızlığına ve onuruna bağlı kalmak; millete ve halkın hizmetine karşı görevlerimi yerine getirmek; Anayasa’yı savunmak ve akılda tutmak İslam’ın kutsallığını korumak ve İran’ın İslam Devrimi’nin başarısını korumak için, Şefkatli, Merhametli Tanrı’nın adına, Şanlı Kur’an’ın huzurunda yemin ederim”. Dini azınlıklara mensup üyeler bu yemini ederken kendi kutsal kitaplarına yemin

edeceklerdir. İslam Danışma Meclisi, Anayasada belirtilen yetkinlik sınırları dâhilinde, tüm konularda yasalar koyabilir. İslam Danışma Meclisi, ülkenin resmi dininin veya Anayasa'nın olağan ve ahkâmına aykırı yasalar çıkarmaz. 96. maddeye göre bir ihlalin meydana gelip gelmediğini tespit etmek Anayasayı Koruyucular Konseyinin görevidir. Hükümet yasa önerileri, Bakanlar Kurulu'nun onayını aldıktan sonra İslam Danışma Meclisi'ne sunulur. İslam Danışma Meclisi, ülkenin tüm işlerini inceleme hakkına sahiptir. Uluslararası anlaşmalar, protokoller ve sözleşmeler İslam Danışma Meclisi tarafından onaylanmalıdır. Her temsilci tüm ulustan sorumludur ve ülkenin tüm iç ve dış işleri hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir. İslami tüzüklerin ve Anayasanın korunması amacıyla, İslam Danışma Meclisi tarafından kabul edilen mevzuatın İslam'la uyumluluğunu incelemek amacıyla, Anayasayı Koruyucular Konseyi aşağıdaki bileşimle oluşturulacaktır; Mevcut ihtiyaçlar ve günün sorunları hakkında bilinçli Altı kişi Lider tarafından seçilecek; farklı hukuk alanlarında uzmanlaşmış altı hukukçu, Yargı Gücü Başkanı tarafından aday gösterilen Müslüman hukukçular arasından İslam Danışma Meclisi tarafından seçilecektir. İslam Danışma Meclisi tarafından kabul edilen tüm mevzuatın Koruyucu Konsey'e gönderilmesi zorunludur. Koruyucu Konsey, İslam ve Anayasa kriterlerine uygunluğunu sağlamak amacıyla en fazla on gün içinde incelemelidir. Mevzuatı uygun bulmazsa, incelemesi için Meclise geri gönderir. Aksi takdirde mevzuat uygulanabilir sayılacaktır. Mevzuatın Anayasaya uygunluğunun belirlenmesi, Koruyucu Konsey üyelerinin tümünün çoğunluğuna aittir. Koruyucu Konsey, Uzmanları Meclisi, cumhurbaşkanı, İslami İstişare Meclisi seçimlerini ve halkın görüş ve referandumuna doğrudan başvuruyu denetleme sorumluluğunu taşır (Abdollahi, 2019, 68).

Yedinci Bölüm (Madde 100 ila 106) teşkilatlanma ile ilgilidir. Sosyal, ekonomik, kalkınma, halk sağlığı, kültürel ve eğitim programlarını hızlandırmak ve halkın refahı ile ilgili diğer meseleleri yerel ihtiyaçlara göre halkın işbirliğiyle kolaylaştırmak, her köyün idaresi, bölünme, şehir, belediye ve il, köy, bölüm, Şehir, Belediye veya İl Konseyi olarak adlandırılacak bir konsey tarafından denetlenecektir. Bu konseylerin her birinin üyeleri, söz konusu bölge halkı tarafından seçilecektir. Seçmenlerin ve adayların bu konseylere uygunluğuna ilişkin yeterliliklerin yanı sıra işlevleri ve yetkileri, seçim şekli, bu konseylerin yetkisi, yetkilerinin hiyerarşisi,

yasalarla belirlenir. İllerin geliştirilmesi ve refahı için programların hazırlanmasında ayrımcılığın önlenmesi, halkın işbirliğinin güvence altına alınması ve bu tür programların koordineli olarak uygulanmasının denetlenmesi için düzenleme yapılması amacıyla, İller Yüksek Kurulu, İl Konseylerinin temsilcilerinden kurulabilir. Yasa, bu konseyin nasıl oluşturulacağını ve yerine getirilmesi gereken işlevleri belirleyecektir. İl valileri, şehir valileri, bölüm valileri ve hükümet tarafından atanan diğer görevliler, kendi yetki alanlarındaki konseylerin aldığı bütün kararlara uymak zorundadır. Konseyler tarafından alınan kararlar, İslam kriterlerine ve ülke yasalarına aykırı olmamalıdır.

Sekizinci Bölüm (Madde 107 ila 112) Liderlik ile ilgilidir. İslam devriminin büyük lideri ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusunun ölümünden sonra, Ayetullah el-'Ümmet İmam Humeyni- merci olarak tanınan ve kabul edilen Lider, halkın belirleyici çoğunluğu tarafından, lideri atama görevi, halk tarafından seçilen uzmanlara verilecektir. Uzmanlar, 5. ve 109. Maddelerde belirtilen niteliklere sahip olan tüm adayları inceleyecek ve istişarede bulunacaklardır. Bunlardan birini İslami yönetmeliklerde, fıkıhlarda veya siyasi ve sosyal konularda daha iyi bir şekilde bulurlarsa veya 109. Madde'de belirtilen niteliklerin herhangi biri için genel popülariteye veya özel bir öneme sahip olmaları halinde, onu lider olarak seçerler. Aksi takdirde, böyle bir üstünlüğün olmadığı durumlarda, bunlardan birini lider olarak seçer ve ilan ederler. Böylece Uzmanlar Meclisi tarafından seçilen lider, Vilayat el Amr'ın bütün yetkilerini ve bunlardan kaynaklanan tüm sorumlulukları üstlenecektir. Lider, hukukun önünde ülke halkına eşittir. Uzmanların sayısını ve niteliklerini belirleyen yasa, seçim şekilleri ve ilk dönemdeki oturumları düzenleyen usul kodu, ilk önce fukaha tarafından hazırlanmalıdır. Lider için temel nitelikler ve şartlar şunlardır, fıkıh alanında hâkimiyet, İslam ümmetinin liderliği için gerekli olan adalet ve dindarlık, politik ve sosyal perspektif, ihtiyat, cesaret, idari imkânlar ve liderlik için yeterli yetenek. Bu nitelik ve koşulları sağlayan kişilerin çokluğu durumunda, daha iyi yargı ve politik perspektife sahip olan kişiye tercih verilecektir. Liderliğin görev ve yetkileri şunlardır (Shahriari, 2017, 273):

- Ulusun Yürütme Konseyi'ne danıştıktan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin genel politikalarının tanımlanması.

- Sistemin genel politikalarının uygun şekilde yerine getirilmesi konusunda denetim.
- Ulusal referandum kararı vermek.
- Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanlığı
- Savaş ve barış ilanı ve silahlı kuvvetlerin seferberliği.
- Atanması, azledilmesi ve onaylanması,
 - Koruyucu Konseyi'nde fıkıh alimleri
 - Ülkenin en yüksek yargı otoritesi.
 - İran İslam Cumhuriyeti radyo ve televizyon ağının başı.
 - Genelkurmay Başkanı.
 - Devrim Muhafızları Başkomutanı.
 - Silahlı Kuvvetlerin yüksek komutanları.
- Silahlı kuvvetlerin üç kanadı arasındaki farkları çözmek ve ilişkilerini düzenlemek.
- Geleneksel yöntemlerle çözülemeyen sorunların, Uluslararası Açılım Konseyi tarafından çözülmesi.
- Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini resmileştiren kararnameyi imzalamak. Adayların, Anayasa'da belirtilen niteliklere ilişkin olarak Cumhurbaşkanlığı'na uygunluğu, Koruyucu Konsey tarafından yapılacak seçimlerden önce onaylanmalıdır
- Ülkenin çıkarlarına saygı göstererek, Anayasa Mahkemesi'nin anayasal görevlerini ihlal etmesinden suçlu tutulduktan sonra veya temeli yetersiz kaldığına tanıklık eden İslami Danışma Meclisi'nin oylamasından sonra Cumhurbaşkanı'nın görevden alınması.
- İslami kriterler çerçevesinde mahkûmların cezalarını bağışlamak veya azaltmak.
- Lider görev ve yetkilerinin bir bölümünü bir başkasına devredebilir.
- Lider ne zaman anayasal görevlerini yerine getiremez hale gelirse veya 5. ve 109. Maddelerde belirtilen niteliklerden birini kaldırırca bu konuda tespit etme yetkisi Madde 108'de belirtilen uzmanlara verilir. Ölüm veya istifa veya Liderin görevden alınması durumunda, uzmanlar yeni liderin atanması için mümkün olan en kısa sürede adımlar atarlar.

Dokuzuncu bölüm (Madde 113 ila 151) Yürütme Yetkisini düzenler. Liderlik makamından sonra, Cumhurbaşkanı ülkedeki en üst düzey yetkilidir. Liderlik ile doğrudan ilgili konular dışında, Anayasanın uygulanmasından ve icra başkanı olarak hareket etmekten sorumludur. Cumhurbaşkanı, halkın doğrudan oyu ile dört yıllığına seçilir. Başarılı bir dönem için tekrar seçilmesine yalnızca bir kez izin verilir. Cumhurbaşkanı, İran uyruklu; idari kapasite ve beceriklilik; iyi bir geçmiş; güvenilirlik ve dindarlık; İran İslam Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine ve ülkenin resmi dinine olan inanç gibi kriterleri taşımalıdır. Cumhurbaşkanı, Anayasa ya da diğer yasalar uyarınca sahip olduğu yetki ve görev sınırları dâhilinde, halka, Lider ve İslam Danışma Kuruluna karşı sorumludur. Büyükelçiler, dışişleri bakanının tavsiyesi üzerine ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanırlar. Cumhurbaşkanı istifasını Lider'e sunacak ve istifası kabul edilmedikçe görevini yerine getirmeye devam edecektir. Bakanlar, Cumhurbaşkanı tarafından atanacak ve güvenoyu için Meclise sunulacak. Meclis değişikliği ile birlikte, yeni bir güven oylaması gerekli olmayacaktır. Bakanların sayısı ve her birinin yargı yetkisi yasa ile belirlenir. Bununla birlikte İran İslam Cumhuriyeti Ordusu, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ve ayrıca İslam Cumhuriyeti düzenini korumaktan sorumludur. İran İslam Cumhuriyeti Ordusu, bir İslam Ordusu olmalı, yani İslam ideolojisine ve halkına bağlı olmalı ve İslam Devrimi'nin hedeflerine inanan ve İslam Devrimi'nin amaçlarını gerçekleştirmek için hizmet edecek kişileri işe almak zorundadır. İran'da, barışçıl amaçlarla bile olsa, herhangi bir yabancı askeri üs kurulması yasaktır. Devrim zaferinin ilk günlerinde örgütlenen İslam Devrimi Muhafızları, Devrimi ve başarılarını koruma rolüne devam edebilmesi için sürdürülecektir. Bu Kolordu'nun görevlerinin kapsamı ve diğer silahlı kuvvetlerin görev ve sorumluluk alanları ile ilgili sorumluluk alanları, aralarında kardeşçe işbirliği ve uyum içinde olmak üzere, kanunda belirlenir (Ahmadi vd., 2019, 18).

Onuncu Bölüm (Madde 152 ila 155) Dış Politika ile ilgilidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası, her türlü tahakkümün reddedilmesine, ülkenin her açıdan bağımsızlığının korunmasına ve toprak bütünlüğüne dayanmaktadır. Tüm Müslümanların haklarının savunulması, hegemonik süper güçlere göre uyumsuzluk ve tüm savaşçı olmayan devletlerle karşılıklı barışçıl ilişkilerin sürdürülmesi esastır. Ülkenin doğal kaynakları, ekonomisi, ordusu veya kültürü ile ulusal yaşamın diğer

yönleri üzerinde dış kontrolle sonuçlanan herhangi bir anlaşma şekli yasaktır. İran İslam Cumhuriyeti, insan toplumu boyunca ideal insan kabiliyetine sahiptir ve bağımsızlık, özgürlük ve adalet ve gerçeğin üstünlüğünü kazanmayı dünyanın tüm insanların hakkı olarak kabul eder. Buna göre, diğer ulusların içişlerine her türlü müdahale biçiminden titizlikle uzak dururken, Mustad'afun'un (ezilen) dünyanın her köşesindeki Mustakbirun'a (eziciler) karşı adil mücadelesini desteklemektedir.

On birinci Bölüm (Madde 156 – 174) Yargı erki ile ilgilidir. Lider, yargı işlerinde iyi niyetli ve ihtiyatlı davranan, adil bir mücahidi en yüksek yargı otoritesi (Yargıtay) olacak beş yıllık bir süre için seçer. Yargıtay ve Başsavcı, yargı meselelerinde iyi hüner sahibi ve Müslüman olmalıdır. Mahkemelerin hâkimleri, hükümetin yasaları veya İslam normları ile çelişen yasaları veya düzenlemeleri yapmaktan veya yürütme yetkisinin dışında kalmaktan kaçınmak zorundadır. Herkesin bu tür bir düzenlemenin İdari Adalet Divanı'ndan iptal edilmesini talep etme hakkı vardır. Hukuk kitaplarının sessiz olduğu konularda hâkimlerin “İslami kaynaklar ve fetvalar”ı kullanmaları gerekir.

On ikinci bölüm (Madde 175) Radyo ve Televizyon ile ilgilidir. Bu madde İslami kriterleri ve ülkenin çıkarlarını korurken, “İran İslam Cumhuriyeti Radyosu ve Televizyonunda” düşüncelerin ifade ve yayılma özgürlüğünü garanti eder. Lidere “İran İslam Cumhuriyeti Radyosu ve Televizyonu” un başkanını tayin etme ve görevden alma yetkisi verir ve bu kuruluşu denetlemek için hükümetin her bir kolundan iki temsilci ile (toplam altı) bir konsey kurar.

On üçüncü bölüm Ulusal Güvenlik Yüksek Kurulunu açıklar. Ulusal çıkarları korumak ve İslam Devrimi'ni korumak için, bölge bütünlüğü ve ulusal egemenliği, cumhurbaşkanının başkanlık ettiği Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi, aşağıdaki sorumlulukları yerine getirmek üzere oluşturulacaktır; Savunma ve ulusal güvenlik politikalarını lider tarafından belirlenen genel politikalar çerçevesinde belirlemek; genel savunma ve güvenlik politikaları ile ilgili politika, istihbarat, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlara ilişkin faaliyetlerin koordinasyonu; iç ve dış tehditlerle yüzleşmek için ülkenin materyalist ve entelektüel kaynaklarının kullanılmasını amaçlar (Asadi, 2009, 28).

On dördüncü Bölüm (Madde 177) Anayasanın gözden geçirilmesi sürecini düzenlemekte ve Anayasanın belirli yönleriyle ilgili revizyonlara moratoryum koymaktadır. Kendi yürürlükten kaldırıldığı takdirde, Madde 177, Lider tarafından Anayasaya gelecekte revizyonlar yapma sürecini başlatmak için bir onay gerektirir.

Sonuç olarak İran anayasal sisteminin tek bir kişilik üzerine temellendiği ortaya çıkmaktadır. Rejimin en önemli aktörleri ya Rehber tarafından direkt olarak atanmakta veya atadığı kişiler tarafından atanmaktadır. Seçimlerle başa geçen kişiler dahi Rehberin atadığı konsey ve komisyonlardan geçerek onay almak zorundadırlar. Bu noktalardan hareketle İran’da rejimin ve dolayısıyla hem iç hem de dış politikanın tamamen dini temelli olduğu, bu dini temelin ise kutsal sayılan bir kişiye dayandığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktalardan hareketle İran’ın dış politikasında ABD ve Rusya ile ilişkileri de bu dini algı perspektifinden değerlendirilmekte ve ittifak ve ihtilaf konuları dini standartlara göre şekillenmektedir (Abrahamian, 2018, 187).

2.2.2. Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

2.2.2.1. İran Rusya İlişkileri

Rusya-İran ilişkileri yüzyıllara dayanan köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte genellikle 1990’lı yıllara kadar olan süreçte iki devlet arasındaki ilişkilerde rekabet ve mücadele hâkim olmuştur. 1991 yılında SSCB’nin yıkılmasından sonra her iki ülkenin de dış politikasında önceliklerin değişmesi ve uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin etkisiyle ilişkiler işbirliği içinde gelişmiştir.

İran ve Rusya arasındaki 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyıl başlarında Kafkasya’daki güç mücadelesi, 19. yüzyılda Orta Asya’da devam etmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise genellikle Rusya-İran ilişkileri düşük bir seviyede gelişme göstermiştir. Rusya, İngiltere ile İran’ın kuzeyini almak için bir anlaşma yapmıştır. 1907’de İngiltere ve Rusya arasında yapılan gizli anlaşma ile Rusya, İran’ın kuzeyini kontrol altına almayı planlamıştır (Gülşen, 2017, 36).

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte İran'ın Kuzey bölgelerinde bazı ayaklanmaların ortaya çıkmasıyla İran-SSCB arasında yakınlaşma gerçekleşmiştir. 1917 Ekim devrimi sonrasında SSCB ve İran sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla 26 Şubat 1921 tarihinde “Dostluk ve İşbirliğine Dair Anlaşma” yapmıştır. 1925 yılında İran'da tahta geçen Rıza Şah döneminde İran, İngiltere ve SSCB arasında denge politikası uygulamış, özellikle SSCB ile ilişkisini geliştirmeye çalışmıştır. 1 Ekim 1927 tarihinde Hazar Denizi'nin statüsüne ilişkin anlaşma yapılmış ve bu anlaşma ile Hazar Denizi “Sovyet-İran Denizi” olarak anılmaya başlamıştır. İran, SSCB'yi tehdit olarak algılaması nedeniyle Batı bloğu ile olan ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve bu doğrultuda özellikle de ABD ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise SSCB ile İran arasındaki ilişkiler genellikle inişli çıkışlı bir şekilde gelişmiş ve 1951-1953 yılları arasında ikili ilişkilere yön verecek nitelikte birtakım anlaşmalar yapılmıştır (Özbay, 2007, 159).

İran'ın 1979 Devrimi'nden sonra ABD ile yaşadığı nükleer enerji ve askeri ilişkiler kapsamındaki sorunlar, Rusya'ya yönelmesini sağlamıştır (Keskin, 2008, 119-120). Uyguladığı nükleer enerji programları nedeniyle uluslararası alanda yaptırımlara maruz kalan İran için Rusya; ekonomik, askeri ve enerji ilişkilerini geliştirebileceği çok iyi bir aktör olmuştur.

Rusya, 1991 SSCB'nin dağılması ile daha önce nüfuz alanı olan bölgeleri tekrar kontrolü altına almak için öncelikle yakın çevredeki/komşu ülkelerle ilişkisini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle Orta Doğu 1990'lı yılların başında daha arka planda kalmıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Doğu'da Bağımsız Devletler'in kurulması, Rusya'nın Orta Doğu'ya olan politikalarının değişmesinde etkili olmuştur. Yani 1991'den itibaren Rusya Federasyonu'nun dış politikasında bölgesel önceliklere önem verilmeye başlanmıştır.

İran ve Rusya'yı, Kafkasya ve Orta Asya denkleminde bir araya getiren 4 temel ortak politika bulunmaktadır (Keneş, 2011, 727).

- Her iki devlet de tek kutupluluğa karşı politikalar üretmektedir.

- Bölgedeki Türk varlığının milliyetçi bir söylem etrafında örgütlenmesi, Rusya ve İran'ı rahatsız etmiştir. Buradaki Türk varlığının önlenmesi için güçlü bir ittifak birliğinin sağlanması gerektiği düşüncesi oluşmuştur.
- NATO'nun doğuya doğru genişleme politikaları kapsamında Orta Asya ve Kafkasya'ya girmesinden her iki ülke de endişe duymaktadır
- İsrail'in yeni dış politikası kapsamında Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni bir nüfus oluşturma çabaları, Rusya ve İran'ı rahatsız etmiştir. İsrail'in özellikle Rusya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkilerinin geliştirilmesi, İran için büyük bir tehdit yaratmaktadır.

2000'li yıllardan itibaren Rusya-İran işbirliği ABD'nin yayılmacı politikalarına göre şekillenmektedir.

2.2.2.2. İran ABD İlişkileri

İran, bir dönem ABD için son derece stratejik bir öneme sahip bir ülke konumunda idi. 1979 yılında, İran'da yaşanan İslam Devrimi, bu tarihsel süreci alt üst etmekle kalmamış, Ortadoğu'nun politik dengelerini yeniden şekillenmesine neden olmuştur. ABD'nin Tahran Büyük Elçiliği'nin işgal edilmesi ile ABD-İran arasındaki 'diplomatik' ilişkiler resmen kesilmiştir. Ancak Humeyni ile Beyaz Saray Başkanları arasında gizli ikili ilişkiler devam etmiştir. Pentagon, İran İslam devrimine karşı Saddam Hüseyin'den yana görünürken, arka planda İran'ı askeri olarak sürekli desteklemiştir (Peköz, 2007, 2).

ABD ve İran'ı bölgede etkili kılan, her iki devletin de küresel ve bölgesel alandaki yüklenmiş oldukları rolleri, kendilerine has özellikleridir. Her iki devletinde bu özelliklere sahip olması, sorunun daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca sorunun daha karmaşık hale gelmesine neden olan, diğer bir faktör ise, sorunun çözülmesinin uzun bir zaman gerektiriyor olmasıdır. Sorunun çözümü için zaman uzadıkça, iki ülke arasında yeni sorunlar meydana gelmekte ve iki ülke arasındaki gerilim, siyasi ekonomik, askeri ve diplomatik boyutlara taşınmaktadır.

İki ülke arasındaki gerilimden sadece, iki ülke etkilenmemektedir, ayrıca bu iki ülke arasındaki sorundan, bölge ve tüm dünya doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir/ etkilenecektir. ABD ile farklı çok özel ilişkiye sahip olan Türkiye, coğrafi konumu, tarihi, kültürü ve ekonomik ilişkileri ile de İran'la çok yakın komşuluk ilişkisi içerisinde. Türkiye'nin her iki ülke ile ilişkileri dikkate alındığında, sorunun sadece bugünkü sorun değil, geleceğin de çok önemli meselesi olacağı kesin görünmektedir (Ercan ve Bilgin, 2012, 2).

İran'ın nükleer silaha sahip olma olasılığı, Amerika'nın Ortadoğu politikasını ve İsrail'in konumunu, ciddi bir biçimde tehdit etme olasılığı oldukça yüksektir. İsrail'in nükleer silah sahibi olduğu bilinmektedir ve herhangi bir büyük savaşta, bu durum stratejik bir dengesizliğe yol açacaktır. İran'ın nükleer silaha sahip olması halinde ise durum eşitlenecek ve İsrail'in bu avantajı ortadan kalkacaktır. Bu durum İsrail için kabul edilemez ve İsrail kendi konumunu güvence altına almak için, ABD'ye, İran'a karşı sert önlemler alması için baskı yapmaktadır (Baker, 2010).

İran ve Körfez ülkelerinin ilişkilerini incelediğimizde, Tahran yönetimi ile yaşanan ilişkilerin inişli-çıkışlı bir istikamette seyrettiğini görebiliriz. Körfez ülkelerindeki temel korku İran devriminin ideolojik anlamda Şii nüfusu bulunan ülkelere sıçramasıdır. Söz konusu ülkeler İran'daki ideolojiyi en az nükleer program kadar tehdit olarak algılamaktadır. Güvenlik ve tehdit algısından dolayı Körfez ülkeleri, ABD'ye İran'ın kontrol altına alınması için baskı yapmaktadırlar. Nitekim 1980–1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak savaşında, Körfez İşbirliği Konseyi İran'ın, bölgedeki yayılmasını engellemek için Saddam yönetimine, maddi ve manevi yardımda bulunmuştu. Aslında İran-Irak savaşında en kazançlı çıkan ülkeler, Körfez ülkeleri olmuştur (Semin, 2011).

Orta Doğu'da sorunlara ilişkin tartışmalar devam ederken, yeni bir politik gerginlik gündeme taşınmıştır. Türkiye'ye komşu olan İran ile küresel güç ABD arasında karşılıklı restleşmeler devam ederken, iki ülke arasındaki ilişkiler de gerginleşmektedir. Bu gerginleşmenin sonucu olarak, sorunla ilgili farklı bakış açıları, yorumlar ve tartışmalar da uluslararası kamuoyunda devam etmektedir. Tartışmaların merkezinde sorunun geleceğine yönelik tahminler yer almaktadır.

Tartışmalar iki ülke arasındaki bu sorunun, nasıl sonuçlanacağı ve üzüm öneriler üzerine yoğunlaşmaktadır ( zcan, 2006, 8).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. İran Suudi Arabistan İlişkilerinin Tarihçesi

1902 yılında Riyad'ı ele geçirmesi ile başlayarak otuz yıl devam eden süreçte Kral Abdülaziz, kurnaz siyasi ve askeri manevralar ile birbirinden oldukça farklı anlayış, gelenek, din algısı, coğrafi yerleşim alanı ve etnik faktöre dayanan kabileleri ve Necd, Kasım, Hasa, Hail, Hicaz ve Asir bölgelerini birleştirerek Suudi Arabistan Krallığını inşa etmiştir (Hinds, 2016, 28). Zahiren Suudi Arabistan'ın kurulmasında açıktan herhangi bir Batılı ülkenin yardımı olmaması ve İngiltere'ye mesafeli politikalar izlenilmesi Abdülaziz'e Araplar arasında güçlü bir meşruluk sağlamıştır. Farklı aşiretlerden yaptığı evlilikler sayesinde kabileleri rejime ortak etmeyi başarmış kendisini de bu örgütlenmenin en güçlü bireyi haline getirmiştir (Harper, 2007, 62).

Aralık 1925'te Rıza Han'ın Rıza Şah olması sonrası Kral Abdülaziz Tahran'a bir tebrik ve 3 yıldır kabile savaşları nedeni ile gelmelerine izin verilmeyen İranlı hacıların Mekke'ye gelişlerine izin belgesi göndermiştir. Şah Rıza, Kral Abdülaziz'in tebrikini kabul etmek ile birlikte Necd ve Hicaz'dan oluşan Suudi Krallığı ile diplomatik ilişki kurmaktan çekinmiştir (Keynoush, 2016, 53). İran 1929 yılında Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkileri tesis etmek için görüşmelere başlamış fakat Şiiilerin önem verdiği kutsal mekânların Vahhabiler tarafından tahrip edilmesi iki taraf arasında sorunların devam etmesine neden olmuştur (Wynbrandt, 2004, 187). Bununla birlikte 1929 yılında Suudi Arabistan ile İran arasında dostluk anlaşmasının imzalanmasında en temel faktörlerden biri olan Suudi ekonomisinin çöküntüde olması ve bunu dışarıdan özellikle İran ve Suriye'den gelen Şii hacıların ekonomik getirileri ile giderme hedefinden kaynaklanmıştır (Quraib, 2018).

İran ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıç tarihi olarak 1929 yılı kabul edilse de bu sadece diplomatik açıdan iyi niyet beyanı taşımaktadır. İki ülke dostluk anlaşması imzalamalarına rağmen ekonomik ve siyasi açıdan 1950’li yılların sonuna kadar çok ciddi bir ilişkiye sahip olamamıştır. Bunun en temel nedeni ise her iki ülkenin de alt yapı çalışmalarına yönelmesi ve kendi sınırları içerisinde egemenliğini kalıcı hale getirecek süreçler ile ilgilenmesidir (Rizwan, vd., 2014, 93-94). Modern İran ve Suudi Arabistan devletlerinin ortaya çıkmasına kadar hatta II. Dünya Savaşına kadar İran-Suudi Arabistan ilişkileri geleneksel ve kısıtlı ticari ilişkiler ve hac ibadeti kaynaklı turizm çerçevesinde sınırlanmıştır.

1926’da Hicaz’daki bütün kutsal yerleri 1927’de ise Hicaz bölgesinin tamamını ele geçiren Abdülaziz, 1932 yılında Hicaz ve Necd Krallığını Suudi Arabistan olarak değiştirmiştir. Modern Suudi Arabistan 1932 yılında resmi bir şekilde kurulmuş olsa da kabile ittifakları, kabileler arası kan davaları, İbni Suud’a olan gevşek bağlılık ülkenin politik manzarasını şekillendirmeye devam etmiştir. Necd ve Hicaz toprakları her ne kadar birleşmiş olsa da Hicaz’ın Avrupa ve Batı etkisinde olmasının açık bir şekilde müşahade edilmesi daha muhafazakâr ve bedevi alışkanlıklara sahip Necd halkı üzerinde merkezi otoriteye şüpheyile yaklaşılmasına neden olmuştur (Wynbrandt, 2004, 188).

Bu dönemde Suud rejiminin en temel güvenlik endişesi ise iç politik unsurlardan kaynaklanmaktadır. Daha önceden bir ve birleşmiş bir şekilde kurumsal bir devlet çerçevesinde yaşama tecrübesi olmayan ve başı buyruk hareket etme alışkanlıklarına sahip olan bedevi kabilelerin ilk defa merkezi bir devlet yapısı tarafından kontrol edilmesi oldukça zor olmuştur. Dış ilişkilerde Riyad’ı tedirgin eden mesele ise Haşimi ailesi fertlerinin ileride kendileri açısından bir sıkıntı olup olmayacağı konusuydu (Rauf, 2005, 299). Irak ve Ürdün’ün Haşimi hanedanlığı tarafından kontrol ediliyor olması ve Suudi Arabistan’daki birçok kabileler ile akrabalıklarının bulunması Riyad açısından birinci derecede güvenlik ve meşruiyet sorununa neden olmuştur.

Suudi Arabistan diğer ülkeler ile ikili ilişkilerini geliştirmek ve tanınırlığını arttırmak için 1926 yılında Dış İşleri Müdürlüğü kurmuştur. Bu kurum 1930 yılında

Dışışleri Bakanlığı adı altında revize olmuştur. 1926 yılında İngiltere ile birlikte Sovyetler, Fransa, Hollanda ve Türkiye Suudi Arabistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. 1929'da İran diplomatik görüşmelere başlamış, 1931 yılında ABD Suudi Arabistan'ı tanımış, bölge ülkelerinden Mısır ise 1926 yılında İhvan üyelerinin Mısırlı hacılara saldırması nedeni ile 1953 yılında Kral Abdülaziz ölene kadar Suudi Arabistan'ı tanımamıştır (Wynbrandt, 2004, 187).

1921-1933 yılları arasında İran hem Sovyetler hem de İngiltere ile ciddi sorunlar yaşamaktaydı. Sovyetler ile ilgili temel sorunlu alanlar Sovyetlerin İranlı komünistleri destekleyerek komünizmin İran'da yayılmasına çalışmasıdır. İngiltere ise 1932 yılında Şah, İngiliz-İran Petrol Şirketinden (APOC) hisselerinin arttırılmasını talep etmiş ve 1901'deki imtiyaz anlaşmasını fesh etmiştir. İngiltere imtiyaz anlaşmalarının tek taraflı iptal edilemeyeceğini ifade etmiş ve Basra Körfezine savaş gemilerini göndermiştir. Ayrıca, Milletler Cemiyetinin desteğini de alan İngiltere diplomatik açıdan da İran'ı sıkıştırarak sorun çözülmüş ve sonrasında yapılan görüşmeler neticesinde İran'ın hisseleri arttırılmıştır (Armaoğlu, 2014, 190-191). İran ve İngiltere arasında ortaya çıkan bu sorun Şah'ın Almanya'ya yaklaşması ve İngiltere'yi dengelemesi gerektiği dersini vermişse de ilerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi Şah bu politikasında başarılı olamamıştır.

Hem Suudi Arabistan hem de İran süper güçleri dengelemek açısından yeni ittifak ve iyi komşuluk ilişkilerine sahip olunması gerektiğini anlamıştır. 1932 yılında Suudi Arabistan ve İran arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin ardından Abdülaziz, İranlı hacıları ibadetlerini yapma konusunda koruyacağını ve kolaylık sağlayacağını taahhüt etmiş ve iki ülke arasında ticaretin arttırılması hedeflenmiştir. Anlaşma hem Cidde hem de İran'da imzalanmış ve Milletler Meclisi arşivine gönderilmiştir. Hoveide İran'ın Suudi Arabistan ilk büyükelçisi olarak Cidde'ye atanırken, Rashid Pasha ise Suudi Arabistan'ın Tahran'daki elçisi olarak atanmıştır (Keynoush, 2016, 54-55).

Kral Abdülaziz Mayıs 1932'de oğlu Prens Faysal bin Abdülaziz'i üst düzey yetkilerle donatarak Tahran'a 6 günlük bir diplomatik ziyaret için göndermiştir. Bu, iki ülke arasındaki ilk üst düzey ziyaret olarak tarihe geçmek ile birlikte ikili ilişkilerde geline nokta göstermesi açısından önem arz etmektedir (Badeeb, 1993,

49). Kral Abdülaziz'in Prens Faysal'ı İran'a göndermesi Suudi Arabistan'ın küresel güçler ile ilişkilerini geliştirirken bölgesel denge politikasına önem vermesi ve iki ülke arasında Bahreyn meselesi gibi olası sorunların çıkmasında iyi niyete sahip olduğu olarak yorumlanmaktadır (Hinds, 2016, 2). İki egemen devlet arasında tesis edilen resmi ilişkilerin ardından ilişkiler iyileşmeye devam etmek ile birlikte her iki taraf temkinli politikalar yürütmeye gayret etmiştir. Bunda en önemli neden ise iki ülkenin arasında tarihsel, mezhepsel ve toplumsal rekabetin devam etmesidir (Al-Ameri, 2010).

1970'lerde Suudi Arabistan'ın İran'a ilişkin temel endişeleri öncelikle İran'ın ordusunu modernleşirmesi ve tüm bölgedeki askeri hakimiyetinden kaynaklıydı. İkinci olarak ise İran'ın 1971'de Büyük Tunb, Küçük Tunb ve Abu Moussa adalarını yeniden ele geçirmesi Birleşik Arap Emirlikleri'nin adalar üzerindeki iddiasına meydan okumak anlamına gelmekteydi. Bu anlaşmazlık bugüne kadar devam etmektedir fakat İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişki hiçbir zaman 1968 ile 1979 arasındaki kadar dostane olmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin 1970'lerin ortalarından sonlarına kadar gerilimli olduğunu söyleyemeyiz (Farahath ve Abdul Razzaq, 2018).

Şah bölgede bir İran güvenlik mimarisi inşa etmeye çalışırken Suudiler bu çabalara direnmekteydi. Bunun yerine Kral Halid, daha küçük komşu Basra Körfezi ülkeleriyle bugüne kadar süren ikili güvenlik ilişkileri kurmaya çalışmıştı. Suudiler ayrıca 1976 ve 1977'de İran'ın istediğinden daha mütevazı OPEC fiyat artışlarını savunmaktaydı. 1979'da Humeyni'nin öncülük ettiği teokratik İran Devrimi'nin ardından İran, Suudi rejiminin karakterine ve dini meşruiyetine açıkça saldırmaya ve eleştirmeye başladı (Mardan, 2020). Fakat Suudi Arabistan hükümdarı Kral Halid, Humeyni'ye tebrik mesajı göndererek "İslami dayanışmanın" iki ülke arasındaki yakın ilişkilerin temeli olabileceğini belirtti ve İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki ülke arasındaki işbirliğini engelleyen hiçbir engelin olmadığını da savundu. 1987 Mekke olayından sonra, 1987 yılında yaptığı bir konuşmada Humeyni, "bu aşağılık ve dinsiz Vehhabiler, Müslümanların kalbini her zaman arkadan delmiş hançerler gibidir" söylemi ve Mekke'yi "kafirler grubu" olarak

nitelendirmesi ipleri kopardı ve bu açıklama üzerine iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1991 yılına kadar kopmuş oldu (Al-Rashed, 2019).

3.2. İran Suudi Arabistan İlişkilerinde Belirleyici Faktörler

3.2.1. Mezhep

Din ve mezheplerin Ortadoğu devletlerinin kimliklerine etkisinin irdeleneceği bu kısımda teolojik bir akademik çalışmadan ziyade din olgusunun ulusal-uluslararası politika ve devlet kimliğini etkilemesi üzerinde durulmuştur. Dinin mevcut Ortadoğu siyasi meselelerinde önemi, dinler tarihi ile alakalı bir durumdur. Üç önemli semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın kökenlerinin ve bu dini insanlara tebliğ eden elçilerinin (peygamberlerin) inançlarını tebliğ etme alanının Ortadoğu bölgesi olması, dinin bölgedeki sosyolojik etkisini gösteren en güçlü olgu olmaktadır. Üç kitabî dinin yanında Yezidilik, Zerdüştlük, Bahailik ve diğer Ortadoğu merkezli azınlık dinlerinin burada bulunması din olgusunun Ortadoğu için her anlamda önemini göstermektedir. Mezhepsel farklılıklar konusunda coğrafyanın çoğunluk nüfusunu oluşturan Müslümanlar Sünnî, Şîî, Alevî, Zeydî, İsmailî ve Dürzî mezhepleri arasında bölünmüştür. Hristiyanlarda ise Rum, Süryani ve Keldani, Nasturi ve Ermeni Ortodokslar yanında Asuri, Maruni, Katolik, Rum, Süryani, Ermeni ve Keldani Katoliklerden de söz edebiliriz. Mezhepsel bölünme Müslüman ve Hristiyanlar ile sınırlı bir olgu olmayıp Yahudilerin arasında da bulunmaktadır (Koç, 2019, 49).

Ortadoğu'da farklı töreler ve diller olmakla birlikte Ortadoğu devletleri, milletleri ve dinleri arasında da kendi içlerinde oldukça farklılıklar bulunmaktadır. Ortadoğu, dünyanın geri kalan diğer bölgelerinden oldukça farklı özelliklere sahiptir (Halliday, 2008, 8). Ortadoğu'nun, Batı'da olduğundan farklı olarak ulus-devletin dine karşı verdiği mücadelede çok başarılı olduğu söylenemez. Bu da Ortadoğu'nun diğer coğrafyalardan daha farklı olarak din unsurunun ülkelerin iç ve dış politikalarında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Şahin, 2019, 97). Fakat Fransız Devrimi sonrası milliyetçiliğin bütün dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da da

yayılması halklarda sekülerleşmeyi arttırmak ile din ve mezhebin toplumdaki gücüne ulaşamamıştır.

Devlet ve dinin birleşmesi ve özdeşleşmesi ile ortaya çıkan Doğulu politik paradigmayla, uzun yıllar din-devlet ilişkilerine mesafeli yaklaşan ve hatta uzun yıllar çatışan Hristiyanlığın egemen olduğu toplumlarda aynı durum mevcut değildir. Bunun nedeni Müslüman toplumlardan farklı olarak Hristiyan toplumlarda en baştan kilise ve siyasi otorite farklı kimlikler ile tanımlanırken, Doğulu toplumlarda her ikisi özdeş olarak kullanılmıştır (Al-Ahmar, 2018).

Ortadoğu'da din ve sosyo-politik yapıların ayrılmazlığı günümüze kadar devam edip gelmiştir. Günümüze kadar gelen bu yapıların ve geleneklerin güç ve derin tarihsel köklere sahip olmasından bölge ülkelerinde laik yapıların tesis edilmesi de oldukça zor olmuştur (Fekri, 2011, 35-48) Aynı zamanda bölgede var olan devletlerin, siyasi ve ideolojik gruplar, diğer politize olmuş yapılara karşı ortak paydalarını daraltarak mezhepsel ayrıcalıklarını bilinçli bir şekilde derinleştirmek için tarafların kendi inanç, kültür ve kimliklerini her zaman ikame etmeye çalışması Ortadoğu'daki potansiyel çatışma alanlarını da güçlendirmektedir (Koç, 2019, 43).

Ortadoğu'da inşa edilen sistematik politik yapılar sadece güç ve paranın maddi konfigürasyonları yanında, kimlikten kaynaklı (din, mezhep ve etnisite gibi) kültürel normları ve moral unsurları da içermektedir (Hinnebusch, 2003, 2). Özellikle Ortadoğu'da din, çoğu zaman dolaylı veya doğrudan siyasal iktidarların birincil meşruiyet kaynağı olmuştur. Din aidiyeti; siyasi otoriteye ailevi, grup, aşiret bağlarından daha yüksek makro derecede sadakat sağlamaktadır (Razi, 1990, 75). Bu da dünyanın diğer coğrafyalarında olduğu gibi Ortadoğu'da din, devletlerin kimliklerini inşa edilme sürecinde çok önemli merkezi rol oynadığını ve ileride de oynayacağına işaret etmektedir. Bunun yanında devletlerin sahip olduğu inanç, din ve mezhep grupları gibi dinsel organizasyonlar diyebileceğimiz yapılar diğer devletleri etkileme ve üzerlerinde nüfuz sağlamak gibi politikalar için de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Owen, 2004, 154). Çünkü inancın ulusal devlet sınırlarını aşan çok boyutlu bir yapısı ve geniş bir yayılma potansiyeli bulunmaktadır.

Ortadoğu’da özellikle Suudi Arabistan ve İran, dini bir rejim ve otorite ile devleti idare ettiklerini ifade ederken İslam’ın emir ve öğretilerinden iç ve dış politikalarını belirlerken birtakım referanslara başvurmaktadır. Bu ülkelerde liderler, şeriat kurallarının tatbikine söylem düzeyinde de olsa yer vermektedirler ve yönetici elitler kendi meşruiyetlerini bu İslami söylemler ile birleştirmeye özen göstermektedir (Fattah, 2013, 300). İran’da İslam devletlerinin kurulması ve sonrasında Şii Safevileri, kendilerine Şahin Şah (Şahların Şahı) ünvanını ekleyip, yönetimlerine ilahi bir dayanak kazandırarak topluma hükmetmişlerdir (Gündüz, 2018, 15).

Arap Yarımadası’nda bugün dahi Vahhabi ulemanın 18. yüzyılın ortasında kazandıkları siyasi iradeyi güçlü bir şekilde etkileyen dini otoritesi devam etmektedir. Muhammed bin Abdulvahhab’ın kabilesi Suud rejimine dini ve siyasi meşruiyet sağlamak adına hem rejim hem de vatandaşlar üzerinde etkisini devam ettirmektedir. Bu anlamda Vahhabilerin sistemde devamlılığı Suudi Arabistan devletinin bekasına bağlı kılınmıştır. Din ve dinsel imgeler ile meşruiyet ve toplumda genel kabul oluşturma, muhafazakâr olarak nitelenen siyasi idareler ile sınırlı olmayıp Muhammed Rıza Şah gibi seküler liderler tarafından da önemli görülmüştür. İlginçtir ki Muhammed Rıza Şah, kendisi ile yapılan bir röportajda ilahi koruma altında olduğunu ve Tanrı’nın yardımı ile birçok defa ölümden kurtulduğunu ve Hz. Ali’yi rüyasında defalarca gördüğünü ve Hz. Ali’nin karşı karşıya kaldığı birçok sorunun çözümünde kendisine yardım ettiğini söylemiştir (Roosevelt, 1979, 85).

Sünni-Şii ayrımının kökleri, Hz. Muhammed’in MS 632’deki ölümünden hemen sonra, yedinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Muhammed’in takipçilerinin çoğu, İslami cemaatin diğer seçkin üyelerinin halefini seçmesi gerektiğini düşünürken, daha küçük bir grup yalnızca Muhammed’in ailesinden birinin, yani kuzeni ve damadı olan Ali’nin halife olması gerektiğine inanıyordu.

Bu grup, Ali’nin takipçileri olarak tanındı; Arapça “Şiat Ali” veya kısaca Şii. Sorunun özü, Muhammed’in bir erkek varisi bırakmadan ölmesi ve kimin halefi olacağını asla açıkça belirtmemesidir. “Bu önemliydi, çünkü öldüğünde, temelde Arabistan’ın bütün kabilelerini bir tür konfederasyonda bir araya getirmişti; bu

topluluk yani ümmet sonradan İslam halkı veya milleti haline gelmiştir. (Hazleton, 2010).

Sonunda Sünni çoğunluk (sünnet veya gelenek olarak adlandırılır) kazandı ve İslam cemaatinin ilk halifesi veya lideri olması için Muhammed'in yakın arkadaşı Ebu Bekir'i seçti. Ali sonunda dördüncü halife (ya da Şiilerin dediği gibi İmam) oldu, ancak kendisinden önce gelen iki halife suikasta kurban gittikten sonra bu gerçekleşti. Ali, 661 yılında Sünni ve Şiiler arasındaki sert güç mücadelesi devam ederken öldürüldü. Söz konusu olan, yalnızca Muhammed'in dini ve siyasi mirasının kontrolü değil, aynı zamanda İslam bayrağı altında birleşmiş çeşitli kabileler tarafından ödenen vergiler ve haraçlar biçiminde büyük miktarda paraydı. Bu para ve güç kombinasyonu yalnızca büyümekte ve kontrol zorlaşmaktaydı çünkü Muhammed'in ölümünden sonraki yüzyılda, takipçileri Orta Asya'dan İspanya'ya uzanan bir imparatorluk kurmuşlardı.

3.2.2. Bölgesel Liderlik

1956 Süveyş Krizi'nden sonra bölge ülkeleri üzerinde Sovyet nüfuzu giderek artmıştır. 1957'de Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu'da kendi etkinlik alanını korumaya çalışmıştır. Fakat 1957'de Suriye Bunalımı, 1958'de General Kasım Darbesi sonrası Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrılması, Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyetini kurma kararı almaları bu süreci başarısız kılmıştır. Ayrıca 1962 Küba Füze Krizi, 1964 yılında Johnson Mektubu krizi ile Türkiye-ABD ilişkilerin gerginleşmesi, 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1968 yılında Brejnev'in Sosyalist devletlerin güvenliklerini sağlama politikaları ve devam eden Vietnam Savaşı'nda Amerikan kamuoyu baskısının giderek artması ABD yönetiminin Ortadoğu politikasını zorlaştırırken Sovyetlere de önemli bir nüfuz alanı açılmıştır (Koç, 2017, 27). Pehlevi Hanedanlığının kurulmasından yıkılmasına kadar İran ile Suudi Arabistan birbirleriyle kıyaslandığında benzer devlet kimliklerine sahip olmakla birlikte dönem dönem monarşik yapılarına karşı ortak tehdit veya çıkarlar üzerinden ilişkilerini güçlendirmişlerdir. Nixon'un iki ayaklı stratejisi bağlamında ortak iş birliği ve koordinasyonun sağlanmaya çalışılması bunun en önemli göstergesi olmuştur (Koç, 2019, 131).

1969 yılında Amerika'da Cumhuriyetçilerin iktidara gelmesi ve Nixon'un başkan olması ile Amerika Ortadoğu'daki politikalarını değiştirme ihtiyacı hissetmiştir. Nixon yeni stratejisinde Amerika'nın müttefiklerine karşı nükleer koruma dâhil bütün sorumluluklarını yerine getireceği, ekonomik ve askeri yardımları devam ettireceğini taahhüt etmiştir (Koç, 2019, 132). Fakat bölge ülkelerinin savunulmasında sorumluluğun öncelikle ABD'nin bölgedeki müttefik devletlerine ait olacağını ifade etmiştir (Girling, 1975, 327-328). Bu şekilde Amerika bölgedeki çatışmalardan kendini uzak tutarak kendi müttefiklerini sahaya sürerek bölgesel politika ve çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

Kültürel ve siyasi açıdan oldukça farklı olan bu iki devletin istikrar ve iş birliği içinde bulunması Batılı devletler açısından büyük önem taşımaktaydı. İran ve Suudi Arabistan'ın körfezdeki küçük emirliklerin topraklarında uzun yıllardır devam eden iddiaları vardı. Körfezde yaşanacak olası bir İran-Suudi Arabistan rekabeti İngiltere'nin bölgeden çıkmasını zorlaştırırken, Amerika'nın da bölgedeki etkisini tehlikeye atma potansiyeline sahiptir (Fain, 2008, 175). Örnek olması açısından bu dönemde İran'ın Bahreyn'de hak talep etme ve Bahreyn'i kendi topraklarının eski bir eyaleti olarak görme meselesi İran-Suudi Arabistan ilişkilerini sorunsuz bir şekilde devam ettirmenin ne kadar zor olduğunu göstermiştir.

1966 yılında Kral Faysal, Tahran'a resmi bir ziyarette bulunmasına karşılık 1968 yılında Şah iade-i ziyaret için Riyad'a geleceğini duyursa da Suudi Arabistan'ın Bahreyn'in bağımsızlığını desteklemek için yaptığı çalışmalardan oldukça rahatsız olmuş ve ziyaretini iptal ederek tepki göstermiştir (Gaoup, 2016, 1). Muhammed Rıza Şah'ın Ocak 1969'da Hindistan da katıldığı bir konferansta uzun yıllar Tahran'dan ayrı bir yapı olan Bahreyn'in İran topraklarına katılması gerektiğini ve bunu yapmak zorunda kalması durumunda askeri güç kullanacağını duyurması Körfezdeki tansiyonu hızlı bir şekilde arttırmıştır (Gordon, 1971, 563). 1969'da İran Şah'ı Bahreyn'de bir plebisit yapılması çağrısında bulunmuşsa da 30 Nisan 1970'de ise BM Genel Kurulu Bahreyn'i tam bağımsız ve egemen bir devlet olması gerektiği kararı almıştır (Marschall, 2003, 8). Suudi Arabistan bu kararı olumlu karşılarken, İran alınan kararın adil olmadığını belirtmiştir.

Amerika, ayrıca İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile birlikte İran ve Suudi Arabistan'a askeri ve ekonomik yardım yaparak İngiltere'nin bölgedeki yerini almalarını ve güvenliklerini korumalarını sağlamıştır. Amerika, çoğu zaman birbirleri ile problem yaşayan bu iki devleti destekleyerek birbirlerine daha da yaklaşmasını ve iş birliğini kolaylaştırmıştır. Amerika'nın körfezde İran ve Suudi Arabistan'ı güçlendirmeye dayalı bu politikası "twin pillar strategy" yani iki ayaklı strateji olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2004, 228-229). Suudi Arabistan'ın askeri gücü o günün şartlarına bakıldığında İran kadar etkili olmadığından aslında ABD'nin bu stratejisi daha çok İran'a dayanmaktaydı. Suudi Arabistan ise Batı Bloğunu destekleyici ihtiyati bir güç olarak kabul edilmiştir (Ghalyun, 2015).

İran ve Suudi Arabistan, Basra Körfezi ve OPEC içerisinde dengeli bir rekabet sürdürmüş ve iki ülkenin oldukça farklı rejimleri ilişki kurmak ve sürdürmekte ideolojik problemler ile karşılaşmamıştır. Özellikle iki alanda iki devlet birbirini desteklemiştir; Birincisi bölge ve ülkelerdeki statükonun (monarşilerin) devam etmesi; ikincisi ise, Arap milliyetçilik fikrinin (Irak ve Nasır eksenli) bölgede etkinlik alanının sınırlandırılmasıdır (Aarts ve Duijne, 2009, 65). Amerika'nın İki Ayaklı Stratejisi'ni devreye sokması ise hem Sovyetler hem de Irak'ı oldukça rahatsız etmiştir. Bu gelişmeler Irak'ın Sovyetlere yaklaşarak 1972 yılında Sovyetlerle dostluk anlaşması imzalamasına neden olmuştur. Irak ve Sovyetler arasında imzalanan bu anlaşmadan sonra Amerika, İran ve Suudi Arabistan'a olan askeri ve ekonomik desteklerini artırarak cevap vermiştir (Keynoush, 2016, 90).

Amerika'nın iki ayaklı stratejisinin bölgede çok etki uyandırmaması ve diğer Arap devletleri tarafından hoş karşılanmamasının nedeni ise, Şah'ın Basra Körfezinde kurmaya çalıştığı hegemonya olmuştur (Parsi, 2007, 43). Bununla birlikte her iki ülkenin de devlet kimliklerinde en önemli unsurlardan olan monarşileri Irak ve Sovyetlerin tehdidi altında olması nedeniyle ortak menfaatlerini koruma adına aralarındaki ihtilaflı noktaları göz ardı etmişlerdir (Koç, 2019, 133).

3.3. Arap Baharı sonrası İran-Suudi Arabistan İlişkileri

17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli Tunuslu bir gencin Tunus polisi tarafından seyyar satıcılık yaptığı tezgâhının devrilmesi ve sonrasında

şiddet görmesi olayını kendini yakarak protesto etmesi ile başlayan olaylar neticesinde Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali istifa ederek Tunus'u terk etmiştir (Sancaktar, 2016, 199). Çok kısa bir süre içerisinde Tunus'ta baş gösteren gelişmeler diğer Arap ülkelerine de yansiyarak bu olaylar neticesinde Arap Baharı olarak tanımlanabilen eşitlik, insan haklarına saygılı, yönetimde şeffaflık, demokratik seçimler, iktidara katılım ve insan onuruna uygun bir yaşam taleplerinin dile getirildiği halk hareketleri başlamıştır (Koç, 2019, 239).

Aynı zamanda Ortadoğu devletlerinin; özellikle Arap devletlerinin birbirleri ile etnik, dilsel, dini, mezhepsel ve kabilevi sınır aşırı bağlara sahip olmaları Arap Baharı'nda gözlemlendiği gibi kitlesel etkilere neden olan olayların ortaya çıkmasını ve sınırları aşarak yayılmasını kolaylaştırmıştır (Angrist, 2013, 65).

3.3.1. Mısır'da İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları

Mısır rejiminin devrimin hemen sonrasında Şah'a sahip çıkması ve İran Devrimi aleyhinde politikalar yürütmesi, İran ile ilişkilerini geliştirmek istememesi, İran-Irak Savaşı sürecinde Irak'a destek çıkan açıklamalarda bulunması ve İran'ın Şiiliği yayma çabasına sahip olduğunu her platformda belirtmesi nedeni ile İran, uzun yıllar Mısır ile kötü ilişkilere sahip olmuştur (Djalili ve Kellner, 2011, 28). Bu nedendir ki İran, Mısır'da Mübarek karşıtı protestoları desteklemiş, Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney protestoların ve yaşanan süreçlerin İran Devrimi'ni hatırlattığını ve Mısır'da da İran gibi bir İslam devletinin kurulmasının yakın olduğunu vurgulamıştır. Mısır Devrimi sonrası Nisan 2011'de buluşan Mısır ve Suudi Arabistan dışişleri bakanları ise, ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve ekonomik ilişkilere ivme kazandırılmasına yönelik açıklama yapmış ve Mısır, Riyad tarafından ekonomik destek verilerek kontrol edilmeye çalışılmıştır (Terrill, 2011, 12-13).

Suudi Arabistan ayrıca devrim öncesi süreçte Mısır'da Mübarek rejimine karşı protestoların yoğunlaştığı günlerde Mübarek'i arayarak rejime olan desteğini sunmuş Amerika'nın Mısır'a yönelik yardımlarını askıya alması durumunda ise kendisinin Mısır hükümetinin arkasında duracağını açık bir şekilde ifade etmiştir.

3.3.2. Bahreyn’de İran ve Suudi Arabistan’ın Politikaları

Bahreyn Körfez’de devam eden İran-Suudi Arabistan rekabetinin en hassas odak noktasını oluşturan bir öneme sahiptir. İran ve Suudi Arabistan’ın Bahreyn mücadelesinde ülkede yaşayan çoğunluk Şii nüfus ve iktidarı elinde tutan Sünni el Halife ailesi iki aktör için de büyük önem ifade etmektedir. İran devrimden sonra Bahreyn’de muhafazakâr Şii nüfus üzerinden devrim ihracı güdüsü ile yaklaşırken, Suudi Arabistan Sünni yöneticiler aracılığı ile kendi güvenliği açısından statükonun devam etmesini desteklemektedir. El Halife ailesinin kontrolünden çıkan ve İran nüfuz alanına geçen bir Bahreyn’in hem Körfez ülkeleri hem de Suudi Arabistan için büyük bir güvenlik tehdidi olacağı düşünüldüğünden Suudi Arabistan Körfez politikasında Bahreyn’e özel önem vermektedir (Downs, 2012, 12).

Bunun yanı sıra İran’ın uzun yıllar Bahreyn’i gerek çoğunluk Şii nüfus açısından gerekse de tarihsel nüfuz alanı olması hasebiyle İran topraklarının on dördüncü eyaleti olarak tanımlaması ve bunu farklı platformlarda dile getirmesi Bahreyn üzerinden her dönem İran-Suudi Arabistan rekabetini dolayısıyla Sünni (Vahhabi) ve Şii rekabetini canlı tutmuştur. İran-Suudi Arabistan arasında tampon görevi olan Bahreyn’in İran’ın ilhakı durumunda ise Suudi Arabistan için telafisi mümkün olmayan güvenlik ve meşruiyet sorunlarına yol açabileceğinden dolayı Riyad her koşulda Bahreyn’e destek sağlamaya devam edecektir.

Irak’ın bölgesel bir Körfez gücü olarak yok olmasıyla birlikte, İran ve Suudi Arabistan, Körfez ve daha geniş Orta Doğu bölgesi üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmaktadır. Bu rekabet, özellikle Irak, Levant² ve Bahreyn’de çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Hem İran hem de Suudi Arabistan, Bahreyn Krallığı’nın her bir devletin stratejik hesaplamalarına ve davranışlarına yansıyan önemini takdir etmektedir. Nitekim, Tahran ve Riyad uzun zamandır birbirinin diğer takımadalar üzerindeki etkisinden endişe duymaktadır.

Bahreyn örneği, Tahran ve Riyad arasındaki ilişkiyi hem ideolojik hem de jeopolitik açıdan analiz etmek için zengin bir alan sunmaktadır. Birincisi, Bahreyn

² Levant, Akdeniz’in doğu sahillerinde bulunan geniş bir araziye tanımlamak için kullanılan, sınırları kesin olmayan, coğrafi, tarihî ve kültürel bir adlandırma.

Krallığı, yarımada'nın "mezhepsel haklarından mahrum bırakılma" nın merkez üssü olarak algılanmaktadır. Nitekim Bahreyn'de nüfusun yüzde 70-75'i İran ile bağları olduğu düşünülen Şii'lerden oluşmaktadır. Buna karşılık, iktidardaki El Halife ailesi Sünnidir ve Suudi Arabistan ile güçlü bağlara sahiptir. İkinci olarak, Bahreyn'in coğrafi konumu, ikili ilişki içerisinde jeopolitik rekabeti analiz etme fırsatı sunmaktadır.

3.3.3. Suriye’de İran ve Suudi Arabistan’ın Politikaları

Suudi Arabistan ve Suriye arasında ilişkiler Arap Baharından önce iyi bir seyir izlemekteydi ve Suriye’nin Lübnan’dan çekilmesinden sonra, karşılıklı diplomatik ziyaretler giderek artmaktaydı. Bu zaman diliminde Suudi Arabistan dolaylı yollarla Suriye’yi İran’dan uzaklaştırılmaya çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Suriye’de çatışmaların başlaması ve halkın kitleler halinde Esad rejimine karşı tavır alması Riyad yönetimini Katar ile muhalefetin inşa edilmesinde insiyatif almaya yöneltmiştir. Muhalefet askeri ve mali bakımdan desteklenirken Esad rejimini Arap Dünyasında daha da yalnız bırakmak için Şam’ın Arap Ligindeki üyeliği askıya alınmıştır (Guzansky, 2014, 50). Bu süreçte gerek İran gerekse de Suudi Arabistan mezhepsel ortaklıkları ile yerel ve ulus aşırı bağlantılarını da kullanarak rejim ve muhalefet arasındaki bölünmeyi derinleştirmeyi başarmıştır (El Berni, 2018, 127).

Suriye’de çatışmaların alevlenmesinde etnik ve mezhebi kimlikler önemli derecede rol oynamıştır. Suriye’de ortaya çıkan bu durumu İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin savaşın tarafları olması ve sahadaki yansımaları Onat şu şekilde açıklamıştır (Onat, 2013, 224);

“İktidar hırsını, bireysel ve toplumsal planda en iyi kamufle edebilecek aracın din olduğu gerçeği, egemenlik ve ekonomik çatışmaların mezhepler üzerinden meşrulaştırılmasını mümkün kılmaktadır. İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin egemenlik ve çıkar çatışmaları, her ne kadar Şii-Selefi kutuplaşması olarak isimlendirilmeye çalışılsa da mezhep farklılıklarının İslam dünyasını saracak bir biçimde çatışma sebebi haline gelmesini kolaylaştırmaktadır.”

Alt kimlikler ulus aşırı bağlar ile kompleks bir şekilde büyük grup kimliklerine dönerken, ülke kimlikleri oldukça farklılaşarak bölünmeye uğramıştır (Arıboğan, 2017, 38).

Suriye'deki çatışmaların bölgesel niteliği, Bağdat'ın İran'ın bölgesel etkisine karşı tampon olarak uzun süredir var olan konumunu altüst eden ABD öncülüğündeki Irak işgalinden kaynaklanmaktaydı. Bu aşamada Tahran, Irak'ta hâkim güç olmak için işgali kullanmış ve daha sonra Suriye ve Lübnan'daki konumunu güçlendirmiştir. Suudi Arabistan için bu durum, şimdiye kadar yükselen Batı yanlısı bölgesel düzeni de tehdit etmektedir. Ayrıca İran ile kendi Şii azınlık nüfusu ve Riyad'ın isyana kışkırtılabileceğinden korktuğu Bahreyn gibi komşu devletler rasındaki olası ilişkiler de göz önüne alındığında, bu durum büyük bir güvenlik tehdidi oluşturmaktaydı (Salam, 2015).

Şöyle ki Riyad, Suriye iç savaşını 2003 sonrası bölgesel düzeni tersine çevirmek için bir fırsat ve İran'ın Suriye'deki etkisini ortadan kaldırmanın ve Tahran'ın Lübnan ve Irak'taki hâkimiyetini zayıflatabilecek bir domino etkisi yaratmanın bir yolu olarak görmekteydi. İran'ın etkisi 2011'de Suriye'dekinden çok daha güçlüydü ve bu durum Riyad için bazen daha önemli öncelikleri temsil etmekteydi. Suriye'deki muhalefet, Esad devrilirse İran'dan uzakta bölgesel bir yeniden düzenleme sözü vererek Riyad'ın bu isteğini kendisi için kullanmaya çalışmıştı.

Şöyle ki İran hükümeti bu sinyalleri çok net bir şekilde almış ve çatışmayı bölgesel konumu için bir tehdit olarak görmüştür, buna bağlı olarak da ülke içindeki iktidarı elinde tutmuştur. Ancak İran için temel tehdit hiçbir zaman Suudi Arabistan olmamıştır. İran'ın tutumu uluslararası çevreler tarafından daha ziyade ABD-İsrail ortaklığının çatışmadaki daha geniş konumunu zayıflatmak ve nihayetinde İslam Cumhuriyeti içinde bir rejim değişikliği gündemi oluşmasına izin vermemek için kullanılan bir iktidar hırsı olarak algılanmıştır. Bu bakımdan çatışma Tahran'da her zaman daha varoluşsal bir yaklaşımla ele alınmıştır. Şöyle ki Lübnan'da Hizbullah'ın karşı karşıya olduğu riskler Tahran'a İsrail'e karşı önemli bir caydırıcılık kabiliyeti sağlayan ve devam eden nükleer kriz ve askeri saldırı olasılığı göz önüne alındığında özellikle önemli bir olgu olarak görülmüştür (Al-Tayeb, 2018).

Tüm hırsına ve çıkarlarına rağmen Riyad muhalefeti maddi olarak desteklemekte yavaş kalmış ve Tunus, Mısır ve Libya'daki gelişmelerin ardından Krallığın kendi iç istikrarını yeniden canlandırabilecek bölgesel kargaşayı cesaretlendirmekten korkmuştur. Riyad başlangıçta Esad'ı siyasi tavizler vermeye ve İran'ın yörüngesinden çekilmeye zorlamayı amaçlayan diplomatik çabalara yatırım yapmayı yeğlemiştir. Fakat 2011 Ağustos'una geldiğinde, Esad'ın inatçılığı ve ülke içinde artan kamuoyu baskısı karşısında Riyad tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır. Riyad rejim değişikliği gündemini benimsemiş ve 2012'nin başlarında muhalefete milyarlarca dolar değerinde bir silahlı destek programı başlatmıştır.

Fakat Suudi Arabistan'ın bu çabası, Riyad'ın kendisini bir dizi karmaşık çatışmanın içinde bulmasıyla başından beri engellenmiştir. **Bu süreçte Suriye İran karşısında geri adım atıyor izlenimi yaratmış fakat gerçekte kendi uzun vadeli stratejisine sadık kalarak yoluna devam etmiştir.** Bu bağlamda Suriye'nin aynı zamanda şiddetli bir Sünni bölge içi çatışma merkezi olduğunu da unutmamak gerekir. Bu durum, Suudi desteğini sadece Suriye'de değil, Mısır ve Libya'da da siyasi olarak daha uysal bir Siyasal İslam aracına, Müslüman Kardeşler tarafından temsil edilen daha aktivist kanada çekti. Bu kanadın diğer iki önemli destekçisi de Türk ve Katar hükümetleriydi. Bu rekabet, Suriye muhalefetinin ölümcül bir şekilde parçalanmasına neden oldu, Esad'a karşı mücadelede bu durum açığa çıktı ve aynı zamanda daha aşırılık yanlısı grupların yükselmesini de kolaylaştırdı. Cihatçı savaşçılar(militanlar), bölünmelerin zayıflatılmasıyla uzlaşılan sözde "ılımlı grupları" başarılı bir şekilde geride bırakırken, bazı dış destekçiler, bölgesel rakipler üzerinde üstünlük sağlamanın bir yolu olarak daha aşırılık yanlısı grupları destekleme yolunu seçti (Al-Baghdadi, 2016).

Riyad, sahadaki ılımlı aktörler ve Batı'nın (ve giderek artan bir şekilde kendisinin) aşırılık yanlılarının yükselişine ilişkin endişeleri arasında hassas bir denge kurmaya zorlandı. Riyad, nihayetinde, muhalefete sağlanan silahların miktarı ve kalitesine ilişkin sınırlamalar da dâhil olmak üzere, aşırılık yanlısı olmayan isyancıları güçlendirmeye yönelik CIA önderliğindeki çabalarla yakın işbirliğine yönelmek zorunda kaldı. Nitekim Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) yükselişi ve Batı politikasının artan terörle mücadele odağıyla Riyad'ın ABD'nin Esad'a müdahalesini

teşvik etme girişimi (Uzun süredir Krallığın en büyük tutkusu idi) **başarısızlıkla sonuçlanmıştır**. Suudi Arabistan'ın kendi **hinterlandına** odaklanmasının yanı sıra; Yemen çatışması, Katar'la rekabetin yoğunlaşması ve Muhammed bin Salman'ın ülke içinde iktidarı pekiştirmesi Riyad'ın Suriye'deki savaşıla giderek daha az ilgilenmesine neden oldu. Sonuç olarak, süreç takip edildiğinde Riyad'ın, 2016'dan itibaren çatışmadan giderek daha fazla geri çekildiğini görmekteyiz (Douzi, 2017).

3.3.4. Yemen'de İran ve Suudi Arabistan'ın Politikaları

Husiler'in 2011'deki yükselişinden endişe duyan Suudi Arabistan, sınırlarındaki bu gruplara arka çıkanın İran olduğuna karar vermiştir. 2015 yılında, bazı Sünni devletler ve ABD, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından desteklenen bir hava bombardımanı kampanyası başlatmışlardır. Yemen'e yapılan bu büyük saldırının liderliğini Suudi Arabistan yapmaktaydı. Bu operasyonların ilk başta planlandığı şekilde birkaç hafta sürmesi gerekiyordu fakat saldırılar ve vahim durum devam etmektedir. Suudi Arabistan için bu çatışmada İran'ın da parmağı olduğu açıktır. Bu sebeple de bölgeye İran etkisi net bir tartışma konusu haline gelmiştir (Vian, 2016).

İran'ın bölgedeki devlet dışı aktörleri ve hükümetleri etkileme yeteneği Suudiler ve aynı zamanda Suudi liderliği için de birincil endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu çevredeki ülkelerde İran etkisiyle kuşatıldıkları hissi bulunmaktadır ve milislerin, alenen söylediklerine bakılmaksızın Tahran tarafından kontrol edildiği duygusu tüm bölgede hâkimdir. Örneğin Husi hedeflerini vurmanın aslında İran'ı vurma anlamına geldiği düşüncesi hâkimdir. Her iki ülkenin de bu anlamda kendi içlerinde büyük baskılarla karşı karşıya kaldığı da bir gerçektir. Bu ülkelerin her birinin siyasette daha fazla söz sahibi olmayı talep eden genç nüfusu bulunmaktadır. Son dönemdeki süregelen sert yaptırımlar İran ekonomisini sert bir şekilde vurmuştur ve dalgalanan petrol fiyatları da Suudi Arabistan için ekonomik anlamda aynı işlevi görmektedir. Bu anlamda iki ülkenin de aslında bazı konularda darboğazlardan geçtiğini söyleyebiliriz (Esfandiary ve Tabatabai 2016).

Bahreyn örneğinden farklı olarak İran, Körfez'de stratejik bir vekil olarak Husilere yoğun bir şekilde yatırım yapmayı düşünmekteydi. Tahran'ın kapasitesi sınırlı olduğundan ve esas olarak Suriye ve Irak'a yöneldiğinden, bazıları İran'ın Husiler'in ana sponsoru olup olamayacağı ve sonuna kadar tam destek vermesi konusunda çelişkiye düşmektedir. Nitekim İran Yemenlilere insani yardım, hatta stratejik yardım göndermeye devam etse bile, birçok analist Husilerin büyük ölçüde İran'a bağlı olduğu fikrine şüpheyile yaklaşmaktadır. Husiler'in kendi gündemleri bulunduğu bir gerçektir ve İran, iktidar özlemlerinin ana nedeni olarak kabul edilmemelidir. Bir kez daha İran'ın, muhtemelen revizyonist hedeflerine hizmet edecek daha etkili alternatiflerin bulunmaması nedeniyle Yemen'de sınırlı bir duruş sergilediğini görmek mümkündür (Milani 2015).

Suudi Arabistan'ın Husilere karşı savaşı İran'a karşı ideolojik bir mücadele olarak görülmekte ve "kesin zafer dışında başka hiçbir sonucun kabul edilemez" olduğu ifade edilmektedir. Suudi Arabistan, Bahreyn davasında olduğu gibi, müdahale ihtiyacını haklı çıkarmak için mezhepçi söyleme ağırlık vermektedir. Zeydiler'i yanlış bir şekilde Şiiler olarak nitelendiren **Riyad, kendisini bölgesel istikrarsızlığın kaynağı olarak gören diğer tarafla mücadele etmektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan kendisini Sünni dinin (mezhebinin) koruyucusu olarak göstermektedir.** Suudi Arabistan'ın Husiler'i İran'la müttefik olan Şiiler olarak tanımlamasının bölgede etkili olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Pek çok yerel ve uluslararası medya, iki yıllık savaşın ardından kademeli olarak Zeydiler ile Şiiler arasındaki farklılıkları bir kenara bırakıp "Şii Husiler" ifadesini kullanmaya başlamıştır. Örnek olarak, Husi karşıtı bir grubun lideri olan kişi El Cezire ile yaptığı röportajda rakiplerine 'Persler' olarak hitap etmekteydi (Al-Rasheed 2015).

Dahası, Yemen savaşının kazanılması, Kral Selman'ın oğlu Muhammed bin Selman'ın (MBS) ve Suudi Arabistan kralı olmak için sırada bekleyen diğerlerinin otoritesi ve gücü için çok büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda Muhammed Bin Selman'ın bu savaşın yüzü olduğunu söylemek mümkündür. Muhammed Bin Selman, Abdülaziz'in tahtı devralan ilk torunu olacağı için, hanedanlığındaki ilk kuşak değişikliğine doğru giderken tüm gözler Krallığın üzerindedir. Hırslı genç Veliaht Prens, Suudi Arabistan'da önemli ekonomik, endüstriyel ve kurumsal

değişiklikler yapmaya kararlı görünüyor ve bu reformların yerel ve bölgesel desteğe ihtiyacı olduğu aşikârdır. Bu nedenle savaşı kaybetmek, yalnızca Salman'ın dış politikasına bir darbe değil, aynı zamanda imajına ve uzun vadeli hedeflerine bir darbe anlamına da gelebilecektir (Al-Muslimi 2015).

Yemen'de Arap Baharı ve Körfez bölgesi ile bağlantılı ayaklanmalar, Tahran ve Riyad'ın kendi ulusal rol anlayışlarını yansıtmaları için açık bir sahne oluşturmuş ve bu ülkelere fırsat vermiştir. Suudi Arabistan'ın ayaklanmaları rekabetçi rollerini geliştirmek için araçsallaştırdığı, rekabette ön safları garanti altına almak ve elverişli bir statükoyu korumak için önleyici bir şekilde hareket ettiği ortaya çıkmıştır. İran da kendi geleneksel rolüne göre hareket etse de bu durumdan istenen üstünlüğü sağlayamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ortadoğu halkları için uzun süredir devam eden sosyoekonomik sorunlar, rejim ve halk arasında sosyopolitik uyumun tesis edilememesi, etnik ve mezhepsel yapılanmalar açısından ulus devlet denemelerinin başarılı olamayışı ve iktidarların kendi muhalif vatandaşlarını rejimlerinin bekası açısından tehdit olarak görmesi ile giderek artan baskı Arap Baharı hareketlerinin yaşanmasında katalizör rolü oynamıştır. Bununla birlikte demokrasi, özgürlük ve eşitlik talepleri amacı ile sokaklara dökülen halklara, rejimlerin sivil vatandaşlarına karşı silahlı güçler ile müdahale etmesi neticesinde bölge kısa bir zaman içinde iç savaş, göç ve katliamların yaşandığı bir alana dönüşmüştür. Dış askeri müdahaleler de eklendiğinde uzun yıllar sürecektir istikrarsızlıkların tohumları ekilmiş oldu. Arap Baharı olaylarının yaşanmasının bir başka önemli bir nedeni ise Suriye, Bahreyn, Tunus ve Mısır gibi ülkelerde yaşayan vatandaşların mezhepsel ve sınıfsal alt kimliklerinin uzun yıllar siyasi elitler tarafından görmezden gelinerek bastırılması ve devlet mekanizması ile kontrol edilmesi olmuştur.

Bölgede iki önemli güçlü ve hasım devlet olan İran ve Suudi Arabistan ise Ortadoğu'da giderek yayılan ayaklanma ve protestoları kendileri lehine kullanmak için olayların ilk başladığı günden itibaren bütün süreçlere önem vererek takip etmiştir. İran ve Suudi Arabistan, Arap Baharı'nı kendileri açısından vekalet güçler ve bu güçlerin sahip oldukları etnik, dini ve kültürel kimlikler aracılığı ile fırsata çevirmek için zemin bulmaya çalışmıştır. Uzun yıllar bölgede iki önemli rakip olan İran ve Suudi Arabistan, Arap Baharı ile birlikte aralarındaki mücadelenin daha sert ve şiddet içeren bir evreye girdiğini söyleyebiliriz. Özellikle İran, uzun yıllardır güçlü ilişkiler kurduğu müttefiklerini (Esad rejimi, Hizbullah ve Husiler gibi) kaybetmemek ve sınır güvenliğini kendi sınırları ötesinde korumak için kendi açısından savunmacı; karşıtları açısından ise saldırgan bir şekilde Tahran kontrolünde olan vekil örgütleri de kullanarak 2014 sonrası sahada daha sert ve yoğun bir şekilde rol oynamaya başlamıştır.

Bu süreç içerisinde İran ve Suudi Arabistan yoğun bir şekilde Ortadoğu'nun birçok bölgesinde birbirleri ile vekil devletler, örgütler ve gruplar aracılığıyla mücadele etmişlerdir. İki devletin desteklediği vekil güçlerin belirlenmesinde ve sahaya sürülmesinde ise en önemli unsurlar olarak etnisite, din ve mezhepsel kimlikler öne çıkmıştır. Hem İran hem de Suudi Arabistan'ın Arap Baharı öncesi Ortadoğu'da sahip olmuş olduğu mezhep kimlikli etki ve güç parametreleri sürecin çatışmalara evrilmesiyle birlikte sahadaki müttefiklerini daha güçlü bir şekilde desteklemelerine de neden olmuştur. Dış güçlerin müdahil olduğu protesto ve çatışmalar ise yerel ve birbirinden kopuk olan hükümet karşıtı eylemleri birleştirmiş ve daha geniş alanlara yayılmasına ve kontrol edilememesine neden olmuştur. Gerek İran gerekse Suudi Arabistan'ın müttefik olduğu küresel güçlerin çatışma süreçlerine müdahil olması ise bölgesel bir halk hareketinden kaynaklı çatışmaları; uzun yıllar devam edecek uluslararası bir krize çevirmiştir.

İran ve Suudi Arabistan ilişkileri tarih boyunca sürekli değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin ve mücadelenin bazı sonuçları olmaktadır. Bu sonuçlardan en önemlisi ise gerek İran gerekse Suudi Arabistan'ın tarihi, sosyal, dini, etnik ve ekonomik faktörlerin bileşenleri ile oluşan devlet kimliklerinin ikili ilişkilerin belirlenmesinde oldukça etkin rol oynamasıdır. Özellikle de iki ülkenin bölgesel güç olma iddiaları bölgede bazen üzeri açık bazen de üzeri kapalı mücadelelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Çatışmaların ve mücadelenin yaşanmasında mezhepsel, kültürel ve tarihi bir takım olayların etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenler her iki toplumda var olan sosyal yapının inşa edilmesinde önemli rol oynamakla birlikte İran ve Suudi Arabistan'ın devlet inşasında da çok önemli roller oynadığı anlaşılmaktadır. Özellikle rejimlerin kendi meşruiyetlerini sağlamada ve toplumdan gelecek olası tepkilerin azaltılmasında mezhepsel kimliklerin kurtarıcı ve inşa edici rolü her dönem önemli olmuştur.

Çalışmada iki büyük devletin bölgesel güç olma iddialarının yansımaları ve Arap Baharı kapsamında üstlendikleri pozisyonlar ve hamleleri ele alınmıştır. Öncelikle iki ülkenin devlet inşa süreçlerinde devlet, din ve etnisiteye yapılan doğrudan ve dolaylı vurgularla ulusal orduların inşa edilmesinde rejimin en güçlü ortakları olan grup, aile ve klanların hayati desteği ve rejimin inşasını destekleyen dış

güçlerin devlet kimliği tesisinde önemli işlevlere sahip olduğu gerçekliğine atıfta bulunmak daha doğru olacaktır. Çünkü her iki ülkenin dinamikleri birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Benzer niteliklere sahip olmaları benzer iddiaları (bölgesel güç) doğurmaktadır.

Hem İran hem de Suudi Arabistan' da meşrutiyet kaynağı din olarak görülmektedir. Her iki devlet monarşi statülerini din temelli söylemler ile meşrulaştırarak iç siyasette hâkimiyet sağlamaktadırlar. Fakat mevcut statükolarını korumak için de batılı güçlerle ikili ilişkilerine de büyük önem vermektedirler. Özellikle her iki devletin Soğuk Savaş döneminde devlet kimliklerinin en önemli ve vazgeçilmez tarafı olan monarşilerini korumak adına Batı ile entegre bir şekilde Sovyetler ile mücadelede bulunması bunun en önemli örneği olduğu çalışmada işaret edilmiştir. Ayrıca rejimlerine yönelik Arap milliyetçiliğinden algıladıkları ortak tehdide karşı monarşi kimliklerini korumak için iş birliğinde bulunması benzer devlet kimliklerine sahip olan devletlerin dostane ilişkiler yürüteceği ve ortak çıkarlar etrafında politikalar yürütecekleri sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır. Bununla birlikte mezhepsel ayrılıktan kaynaklı farklı dini kimlikler ikili ilişkilerin en iyi olduğu dönemlerde bile her iki devletin arasında sorun olmaya devam etmiştir.

İran ve Suudi Arabistan ikili ilişkilerinde bölgesel olaylar son derece etkili olmaktadır. Her iki ülke bölgesel dinamikler ve güç dengelerini göz önünde bulundurarak pozisyon almaktadırlar. Özellikle bölgede yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmasından dolayı bölge her iki ülkenin güç yarışına tanıklık etmektedir.

Arap Baharı ile halk hareketlerinin Tunus'ta başlaması ve hızlı bir şekilde Mısır, Libya, Bahreyn ve Suriye'ye yayılması ile anti demokratik rejimlere karşı başlayan mücadeleler hızlı ve travmatik bir şekilde mezhepler arası uzun yıllar devam edecek bir çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır. İran ve Suudi Arabistan gibi mezhep temelli inşa edilen devletlerin kendi çıkarlarını mezhepsel nüfuz bağlamında sağlamaya çalışması ise bölgede oluşan mezhep çatışmalarından kaynaklanan kırılganlıkları daha da derinleştirdiği görülmektedir. Aynı zamanda vekil örgütler ve devletler tarafından yürütülen mücadelelerin ilerleyen süreçte İran ve Suudi Arabistan arasında çatışma ihtimalini yükseltme potansiyeline sahip olması ve

bölgesel istikrarı derinden etkileyecek bir etkisi olduğu gösterilmiştir. Arap Baharı sürecinde İran ve Suudi Arabistan; Bahreyn, Suriye, Libya, Yemen ve Mısır gibi önemli olayların yaşandığı ülkelerde sürekli karşı taraflarda durması ve vekil gruplar aracılığı ile yıkıcı hamlelerde bulunmaları iki devlet arasındaki ayrımı derinleştirmiştir.

Bölge dışı güçlerin müttefik ilişkilerini ve bölgesel çıkar maksimizasyonunu arttırmak için bölgedeki kimlik ve mezhep eksenli politikalar izleyen ülkelerin yanında yer almaları yerel ve bölgesel sorunları küresel krizlere çevirmektedir. Batılı müttefik güçlerin bir kısmı İran üzerinden bir kısmı da Suudi Arabistan üzerinden güç dengelerini kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadırlar. Özellikle Arap Baharı döneminde bu iki ülkenin aldıkları pozisyon ve bölgede mezhepsel, etnik, dini ve ideolojik bir takım gerilimleri doğurmaktadır.

Bu durum aynı zamanda Ortadoğu'daki çatışmaları körüklediği gibi bölge devletlerinin hızlı bir şekilde silahlanma ve güvenlik politikalarına yönelmelerine de neden olacağı gözükmemektedir.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda sistem dışına itilerek mahrum bırakılan yığınların otoriter rejimlere karşı kalkışmaları kısa bir sürede bir kaç Arap ülkesinde başarıya ulaşarak, bölge dengeleri üzerinde derin sonuçları beraberinde getirmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de meydana gelen yönetim değişiklikleri ve Suudi Arabistan, Bahreyn ve Suriye'de ortaya çıkan rejim karşıtı ayaklanmalar gerek bölgenin önemli aktörleri, gerekse büyük güçlerin dış politika gündemlerinde en üst sıraya oturmuşlardır. 1970'lerden kalma bölgesel statükoyu tamamen değiştirme gücüne sahip bu değişim dalgası, Basra Körfezi'nin iki hâkim gücü ve Ortadoğu'nun iki önemli aktörü İran ve Suudi Arabistan'ı tekrar ve daha keskin bir şekilde zıt kutuplara yerleştirmiştir. Yapısal özelliklerinden (Şii-Sünni, Fars-Arap ve Cumhuriyet-Monarşi ayrışmaları), ulusal güvenlik anlayışlarından ve bölgesel emellerinden dolayı Tahran ve Riyad, bölgede İngiltere'nin çekilmesinin hemen ardından rekabete tutuşmuş ve bunu günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Arap Baharı'nın Tahran-Riyad ikili ilişkileri üzerindeki yansıması ulusal güvenlik anlayışları ve rakip bölgesel menfaatleri nedeniyle anılan ülkeleri farklı taraflarda konumlandırarak rekabeti derinleştirmiştir. İran ve Suudi Arabistan bazı ülkelerde başarıya ulaşan halk ayaklanmalarına farklı anlamlar yüklemiş ve ona göre bir politika belirlemişlerdir. Suudi Arabistan geleneksel olarak bölgedeki anti-statükocu hareketleri kendi rejimine ve ülkenin bölgesel konumuna hanel getireceği için her zaman karşı bir pozisyon almıştır. Dolayısıyla Riyad yönetimi, 2011 yılında hemen hemen tüm Arap dünyasını saran ve mevcut statükoyu değiştirme gücüne sahip olan değişim dalgasını da bu anlayış üzerinden okumuş ve buna engel olmaya gayret göstermiştir. Buna karşılık İran ise 1979 İran İslam Devrimi'nden beri Basra Körfezi ve Ortadoğu'da revizyonist bir dış politika çizgisi izlemiş ve Batı yanlısı Arap rejimlerinin yıkılmasını ulusal güvenliği ve bölgesel etkinliği açısından stratejik hedef olarak belirlemiştir. Son yıllarda bölgede meydana gelen ayaklanmaları da bu paralelde stratejik fırsatlar olarak değerlendiren Tahran, 1979 İran İslam Devrimi ile ilişki kurarak İslami Uyanış olarak nitelendirmiş, değişim rüzgârına destek vermekten imtina etmemiştir.

Arap Baharı'nın İran-Suudi ilişkileri üzerindeki en somut etkisi Riyad'ın bölgedeki müttefiklerini yıkması dolayısıyla İran'ın lehine bölgesel bir atmosferi doğurması ve tabiatıyla Suudi Arabistan'ı endişeye sevk etmesidir. Mevcut bölgesel statükonun korunamaması Suudi Arabistan'ı İran karşısında bölgede zayıf bir konuma düşürmüştür. Batı yanlısı, Sünni ve statükocu rejimler olan Tunus, Mısır ve Yemen'de yönetimler değişirken, Batı karşıtı, Şii ve İran müttefikleri Suriye'de rejimin yıkılmaması İran'ın bölgesel konumunu daha da güçlendireceği yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. 2003'te Irak'ta Baas rejiminin yıkılması ve 2011'de statükocu dış politika çizgisi, Batı yanlısı ve Suudi müttefikleri Mübarek'in Mısır'da yönetimden düşürölmesi ile Suudi Arabistan bölgede güçlü bir müttefikten yoksun kalmıştır. Diğer bir anlatımla, Suudileri geleneksel dış politika stratejisi olan bölgede statükocu ve güçlü bir Arap devleti ile işbirliğine giderek revizyonist güçleri dengeleme politikası 2011 yılında Arap Baharı ile çökmüştür.

KAYNAKÇA

Salam, al-Saadi. (2015). *Iran's Stakes in Syria's Economy*, *Carnegie Endowment for International Peace*, June 2, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=60280>,.

Al-Tayeb, O. (2018). *The Saudi-Iranian strategic rivalry in Syria and Yemen 2011-2018* (Doctoral dissertation, Muhammad Boudiaf Al-Messila University).

Al-Baghdadi, Ali Abdul Mohsen. (2016). Regional polarization and its impact on the Middle East, Iran-Saudi Arabia as a model-strategic vision. *Kufa studies center journal*, 1 (41).

Douzi, W. (2017). The Saudi-Iranian Rivalry in the Middle East, Arab Democratic Center. July 24, Professor of Political Public and International Relations - *University of Bashir* - Algeria.

Aarts, P., & Van Duijne, J. (2009). Saudi Arabia after US-Iranian Détente: Left in the Lurch. *Middle East Policy*, Sayı: 16(3), 64-78.

Abdollahi, H. (2019). Redefining Public Properties and Its Effects in Iranian Legal System. *Public Law Research*, Sayı: 21(63), 65-96.

Abidi, H. (2013). *Egypt and Tunisia's New 'Arab Winter'*, <https://www.euronews.com/2013/02/08/egypt-and-tunisia-s-new-arab-winter> (Erişim: 27.02.2020).

Abrahamian, E. (2018). *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press.

Abulof, U. (2011). What Is the Arab Third Estate?, *The Huffington Post*. https://www.huffpost.com/entry/what-is-the-arab-third-es_b_832628 (Erişim: 18.03.2020).

Abu-Nasr, D. (2007). Putin 1st Russian Leader to Visit Saudis, *The Washington Post News*. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/11/AR2007021100048.html?noredirect=on> (Erişim: 27.02.2020).

Ahmadi, I. A., Moqaddam, M. R., & Bejestani, M. A. (2019). Place of Individual Citizenship Rights in Iranian Jurisprudence and Legal System. *Iranian Journal of Medical Law*, 13, 7-22.

Al-Dakhil, K. (2015). The Saudi Transformation and the Egyptian Concern, *Middle East Monitor*. <https://www.middleeastmonitor.com/20150301-the-saudi-transformation-and-the-egyptian-concern/> (Erişim: 27.02.2020).

Al-Jazeera Studies Center. (2016). A Poll: Iran in the Measurements of Arab Elites. Doha.

Al-Matter, T. (2016). Saudi Arabia and the Arab Spring: Five Years of Influence and Action, *Third Asia Pacific Conference on Advanced Research*, APCAR, Melbourne, ss. 448-454. https://apiar.org.au/wp-content/uploads/2016/10/8_APCAR_July_BRR734_Social-Sciences-448-454.pdf (Erişim: 27.02.2020).

Al-Mehaimeed, A. M. (1993). The Constitutional System of Saudi Arabia: a Conspectus. *Arab Law Quarterly*, Sayı: 8(1), 30-36.

Al-Muslimi, F. (2015). How Sunni-Shia sectarianism is poisoning Yemen. *Carnegie Middle East Center*, 29.

Al- Rasheed, M. (2011). Sectarianism as counter- revolution: Saudi responses to the Arab Spring. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 11(3), 513-526.

Angrist, M. P. (Ed.). (2010). *Politics & Society in the Contemporary Middle East*. Lynne Rienner Publishers.

Ardıç, N. (2012). Understanding the ‘Arab Spring’: Justice, Dignity, Religion and International Politics. *Afro Eurasian Studies*, Sayı: 1(1), 8-52.

Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD*. Bursa: Alfa Yayınları.

Arıboğan, D. Ü. (2017). *Duvar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl siyasi Tarihi 1914-1995, 19b*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Asadi, J. (2009). *The Islamic Republic and Political Participation*. Tehran: Arghavan.

Aydın, İ.S. (2008). Suudi Arabistan Ülke Raporu, T.C. *Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME Raporları*, Ankara.

Baaghil, S. (2011). Saudi Unemployed Graduates Protest to Demand Jobs, *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-saudi-protests/saudi-unemployed-graduates-protest-to-demand-jobs-idUSTRE73914E20110410> (Erişim: 27.02.2020).

Badeeb, M. (1993). *Saudi -Iranian Relations:1932-1982*. London: Cener fo Arab and Iranian Studies.

Baker, P. (2010). Obama Puts His Own Mark on Foreign Policy Issues. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2010/04/14/world/14prexy.html> (Erişim: 13.06.2020).

Balmforth, T. (2018). Russia Chides Canada Over Row with Saudi Arabia, *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-saudi-canada-diplomacy-russia/russia-chides-canada-over-row-with-saudi-arabia-idUSKBN1KT1VO> (Erişim: 27.02.2020).

Banerjee, N. (2011). Saudi Arabia ‘Day of Rage’ Protest Fizzles, *Los Angeles Times*. <https://www.latimes.com/world/la-xpm-2011-mar-12-la-fg-saudi-unrest-20110312-story.html> (Erişim: 27.02.2020).

Barkhordari, A. (2020). Systematization and the Model of Political Management in Contemporary Iranian Thinker’s Idea. *Journal of Social Science Studies*, Sayı: 7(2), 57-71.

Barmin, Y. (2017). How Moscow lost Riyadh in 1938. *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/moscow-lost-riyadh-1938-171014113525997.html> (Erişim: 27.02.2020).

BBC, (2011, Kasım 28). Kuwait’s Prime Minister Resigns after Protests, *The BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15931526> (Erişim: 27.02.2020).

BBC, (2013). Arab Uprising: Country by Country - Saudi Arabia, *The BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-12482678> (Erişim: 27.02.2020).

BBC, (2015). Mısır Ekonomisi Konferansında Milyarlarca Dolarlık Körfez Yardımı, *The BBC News*.
http://www.bbc.com/arabic/business/2015/03/150313_egypt_economic_conference
(Erişim: 27.02.2020).

BBC, (2017). Saudi King Signs Lucrative Deals on Landmark Russia Visit, *The BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-41512759> (Erişim: 27.02.2020).

BBC, (2018). Grafiklerle: Suriye’de 8. Yılına Giren Savaş, *The BBC News*.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (Erişim: 27.02.2020).

Beck, M. and Huser, S. (2012). Political Change in the Middle East: An Attempt to Analyze the “Arab Spring”, *GIGA Research Unit Report No 203*,
https://www.giga-hamburg.de/system/files/publications/wp203_beck-hueser.pdf
(Erişim: 27.02.2020).

Beck, M. and Huser, S. (2013). Explanations for the Arab Spring. *Syddansk Universitet*.
www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c.../nyheder/.../mb0113.pdf
(Erişim: 27.02.2020).

Bennetts, M. (2017). Saudi King to Make Historic Visit to Russia,
<https://www.thenational.ae/world/gcc/saudi-king-to-make-historic-visit-to-russia-1.662893> (Erişim: 27.02.2020).

Blanchard, C. M. (2010). *Saudi Arabia: Background and US Relations*. DIANE Publishing.

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Cofman, T. (2012). Learning to Live With the Islamist Winter, <https://foreignpolicy.com/2012/07/19/learning-to-live-with-the-islamist-winter/> (Erişim: 27.02.2020).

Cook, S. A. (2011). Corruption and the Arab Spring. *The Brown Journal of World Affairs*, Sayı: 18(2), 21-28.

Cowburn, A. (2016, January 2). *Sheikh Nimr al-Nimr Profile: A 'Holy Warrior' who Called for Elections in Saudi Arabia*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/sheikh-nimr-al-nimr-executed-a-holy-warrior-who-called-for-elections-in-the-saudi-kingdom-a6793656.html> (Erişim: 27.02.2020).

Dabashi, H. (2017). *The Green Movement in Iran*. New York: Routledge.

Dalacoura, K. (2012). The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical İmplications. *International Affairs*, 88(1), 63-79.

Darwich, M. (2017). Creating the Enemy, Constructing the Threat: the Diffusion of Repression Against the Muslim Brotherhood in the Middle East. *Democratization*, Sayı: 24(7), 1289-1306.

Djalili, M.-R. ve T. Kellner, (2012). İran/Turquie Röportajı, <http://www.rfi.fr/emission/20120930-1-iranturquie/> (Erişim: 27.02.2020).

Djalili, M.-R. ve T. Kellner, (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, İstanbul: Bilge.

Donnelly, J. (2012). Arab Winter, <https://www.americamagazine.org/issue/culture/arab-winter> (Erişim: 27.02.2020).

Downs, K. (2012). A Theoretical Analysis of the Saudi-Iranian Rivalry in Bahrain. *Journal of Politics & International Studies*, 8(1), 203-237.

DW News, (2017, 14 Aralık). Yemen's Houthis are Using Missiles 'Made in Iran,' US says, <https://www.dw.com/en/yemens-houthis-are-using-missiles-made-in-iran-us-says/a-41803819> (Erişim: 27.02.2020).

DW News, (2018). Iranian Leader Khamenei Blames 'Enemies' for Protests, <https://www.dw.com/en/iranian-leader-khamenei-blames-enemies-for-protests/a-42006123> (Erişim: 27.02.2020).

Ebu Zehra, M. (2004). *İslâm da Siyasî, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul.

El Berni, H. M. (2018). Iran's Security Dilemma in The Middle East: A Neorealist Approach to Iran's Foreign Policy in Syria. *İran Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 1(2), 115-139.

Entous, A. (2018). Israeli, Saudi, and Emirati Officials Privately Pushed for Trump to Strike a "Grand Bargain" with Putin, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/israeli-saudi-and-emirati-officials-privately-pushed-for-trump-to-strike-a-grand-bargain-with-putin> (Erişim: 27.02.2020).

Ercan, M., & Bilgin, T. (2012). ABD–İran İlişkileri ABD–İran Gerginliğinin Türkiye’ye Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 33.

Erdbrink, T. (2018). Protests Pop Up Across Iran, *Fueled by Daily Dissatisfaction*, <https://www.nytimes.com/2018/08/04/world/middleeast/iran-protests.html> (Erişim: 27.02.2020).

Ervand, A. (2008). *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press.

Esfandiary, D., & Tabatabai, A. (2016). Yemen: an Opportunity for Iran–Saudi Dialogue?. *The Washington Quarterly*, 39(2), 155-174.

Fain, W. (2008). *American Ascendancy and British Retreat in the Persian Gulf Region*. Springer.

Fandy, M. (2001). *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. Macmillan.

Fattah, M. A. (2018). Islam and Politics in the Middle East. *Islam and Politics Around the World*, 55.

Fekri, Amir A. (2011). *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*. İstanbul: Mızrak Yayınları.

Finn, T. (2014). Yemen’s Arab Winter, <https://www.middleeasteye.net/news/yemens-arab-winter> (Erişim: 27.02.2020).

Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Fisk, R. (2017, October 19). Vladimir Putin is Positioning Himself as the Main Player in the Middle East, <https://www.independent.co.uk/voices/putin-middle->

east-syria-raqqa-isis-qatar-saudi-arabia-control-soviet-a8008461.html (Erişim: 27.02.2020).

Fomeshi, B. M. (2019). *The Persian Whitman: Beyond a Literary Reception*. Leiden: Leiden University Press.

Gardner, E. (2003). Creating Employment in the Middle East and North Africa. IMF. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/med/2003/eng/gardner/> (Erişim: 27.02.2020).

Gaub, F. (2016). War of Words: Saudi Arabia v Iran. Brief Issue, European Union Institute for Security Studies (EUISS) February.

Gause, F. G. (2016). The Future of US-Saudi Relations: The Kingdom and the Power. *Foreign Affairs*, 95(4), 114-126.

Gerges, F. (2014). The Arab Spring Popular Uprisings – Myth and Reality. Open Democracy. <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/fawaz-gerges/arab-spring-popular-uprisings-%e2%80%93-myth-and-reality> (Erişim: 27.02.2020).

Ghanem, H. (2016). Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community. *Case Studies Sayı: 2*, 1-47.

Ghilescu, A. (2018). The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East. *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Studia Europaea*, Sayı: 63(1), 265-273.

Girling, J. L. S. (1975). 'Kissingerism': The Enduring Problems. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Sayı: 51(3), 323-343.

Gordon, E. (1971). Resolution of the Bahrain dispute. *American Journal of International Law*, Sayı: 65(3), 560-568.

Guzansky, Y. (2014). *The Arab Gulf States and Reform in the Middle East: Between Iran and the "Arab Spring"*. Springer.

Gülşen, H. (2017). Türkiye-İran İlişkilerinin Sınırları. *Orta Doğu Analiz*, Eylül/Ekim C.9, (82). 36-42.

Gündüz, T. (2018). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. 8b., İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Halliday F. (2008). *Ortadoğu Hakkında 100 Mit*. Çev. Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hamid, S. (2014). Arab Spring Like 1848 Revolutions in Europe, <http://www.brookings.edu/blogs/brookings-now/posts/2014/01/arab-spring-like-revolutions-of-1848-in-europe> (Erişim: 27.02.2020).

Hanaa, H. (2018). Remembering Mohamed Bouazizi and the Start of the Arab Spring, <https://www.middleeastmonitor.com/20181217-remembering-mohamed-bouazizi-and-the-start-of-the-arab-spring/> (Erişim: 27.02.2020).

Hardy, C. (2017). Saudi Arabia and Russia Sign Arms Deal, <https://www.euronews.com/2017/10/06/saudi-arabia-and-russia-sign-arms-deal> (Erişim: 27.02.2020).

Harper, Robert A. (2007). *Saudi Arabia*, 2ed., New York: Chelsea House Publishers.

Hashjin, S. H. M. (2019). The Legal Framework of Referendum in the Iranian Constitutional Context. *Przegląd Politologiczny*, Sayı: (3), 127-138.

Hassan, I. and D. Paul (2017). The State of Middle Eastern Youth. *The Muslim World*. Sayı: 3.

Hazleton, L. (2010). *After the Prophet: the Epic Story of the Shia-Sunni Split in Islam*. Anchor.

Hill, J. (2012). The Growing Rebellion in Saudi Arabia. *The Global Mail*, <http://www.theglobalmail.org/feature/the-growing-rebellion-in-saudi-arabia/84/> (Erişim: 27.02.2020).

Hinds, Matthew F. (2016). *The US, The UK and Saudi Arabia in World War II: Middle East and the Origins of a Special Relationships*. London: I.B. Tauris.

Hinnebusch, R. (2003). *The International Politics of the Middle East*. Manchester University Press.

Hinsley, F. H. (1986). *Sovereignty*, 2nd edn. New York: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. (1996). *The Age of Revolution: 1789–1898*, New York, Vintage.

Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2011). The Upheavals in Egypt and Tunisia: The Role of Digital Media. *Journal of democracy*, Sayı: 22(3), 35-48.

Hoyle, J. A. (2016). A Matter of Framing: Explaining the Failure of Post-Islamist Social Movements in the Arab Spring. *Digest of Middle East Studies*, Sayı: 25(2), 186-209.

Huntington, S. (1991). *The Third Wave*, Norman, University of Oklahoma.

ICG (2011). Popular Protest in North Africa and the Middle East (III): The Bahrain Revolt. *MENA Report 105*. Brussels: International Crisis Group <http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/bahrain/105-popular-protests-in-north-africa-and-the-middle-east-iii-the-bahrain-revolt.aspx> (Erişim: 27.02.2020).

Ignatius, D. (2017). A Young Prince is Reimagining Saudi Arabia. Can he Make his Vision Come True?, https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/a-young-prince-reimagines-saudi-arabia-can-he-make-his-vision-come-true/2017/04/20/663d79a4-2549-11e7-b503-9d616bd5a305_story.html?utm_term=.391ae52aad1e (Erişim: 27.02.2020).

IMF, (2006). Public Information Notice: IMF Executive Board Concludes 2005 Article IV Consultation with the Islamic Republic of Iran, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/pn0634> (Erişim: 27.02.2020).

Ismael, T. Y. (1970). *Government and Politics of the Contemporary Middle East*, Ontario: The Dorsey Press.

Ismael, T. Y. (2004). *The Communist Movement in the Arab World*. New York: Routledge.

Issaev, L. & N. Kozhanov, (2017). The Russian-Saudi Rapprochement and Iran, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/08/russian-saudi-rapprochement-iran-170817154056810.html> (Erişim: 27.02.2020).

Kahler, M. (1999). Evolution, Choice, and International Change. Lake, D. A., & Powell, R. (Eds.). *Strategic choice and international relations*. Princeton University Press, Sayı 3, 165-196.

Karber, P. (2012). *Fear and Faith in Paradise: Exploring Conflict and Religion in the Middle East*. Rowman & Littlefield.

Karolak, M. (2017). Social Media and the Arab Spring in Bahrain: From Mobilization to Confrontation. In *The Arab spring, Civil Society, and Innovative Activism*. Palgrave Macmillan, New York, Sayı: 4, ss. 81-119.

Karpukhin, S. (2017). Saudi King's Historic Visit to Moscow: Middle East Conflicts, Trade & Investment on Table, <https://www.rt.com/news/405637-saudi-king-arrives-moscow/> (Erişim: 27.02.2020).

Kasapoğlu, Ç. (2015). Teröre Karşı İşlam İttifakı' ne Yapacak?, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151215_islam_ittifak_analiz (Erişim: 27.02.2020).

Katzenstein, P. J. (2015). *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Cornell University Press.

Kazamias, A. (2011). The Anger Revolutions in the Middle East: an Answer to Decades of Failed Reform. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Sayı: 13(2), 143-156.

Keating, J. (2011). Who First Used the Term Arab Spring?, <https://foreignpolicy.com/2011/11/04/who-first-used-the-term-arab-spring/> (Erişim: 27.02.2020).

Keneş, B. (2011). *İran Dış Politikalarında Süreklilik ve Değişim (1979-2011)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Keohane, R. O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press.

Keskin, A. (2008). İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu, Ed. Mehmet Tuncel, *Orta Doğu'da Güç Savaşları: Hedef Neden İran?*. Etkileşim Yayınları, İstanbul, 119-120.

Keynough, B. (2016). *Saudi Arabia and Iran Friends or Foes?*. London: Palgrave Macmillan.

Khaliq A. (2012). Repercussions of the Arab Spring on GCC States. *Research Paper, Arab Center for Research and Policy Studies*, Doha, Qatar. Arabic Center for Research and Policy Studies

Khamenei, Ayatollah, (2013). Leader's Speech in Meeting with Members of Assembly of Experts, <http://english.khamenei.ir/news/1822/Leader-s-Speech-in-Meeting-with-Members-of-Assembly-of-Experts> (Erişim: 27.02.2020).

Khan, M. ve K. Mezran, (2015). Tunisia: The Last Arab Spring Country, <https://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/tunisia-the-last-arab-spring-country> (Erişim: 27.02.2020).

Kin, M. (2013). Saudi Arabian Defence Industry Placed Seventh Among the Top 10 Military Spenders, <https://uk.finance.yahoo.com/news/saudi-arabian-defence-industry-placed-000000421.html?guccounter=1> (Erişim: 27.02.2020).

Koç, E. (2017). ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu'ya Yansıması. 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal bilimler Kongresi*, (Ed. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç), İksad Yayınları.

Koç, E. (2019). *İran ve Suudi Arabistan İlişkilerinin ve Bölgesel Politikalarının Devlet Kimliği Bağlamında Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Krasner, S. D. (1978). *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy*. Princeton University Press.

Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Krauthammer, C. (2005). The Arab Spring of 2005, http://seattletimes.com/html/opinion/2002214060_krauthammer21.html. (Erişim: 27.02.2020).

Lake, D. A. (2008). The State and International Relations, *The Oxford Handbook of International Relations*, Edited by Christian Reus-Smit and Duncan Snidal.

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199219322.001.0001/oxfordhb-9780199219322-e-2> (Erişim: 27.02.2020).

Lake, D. A. (2009). *Hierarchy in International Relations*. Cornell University Press.

Lawson, G. (2015). Revolution, Nonviolence, and the Arab Uprisings. *Mobilization: An International Quarterly*, Sayı: 4, 453-470.

Lesch, A. M. (2011). Egypt's Spring: Causes of the Revolution. *Middle East Policy*, Sayı: 3, 35-48.

LeVine, M. (2011). Is Turkey the Best Model for Arab Democracy?, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/09/201191684356995273.html> (Erişim: 27.02.2020).

Long, D. E. (2019). *The United States and Saudi Arabia: Ambivalent Allies*. Routledge.

Lynch, M. (2011). Obama's 'Arab Spring'?, <https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/> (Erişim: 27.02.2020).

Maher, H. (2012). Muslim Protests: Has Obama Helped Bring On an Anti-U.S. 'Islamist Spring'?, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/09/muslim-protests-has-obama-helped-bring-on-an-anti-us-islamist-spring/262731/> (Erişim: 27.02.2020).

Malsin, J. (2017). Putin Welcomes Saudi Arabia Into His Middle East Sphere of Influence, <https://time.com/4970217/saudi-arabia-king-salman-moscow-vladimir-putin/> (Erişim: 27.02.2020).

Ma'oz, M. (2014). The Arab Spring in Syria: Domestic and Regional Developments. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, Sayı: 7(1), 49-57.

Marschall, C. (2003). *Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini to Khatami*. Routledge.

Massad, J. (2012). *The 'Arab Spring' and Other American Seasons*, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/08/201282972539153865.html> (Erişim: 27.02.2020).

Matthiesen, T. (2013). *Sectarian gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring that wasn't*. Stanford Press.

Mazzetti, M. Eric Schmitt and David D. Kirkpatrick, (2015). Saudi Oil Is Seen as Lever to Pry Russian Support From Syria's Assad, <https://www.nytimes.com/2015/02/04/world/middleeast/saudi-arabia-is-said-to-use-oil-to-lure-russia-away-from-syrias-assad.html> adresinden (Erişim: 27.02.2020).

Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.

Mehmanparast, R. (2011). US, NATO After Libya Oil Reserves: Iran, <http://edition.presstv.ir/detail/177586.html> (Erişim: 27.02.2020).

Merchant, B. (2015, Oct 26). Commodity Traders Helped Spark the War in Syria, Complex Systems Theorists Say, https://www.vice.com/en_us/article/wnxe4y/commodities-traders-helped-spark-the-war-in-syria-complex-systems-theorists-say (Erişim: 27.02.2020).

Milani, M. (2015). *Irans Game in Yemen*. Foreign Affairs. At <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2015-04-19/irans-game-yemen>

Mirovalev, M. (2017). Saudi's King in Moscow: An Unexpected Rapprochement, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/171002112456811.html> (Erişim: 27.02.2020).

Morgenthau, H. J. (1978). *Politics among Nations*, 5th ed. New York: Knoph.

Niblock, T. (2004). *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*. New York: Routledge.

Noueihed, L. (2011, 19 January). Peddler's Martyrdom Launched Tunisia's Revolution. <https://uk.reuters.com/article/uk-tunisia-protests-bouazizi/peddlers-martyrdom-launched-tunisias-revolution-idUKTRE70I7TV20110119> (Erişim: 27.02.2020).

Okyar, O. (2015). İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Sayı: 12(45), 60-82.

Onat, H. (2013). İran İşlam Devrimi ve şiilik. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6(2), s-223.

OPEC, (2018). Saudi Arabia Facts and Figures, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm adresinden (Erişim: 27.02.2020).

Orkaby, A. (2017). Yemen's Humanitarian Nightmare: The Real Roots of the Conflict. *Foreign Aff.*, Sayı: 96, 93-101.

Othman, T., (2014). *Revolutions and Counter-Revolutions: Transfers in the Regional Arabic System*. Doha: Al Jazeera Studies Center.

Owen, R. (2013). *State, power and politics in the making of the modern Middle East*. Routledge.

Özbay, F. (2007). Realpolitik, Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne İran Rusya İlişkileri, Ed. Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı, *Satranç Tahtasında İran, “Nükleer Program”*. Tasam Yayınları, İstanbul, 151-218.

Özcan, N. A. (2006). *İran Sorunun Geleceği; Senaryolar Bölgesel etkiler ve Türkiye’ye Öneriler*. Ankara: Tepav Yay.

Parsi, T. (2007). *Treacherous Alliance: the Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*. Yale University Press.

Paust, J. J. (2013). International Law, Dignity, Democracy, and the Arab Spring. *Cornell Int'l LJ*, Sayı: 46, 1-19.

Peköz, M. (2007). ABD -İran İlişkileri ve Olası Yeni Dengeler. *Aktüel Bakış*, 2007, <http://www.aktuelbakis.com/news/5480.html> (Erişim: 27.02.2020).

Pollack, K. M., & Takeyh, R. (2011). Doubling Down on Iran. *The Washington Quarterly*, Sayı: 34(4), 7-21.

Pourmokhtari, N. (2014). Understanding Iran’s Green Movement as a ‘movement of movements’. *Sociology of Islam*, Sayı: 2(3-4), 144-177.

President of Russia, (2007). President Vladimir Putin and King of Saudi Arabia Abdullah bin Abdul Aziz Al Saud held talks in Riyadh, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/37170> (Erişim: 27.02.2020).

Presstv, (2011). *Anti-govt. Protests Hit S. Arabia Cities*, <https://www.webcitation.org/5wxZ3aAm7?url=http://www.presstv.com/detail/168261.html> (Erişim: 27.02.2020).

QadirMushtaq, A., & Afzal, M. (2017). Arab Spring: Its Causes and Consequences. *Journal of the Punjab University Historical Society*, Sayı: 30(1), 1-10.

Quandt, W. B. (1981). Riyadh between the Superpowers. *Foreign Policy*, Sayı: 44, 37-56.

Radsch, C. (2013). Digital Dissidence & Political Change: Cyberactivism and Citizen Journalism in Egypt. Doctoral Dissertation, *American University, School of International Service*.

Ragab, E. (2017). Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring. *The International Spectator*, Sayı: 52(2), 37-53.

Ramani, S. (2019, January 16). Is Russia Warming up to the Houthis? <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/01/russia-yemen-houthis-mediation.html> (Erişim: 27.02.2020).

Rauf, Imad A. (2005). *Mamlakat'ul Arabiat'ul Suudiyyah Bayna'l Harbayn Alamayn*. Jeddah: Dar'ul Akhzam.

Rawash, A. (2017, 5 Kasım). *Suudi Arabistan'ın Veliaht Prensi Muhammed Bin Salman Kimdir?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40357188> (Erişim: 27.02.2020).

Razi, G. H. (1990). Legitimacy, Religion, and Nationalism in the Middle East. *American Political Science Review*, Sayı: 84(1), 69-91.

Reed, S. (2017, May 15). *As Their Clout Wanes, Saudi Arabia and Russia Extend Oil Production Cuts*, <https://www.nytimes.com/2017/05/15/business/energy-environment/saudi-arabia-russia-opec-oil.html> (Erişim: 27.02.2020).

Reus- Smit, C. (1999). *The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rizwan, M., Arshid, M., Waqar, M., & Iram, S. (2014). From Rivalry to Nowhere: A Story of Iran-Saudi Ties. *IOSR Journal of Humanities and Social Science(IOSR-JHSS)*, Sayı: 19(9), 91-101.

Roosevelt, K. (1979). *Karşı Darbe*. İstanbul: Nehir Yayıncılık.

Rubin, M. (2018). Iran: A Modern History. *Middle East Quarterly*, Sayı: 25(4), 2.

Ruggie, J. G. (1996). *Winning the Peace: America and World Order in the New Era*. New York: Columbia University Press.

Salih, K. E. O. (2013). The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings. *Arab Studies Quarterly*, Sayı: 35(2), 184-206.

Sancaktar, C. (2016). Arap Baharı'nın Dış Faktörleri. *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Ed. Hasret Çomak ve Diğerleri, İstanbul: Beta Yayınları.

Segal, G. (Ed.). (2005). *Openness and Foreign Policy Reform in Communist States*. Routledge.

Semin, A. (2011). İran Nükleer Programının Körfez Ülkelerine Etkisi. *TUIÇ*, Sayı: 4.

Sevinç, H. (2017). Üç Din Üç Devlet (Suudi Arabistan-Vatikan Ve İsrail'in Siyasal Sistem Analizi), *Researcher: Social Science Studies*, Sayı: 5(10), 169-199.

Seznec, J. F. (2020). Why US-Saudi Arabia Relations will Continue to be Close, Even When Climate Action Reduces Demand for Oil. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Sayı: 76(5), 244-248.

Shahriari, K. (2017). Modernization Process in Iran: Historical Overview. *Journal of Social Science Studies*, Sayı: 4(1), 269-282.

Skinner, J. (2011). Social Media and Revolution: The Arab Spring and the Occupy Movement as Seen Through Three Information Studies Paradigms. *Working Papers on Information Systems*, Sayı: 11(169), 2-26.

Soldatkin, V. (2017). *Russia's Putin, Saudi Prince Praise Dialogue on Oil, Syria*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-saudi-meeting/russias-putin-saudi-prince-praise-dialogue-on-oil-syria-idUSKBN18Q0S4> (Erişim: 27.02.2020).

Sperber, J. (2005). *The European Revolutions, 1848–1851* (Vol. 29). Cambridge University Press.

Stack, L. (2011). *Corruption Inquiry Rocks Kuwait*, <https://www.nytimes.com/2011/09/22/world/middleeast/corruption-inquiry-rocks-kuwait.html> (Erişim: 27.02.2020).

şafak, A. (1992). *İslam Dini ve Sosyal Adalet*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

şahin, M. (2016). *Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği*. 2b., Ankara: Barış Patin Kitabevi.

Tafiş, A. (2013). *İran'daki Yeşil Hareket: Gerçeği ve akibeti*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/irandaki-yesil-hareket-gercegi-ve-akibeti> (Erişim: 27.02.2020).

Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Department of the Army.

The New Arab, (2017). Saudi's Powerful Young Royal Meets Putin in Russia, <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2017/5/31/saudis-powerful-young-royal-meets-putin-in-russia> (Erişim: 27.02.2020).

The Telegraph, (2011). Egypt Protests: İnternet Service Disrupted before Large Rally, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8287737/Egypt-protests-internet-service-disrupted-before-large-rally.html> (Erişim: 27.02.2020).

Times of İndia, (2018). Putin Says US Bears some Responsibility for Khashoggi Disappearance, <https://timesofindia.indiatimes.com/europe/putin-says-us->

bears-some-responsibility-for-khashoggi-disappearance/articleshow/66277575.cms
(Erişim: 27.02.2020).

Tokyay, M. (2016). *Military Moves: Turkey and Saudi Arabia Close Ranks on Syria*, <https://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2016/02/17/Military-moves-Turkey-and-Saudi-Arabia-close-ranks-on-Syria-.html> (Erişim: 27.02.2020).

Transparency International, (2016). *Lost Billions: Recovering Public Money in Egypt, Libya, Tunisia and Yemen*, https://www.transparency.org/whatwedo/publication/lost_billions_recovering_public_money_in_egypt_libya_tunisia_and_yemen (Erişim: 27.02.2020).

Trend. Az, (2011). Report: Saudi Facebook Activist Planning Protest Shot Dead, <https://en.trend.az/world/arab/1838791.html> (Erişim: 27.02.2020).

UN ESCWA (2014). *Arab Middle Class: Measurement and Role in Driving Change*. UN Beirut. https://www.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/publications/files/e_escwa_e_dgd_14_2_e.pdf (Erişim: 27.02.2020).

UN General Assembly, (2018). Problem of the Militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov, <https://digitallibrary.un.org/record/1661591?ln=en> (Erişim: 27.02.2020).

Vassiliev, A. (2013). *The History of Saudi Arabia*. London: Saqi.

Waltz, K. N. (1959). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics. *International organization*, Sayı: 46(2), 391-425.

Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, Sayı: 88(2), 384-396.

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics* (Vol. 67). Cambridge University Press.

Wilcke, C. (2011, December 30). *Saudi Arabia: Renewed Protests Defy Ban*, <https://www.hrw.org/news/2011/12/30/saudi-arabia-renewed-protests-defy-ban> (Erişim: 27.02.2020).

Wilner, M. (2014, June 15,). *Analysis: Arab Winter is Coming to Baghdad*, <https://www.jpost.com/Middle-East/Analysis-Arab-Winter-is-coming-to-Baghdad-359348> (Erişim: 27.02.2020).

Winckler, O. (2013). The “Arab spring”: Socioeconomic Aspects. *Middle East Policy*, Sayı: 20(4), 68-87.

Wittes, T. C. (2008). *Freedom's Unsteady March: America's Role in Building Arab Democracy*. Brookings Press.

World Bank (2015). *Inequality, Uprisings, and Conflict in the Arab World*. Middle East and North Africa (MENA) Economic Monitor. Washington, DC: World

Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/2015/10/25119063/inequality-uprisings-conflict-arab-world> (Erişim: 27.02.2020).

Wynbrandt, J. (2004). *A Brief History of Saudi Arabia*. New York: Library of Congress Cataloging-inPublication Data.

Yakhdani, N. P. (2018). *Iran's Green Movement: A Foucauldian Account of Everyday Resistance, Political Contestation and Social Mobilization in the Post-Revolutionary Period* (Doctoral dissertation, University of Alberta).

Yıldırım, Y. Demokrasilerde Otoriterleşme ve Hibrid Rejim Tartışmaları Ve Türkiye'ye Dair Çıkarımlar. *Politik Ekonomik Kuram*, Sayı: 2(2), 1-26.

Zemlianichenko, A. (2017, July 24). *Russia Ready to Help Mediate in Qatar Row if Asked: Lavrov*, <https://www.reuters.com/article/us-gulf-qatar-russia-idUSKBN1A9249?il=0> (Erişim: 27.02.2020).

Shawq Badr Al-Ajmi. (2020). أثر ثورات الربيع العربي على العلاقات الخليجية – الإيرانية للفترة من (2011-2016).

Farahath ve Abdul Razzaq. (2018). الصراع السعودي الإيراني الیمن أنموذجا (2011-2017), كلية العلوم الانسانية والاجتماعية جامعة محمد بوضیاف بالمسيلة).

Maryam Muhammed Salem Al-Rashed. (2019). سياسات دول الخليج العربية تجاه حركة حماس (Doctoral dissertation, Kuwait university-college of graduate studies).

Abdul Rahman Al-Ahmar. (2018). صراع الأدوار بین السعودية وإيران في منطقة الخليج العربي دراسة حالة الیمن 2011-2017 (Doctoral dissertation, جامعة محمد بوضیاف بالمسيلة).

- Vian Ahmed Mohamed (2016). القوى الاقليمية المؤثرة بأمن واستقرار اليمن. *Al-Adab Journal* (ISSN: 1994473X), 1(116), 474-443.
- Burhan Ghalyun, & المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات. (2015). *المحنة العربية: الدولة ضد الأمة*. المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات.
- Ali Muhammad Hussain Al-Ameri (2010). العلاقات الإيرانية-السعودية للفترة ما بين 1997-2008. *AL-Mostansiriyah journal for arab and international studies*, (30).
- Russell Ibrahim Mardan (2020). العلاقات الإيرانية السعودية بعد عام 2015 وأثرها في استقرار الشرق الأوسط. *Journals geographic*, 1(32).
- Bilal Quraib (2018). الثابت والمتغير في السياسة الخارجية الإيرانية اتجاه منطقة الشرق الأوسط- العلاقات الإيرانية السعودية نموذجاً. *revue mofakir*, (15).